

Harvard Divinity School

The Text of the Gospels and the Koridethi Codex

Author(s): Kirsopp Lake and Robert P. Blake

Source: *The Harvard Theological Review*, Vol. 16, No. 3 (Jul., 1923), pp. 267-286

Published by: [Cambridge University Press](#) on behalf of the [Harvard Divinity School](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1507787>

Accessed: 21/09/2014 17:19

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Cambridge University Press and Harvard Divinity School are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *The Harvard Theological Review*.

<http://www.jstor.org>

THE TEXT OF THE GOSPELS AND THE KORIDETHI CODEX

KIRSOPP LAKE AND ROBERT P. BLAKE *
HARVARD UNIVERSITY

SINCE the time of Griesbach it has been generally recognized that the main problem of textual criticism in the New Testament is due to the existence of three distinct types of text, the Neutral, Western, and Syrian (or Antiochian). The great contributions of Westcott and Hort were the clear delineation of this problem and the establishment in considerable detail of the Neutral text. The Western text they only indicated in outline, and the Antiochian text was left with little further definition than that already provided by the *Textus Receptus*.

The period after Westcott and Hort was chiefly devoted to the further study of the Western text ¹ and to the identification of a number of intermediate groups which, though they may have been based on the Neutral and Western texts, represent types intermediate between them and the later texts.²

At this stage von Soden took up the question and attacked in the main the problem of these intermediate texts. He did this partly by the discrimination of groups in his Introduction (and this part of his work is extremely valuable, and on the whole as intelligible as highly technical dissertations of this kind can be); partly in a critical edition, which unfortunately was almost a complete failure because it did not provide clear and accurate information.³ It is very hard, indeed impossible,

* The paragraphs below, pages 277-283, in which the origin of the Koridethi MS. is discussed, are written by Dr. Blake.

¹ Especially by Rendel Harris, F. C. Burkitt, Corssen, Blass, and Zahn.

² This began with the publication of the palaeographically Calabrian group of minuscules, 13, 64, 124, 346, by Ferrar (hence called the Ferrar group) and Abbott, 1877, and the investigation of the group by Martin in France, 1885, and Rendel Harris in England, 1893. It was carried further by W. Bousset, "Textkritische Studien," 1894, and by K. Lake, "Codex 1 of the Gospels and its Allies," 1902.

³ See P. W. Schmiedel, 'Der Ertrag der Arbeit Hermann v. Soden's am Text des Neuen Testaments' in *Theologische Blätter*, 1922, No. 10.

to use it satisfactorily, but it is a great error to think that its author left the problem of the text unchanged.

Von Soden's most certain contribution to our knowledge of the text was concerned with the *K*-text,⁴ but more important than this, especially for the purpose of the present article, was his treatment of the intermediate types connected with the Western text. He thought that what Westcott and Hort called the Western text was a recension made in Jerusalem, and he therefore called it I. The authorities for this text were D latt syr^{sin} syr^{cur} and some groups of minuscules. D latt syr^{sin} syr^{cur} he held to have been contaminated from Tatian, and the groups of minuscules from the *K*-text.

The general consensus of scholars has been against the first half of this part of the theory. Von Soden was certainly wrong in the extent to which he explained the variants of D latt syr^{sin} syr^{cur} by the influence of Tatian, and one unfortunate result of the recognition that he was wrong has been to ob-

⁴ Formerly, though we talked about this text, we knew very little about it. In practice the Antiochian text meant the editions of Stephanus and Elzevir. It was known that in many cases these editions did not really represent the Greek mediaeval text, but there was no clearness on the subject; nor could any clearness ever have been attained without a methodical investigation of almost all existing MSS. This investigation von Soden made. The result is that we now know that the *K*-text is found in at least three forms, K¹, K^x, K^r, and it would not be difficult to take a few MSS., typical of these three forms, and from them produce a usable edition of the *K*-text. Complete accuracy would be unattainable without immense labor, but an edition that would be of enormous help to collators and investigators of the text could be made with relative ease. This addition to our knowledge serves to define the problem as to the *K*-text, with which von Soden left us. What is the date of the *K*-text? I believe that there is no proof of a pure *K*-text before the sixth century. But there are fifth century MSS., such as A (which in the gospels is mainly of the *K*-type), which contain *K*-readings. Are *K*-readings the proof that a *K*-text existed from which they were taken or are they the material from which the *K*-text was made? That is the real problem, although unfortunately von Soden did not see it and assumed that *K*-readings imply a *K*-text, equal, as he thought, in age to the *H*-text and the *I*-text. How is it possible to solve this riddle? Not from general probabilities; but by investigating the text of the early Greek fathers, which may hold the key. At present we have no good edition of the texts of Athanasius, the Cappadocians, Chrysostom, or Cyril. Von Soden assumed that we know much more about these texts than we do. Possibly it may not be worth while to do so much in order to learn so little, but patristic evidence is the key to the problem of the *K*-text, and a key which can be gained by simple methods involving long, but not difficult, work. A small percentage of the energy wasted on doctors' dissertations which begin nowhere and return to their starting-point would soon accomplish real results in this field.

secure the important contribution to knowledge made by his treatment of the groups of minuscules. Moreover it is very unfortunate that he misapprehended the position of the so-called Koridethi MS. (von Soden ε 050; Gregory Θ, formerly 1360), which, though palaeographically an uncial, belongs textually to this class.⁵

In his first volume he announced the discovery of this MS., calling it a twin sister of cod. 700, and declaring that it completely solved the riddle of Codex Bezae. Neither statement is quite correct; it is a first cousin (hardly a twin sister) of cod. 700, and it helps to define, rather than to solve, the problem of D. This was tacitly recognized in von Soden's later volumes, where the Koridethi MS. is more correctly classed as a codex of the I^a-group. This group consists mainly of D 28 565 700 and Θ.

This classification is, I think, wrong in two points. (1) D should not be included in the group. D has a text which in the main agrees with the Old Latin, but it has been influenced by, and sometimes conflated with, the Neutral text.⁶ Leaving out of consideration the intrusive Antiochian element in the individual members of the group, the 'family-text' of Θ 28 565 700 is not much closer to D than it is to B. (2) Fam¹ (von Soden's I⁷) and the Ferrar manuscripts (von Soden's I¹) ought to be included in the group.⁷

Certainly these MSS. are all closely related, and — omitting D — von Soden's I^a-text seems identical with the "local text" which I postulated in the introduction to "Codex 1 and its Allies." I there argued that Fam¹, the Ferrar group, 28, 565, and 700 constitute a number of hybrids between an early local text and K.⁸ The Koridethi MS. proves to be another

⁵ This codex is described by Gregory, with bibliographical references, in *Textkritik*, I, 1900, p. 257, his information having been derived from Oskar von Gebhardt.

⁶ Or is it with an early K-text? I think not, but the character of the non-western element in D has never been fully studied. That D is conflate cannot be doubted by any one who has analyzed it.

⁷ I omit some MSS. which on von Soden's showing ought to be included, because their text is not published and I cannot reconstruct it from his apparatus.

⁸ I also included cod. 22, but its affinity is much less clear, at least in Mark i, and I have therefore neglected it in this article. Von Soden reckons it among the 1⁷ MSS.; this may be right in Matthew, but the question requires further investigation.

ΑΠ	14	ιησους	f	ς	ς	ς	f	ο ιησους ¹¹	NBD
NBL		του θεου	f	f	ς	f	ς	της βασιλειας του θεου	D
NBDL		15 λεγων ¹²	ς	f	ς	ς	ς	λεγων οτι	NBD
(NB)		16 παραγων	ς	ς	ς	ς	f	περιπατων	ΑΠΠ
D		του σιμωνος	ς	f	ς	ς	f	αυτου	D
K		αμφιβαλλοντας τα δικτυα	f	(ς)	f	f	(ς)	βαλλοντας αμφιβαλλοντων	αμφιβαλλοντας NB
NL		17 αλεις	ς	ς	f	f	f	εν τη θαλασση	NBD
		18 ευθys	f	f	ς	ς	ς	γενεσθαι αλεις	NBD
		19 προβας	ς	ς	ς	ς	f	ευθys	BD
		20 και αφειρες ¹³	(3rd)	ς	f	f	ς	δικτυα	NBD
								προβας εκειθεν	ΝΠ
								και ευθys εκαλεσεν αυτους	NBD
								και αφειρες	και ευθys εκαλεσεν αυτους και ευθys αφειρες
								μισθων	NBD
								απηλθον	NB
								εισπορευονται	NB
								καπερναουμ	AC
								ευθys	BD
								σαββασιν εισελθων	BD
								εδιδασκε	NB
								ην	D
								εα, τι	A
								εξ αυτου	NB

⁹ 565 reads *και παντες εβαπτιζοντο*.

¹⁰ *εν τη ερημω* NBDL 33 boh latt. The evidence of fam¹³ is divided.

69 124 read *εκει*, 13 346 543 788 826 828 read *εν τη ερημω*. *εκει sine addit* is found elsewhere only in syr⁴ in arm and a few late Greek MSS, of which KII are the prominent ones.

¹¹ The omission of ο is the K¹ reading, against all other groups.

¹² A unique reading, probably an accident.

¹³ The text is confused: Θ reads *και εκαλεσεν αυτους και ευθys αφειρες*, 565 *και αφειρες*, fam¹³ reads *και ευθys εκαλεσεν αυτους και ευθys αφειρες*. The reading of 565 may be either that of the family or due to homoeoteleuton; in the latter case it seems based on the text of fam¹³. The reading of Θ is an accident, or an attempt to correct to the text of ς by taking out the wrong *ευθys*.

READINGS OF THE FAMILY				THIRD READING			
		Θ	FAM ¹	FAM ¹³	28	565	700
D	το πνευμα το ακαθαρτον	f	5	5	5	f ¹⁴	f ¹⁴
D	26 απ	f	5	5	5	5	5
D	27 προς εαυτους	f	f	f	f	5	f
AC 33	λεγοντες	f	5	f	5	5	5
(NB)	διδαχη καινη αυτη	f	f	5	5	f	(f)
NB (D)	κατ εξουσιαν	5	f	5	f	f	5
NBD	τοις πνευμασι	f	5	5	5	5	5
	28 και εξηλθε	f	5	5	5	5	f
	ακη αυτη	f	5	5	5	5	5
N 33 boh	εις ολην	f	f	(5)	f	f	f
NBL	29 ευθως	5	f	f	f	f	5
(D)	{ εξελθων εκ της συναγωγης	f ¹⁶	5	5	5	5	5
BD	{ εξελθων	f	f	f	5	f	f
BD	{ ηλθεν	f	f	f	5	f	f
LA	30 του σιμωνος	5	f	f	5	f	f
NBD	ευθως	5	5	f	f	5	5
NB	αυτω	f	5	5	5	5	5
BD	31 πυρετος	f	f	5	f	f	f
	32 εδωκεν	5	5	5	f	5	5
	εφερον παυτες	5	5	f	f	f	5
	προς αυτον	5	5	5	f	5	5
NBD	33 και ην	f	5	(5)	5	f	5
	ολη η πολυς	f ¹⁷	5	5	5	5	5
	συνηγημενη	5	5	f	5	f	f
(D)	34 τα θυρα	5	5	(f)	5	f	f
N ^o BL boh	αυτα λαλειν	f ¹⁸	5	5	5	5	5
NBD	αυτων χριστον εναι	f	f	f	f	f	f
B boh	35 ενυχα	f	f	5	f	5	5
	εξηλθε 19	5	5	5	f	f	5
	ομ το πνευμα το ακαθαρτον	5	5	5	5	5	5
	εξ	5	5	5	5	5	5
	προς αυτους	5	5	5	5	5	5
	λεγοντας	5	5	5	5	5	5
	τις η διδαχη η καινη αυτη	5	5	5	5	5	5
	οτι κατ εξουσιαν	5	5	5	5	5	5
	και τοις πνευμασι	5	5	5	5	5	5
	εξηλθε δε	5	5	5	5	5	5
	ακη αυτου	5	5	5	5	5	5
	ευθως εις ολην	5	5	5	5	5	5
	ευθως	5	5	5	5	5	5
	εκ της συναγωγης εξελθοντες	5	5	5	5	5	5
	εξελθοντες	5	5	5	5	5	5
	ηλθον	5	5	5	5	5	5
	σιμωνος	5	5	5	5	5	5
	ευθως	5	5	5	5	5	5
	αυτω περι αυτης	5	5	5	5	5	5
	πυρετος ευθως	5	5	5	5	5	5
	εδυ	5	5	5	5	5	5
	εφερον	5	5	5	5	5	5
	προς αυτον παυτας	5	5	5	5	5	5
	ην post συνηγημενη	5	5	5	5	5	5
	η πολυς ολη	5	5	5	5	5	5
	επισυνηγημενη	5	5	5	5	5	5
	την θυραν	5	5	5	5	5	5
	λαλειν τα δαιμονια	5	5	5	5	5	5
	αυτων	5	5	5	5	5	5
	ενυχα	5	5	5	5	5	5
	εξηλθε και απηλθεν	5	5	5	5	5	5

NB	36	κατεδωξεν	f	ς	ς	f	f	f	f	κατεδωξεν	D	
DKΠ		ο τε σιμων	f	f	f	f	f	f	f	om τε		σιμων NBL 33
AI	37	σε ζητουσι	ς	ς	ς	ς	ς	ς	ς	ζητουσι σε	NBD	
Δ	38	λεγει	ς	ς	ς	ς	ς	ς	ς	και λεγει	NBD	
		εληλυθα	(3rd)	ς	ς	ς	ς	ς	ς	εξεληλυθα	D	εξηλθον NBCL 33
NBL boh	39	ηλθεν	f	ς	ς	ς	ς	ς	ς	ην		
NBD		εις τας συναγωγας	f	f	f	f	f	f	f	εν ταις συναγωγαις		
		δαιμονια	f ²⁰	ς	ς	ς	ς	ς	ς	τα δαιμονια	NBD	
NL	40	και γουριπτεον	f	f	ς	ς	ς	ς	ς	και γουριπτεον αυτον		om και γουριπτεον BD
D		εαν	(3rd)	ς	ς	ς	ς	ς	ς	στι εαν	NA	κυριε εαν CL boh (B) ²¹
		θελησθης	ς	ς	ς	ς	ς	ς	ς	θελης	NBD	
N	41	λεγων	ς	ς	ς	ς	ς	ς	ς	και λεγει	NBD	
NBD	42	και	ς	ς	f	f	f	f	f	αυτω	NBD	
NBL	43	εθυσ	ς	ς	f	f	f	f	f	και ειποτος αυτου	ABD	
	44	ειπων	f	ς	ς	ς	ς	ς	ς	εθως	D	
N		ο	ς	ς	ς	(f)	f	f	f	και λεγει	NBD	
NCL	45	δυνασθαι αυτον	f	ς	ς	ς	ς	ς	ς	a	NBD	(D om αυτον)
		εις πολιν φανερως	ς	ς	ς	ς	ς	ς	ς	αυτον δυνασθαι	B	φανερως εισελθειν εις πολιν D
NB		εν ερημοις	ς	ς	ς	f	f	f	f	εν ερημοις	D	
NBD		πανταθεν	f	f	ς	ς	ς	ς	ς	πανταχοθεν		

¹⁴ So von Soden, but not Belsheim or Hoskier.
¹⁵ Fam¹³ has εθυσ πανταχου εις ολην. This seems to be a conflation of εθυσ (found by itself in AD etc ς) and πανταχου (found by itself in no Greek MS. but in b e q boh). But the apparent conflation is found also in BCL.
¹⁶ The reading of Θ may be accidental; but cf. the reading of D εξελθων εκ της συναγωγης, omitting εθυσ.
¹⁷ May be accidental, but it is the reading of NBD.
¹⁸ Only in D (which has a widely variant text) and in the Latin; perhaps a reminiscence of Lk. 4, 41.
¹⁹ So B, but according to von Soden no other MS.
²⁰ Probably accidental; no other support.
²¹ Note that B has the conflation κυριε στι εαν. Also von Soden's statements seem inconsistent with Hoskier and the text of Θ, nor is the text of 565 quite certain.
²² και ειπε 28.

and better hybrid of the same type. It would be well worth while for some young scholar to edit a collation of the text of all this group, indicating its affinities with **NB**, **D**, the Old Latin, and the Old Syriac. It would take some months of rather tedious work, but at the end he and we would really know more about the text of the gospels than at present. Meanwhile a tabular collation of the first chapter of Mark will serve to illustrate the facts.²³

In this table the readings on the left are those in which one or more members of the family, viz. Θ fam¹ fam¹³ 28 565 700, depart from the Textus Receptus; the readings on the right are those of the Textus Receptus; the readings of individual MSS. are shown by the symbols ‘f’ (for ‘family’) and ς (for the Textus Receptus); on the extreme left and right is shown the evidence of **NBD**, according as they agree with the family or with the Textus Receptus, and in a few cases the pertinent evidence of other MSS. has been added. In the few cases in which a third reading exists, it is given in the right-hand margin, and reference to it in the other columns is indicated by ‘(3rd).’

The table shows that in Mark i there are 102 variants (a little more than two to each verse) found in one or more of Θ fam¹ fam¹³ 28 565 and 700. A certain deduction may be made from these figures because Θ has 13 singular readings, accredited here to the family, of which the majority are probably only accidents; 565 has only 3 singular readings; fam¹, 4; fam¹³, 1; 28, 2; and 700, 3. The deduction of these yields the figures in the second column below. Even so the result is of course only approximate. The distribution is as follows:

<i>actual figures</i>				<i>corrected figures</i>			
Θ	60 variants from T. R.			47 variants from T. R.			
fam ¹	32	“	“	28	“	“	“
fam ¹³	29	“	“	28	“	“	“
28	35	“	“	33	“	“	“
565	57	“	“	54	“	“	“
700	38	“	“	35	“	“	“

²³ I have been as careful as time would allow, but I make no claim to complete accuracy in this specimen.

The analysis of subsingular readings, that is readings found only in two members of the group, gives some curious results. Θ 700 agree against the others 5 times; Θ 565, 4 times; Θ fam¹³, once fully and twice partially; Θ 28 agree once; and Θ fam¹ not at all. Similarly the combination 565 fam¹ is not found; but 565 fam¹³ is found 5 times, and 565 28, 3 times.

More interesting is naturally the information given by the evidence of **NBD**. **D** supports the family 30 times, **B** 35 times. In cases where **B** and **D** differ, **D** supports the family 16 times against **B**, and **B** supports it 15 times against **D**. Moreover in 9 variants the family is supported against both **B** and **D** by some or all of the combination **NLA** 33 579, a group which will be recognized as preserving **WH**'s "Alexandrian" text.

These figures show at once that the family is not more closely allied to **D** than it is to **B**; von Soden's grouping must be revised in that respect.

With regard to the Koridethi MS. itself the table is sufficient to show that Θ clearly belongs to the same group as fam¹ fam¹³ 28 565 700, and that it contains a noticeably smaller admixture of *K*-readings than any of the other MSS. The problem therefore of its origin is bound up with the problem of the nature of the original text, uninfluenced by *K*, which is distributed among all the members of the group. Once more, before that problem can be properly dealt with, it is necessary to have a complete statement of the facts, similar to the specimen given above, in the form of a collation with *K* and the pertinent evidence of **NBD** latt syr^{sin} syr^{cur} covering all the gospels.

Meanwhile some inkling of what the complete investigation would reveal can be had by using the tables of variants provided in "Codex I and its Allies." These tables are there numbered alphabetically A to G, and a comparison with them of the text of Θ gives interesting results.

List A gives the readings in which fam¹ agrees with all other authorities against *K*. In Mark i-iv there are 28 such readings. In 26 of them Θ agrees with fam¹, in one other it has a peculiar reading, in the remaining one it agrees with *K*. This is the same percentage of agreement as in 565, and higher than is found in any other MSS. of the group, for which the figures are:

Non-antiochian readings in fam ¹³				14
"	"	"	"	28
"	"	"	"	565
"	"	"	"	700

In each case a fuller collation would show many more non-antiochian readings in all these MSS.; but the comparison is illusory only in so far as it exaggerates the value of fam¹, and there is little doubt that Θ and 565 have a higher percentage of non-antiochian readings than any other member of the group; in other words they are relatively freer from the influence of *K*.

List E gives the readings in fam¹ found in B but not in *K*, nor in the oldest Western authorities. There are in Mark i-x 20 such readings and for these the figures are as follows:

Readings common to SB fam ¹ in Θ						11
"	"	"	"	"	fam ¹³	6
"	"	"	"	"	28	8
"	"	"	"	"	565	9
"	"	"	"	"	700	6

Again Θ shows both its membership in the group and its high rank.

List D gives Western readings found both in the Old Latin and Old Syriac. Mark i-x shows 31 such readings in fam¹ and the figures are:

Western readings in fam ¹ in Θ						19
"	"	"	"	"	fam ¹³	8
"	"	"	"	"	28	19
"	"	"	"	"	565	22
"	"	"	"	"	700	15

Either Θ is not quite so good as 565 (although the difference is small) or else there is a special Western strain in the ancestry of 565.

Lists B and C give readings found only in the Old Latin and Old Syriac respectively. The figures here throw rather a different light on Θ. In fam¹ there are 16 Syriac-Western readings in Mark i-x. They are found in the other MSS. as follows:

²⁴ And of these one (γενεσηων) in Mark vi is not an uncommon reading, and, being found in L Δ boh, may be late Neutral (or "Alexandrian," in the sense of WH).

Syriac-Western readings in fam ¹ in Θ						5
"	"	"	"	"	" fam ¹³	5
"	"	"	"	"	" 28	8
"	"	"	"	"	" 565	6
"	"	"	"	"	" 700	5

In fam¹ there are 29 Latin-Western readings in Mark i-x, and the figures are:

Latin-Western readings in fam ¹ in Θ						15
"	"	"	"	"	" fam ¹³	4
"	"	"	"	"	" 28	12
"	"	"	"	"	" 565	17
"	"	"	"	"	" 700	11

It is certainly curious that Θ should be at the bottom of the list of Old Syriac readings, but back again at the top (except, as usual, for 565) of the list of Old Latin readings. But the figures are so small that it is possible that this is merely an accident. In general it cannot be doubted, in view of the figures, that these manuscripts all represent copies of a common original which has been corrected in different ways in different places to accord with the later *K* text.

To what locality may we suppose that this recension belonged? The only evidence which can be found is derived from considering the localities to which the smaller sub-groups or the individual manuscripts belong, and from the light shed by occasional notes as to the place where their archetype was kept.

1. *The Koridethi MS.* — The palaeographical investigation of the Koridethi Gospels can only be carried out with approximate accuracy on the basis of the Russian edition of the Imperial Moscow Archaeological Society.²⁵ In this publication a facsimile of the page containing the *incipit* of the Gospel of Mark²⁶ is given in natural size, while the folia containing the remainder of the work are shown in reduced magnitude.²⁷

²⁵ Материалы по Археологии Кавказа, издаваемые Графиней Уваровой, Выпускъ X, Москва, 1907; see G. Beermann and C. R. Gregory, *Die Koridethi Evangelien*, Leipzig, 1913, pp. 523-524.

²⁶ Plate I.

²⁷ Plates II-L.

One cannot obtain a proper conception of the general appearance of the codex from the facsimiles in natural size of small sections of various leaves contained in Gregory and Beermann's edition.²⁸ The photostatic prints of the whole MS. brought back from Tiflis by Mrs. R. P. Blake, now in the J. Pierpont Morgan Collection of the Harvard College Library, are likewise reduced in the ratio of 1:1.6. In a palaeographical analysis the individual peculiarities of the letters may be studied by regarding them in enlarged or in reduced size, but a general impression (which is after all the main point) can only be obtained from photographs which reproduce the pages of the manuscript as they meet the eye of the observer.

The general impression received from an inspection of the original of Codex Θ is that of heaviness and coarseness, both in script and in material.²⁹ Unmistakable likewise is the uncertainty displayed by the scribe in the delineation and formation of the individual letters. Another unquestionable point is the strong external similarity of the script to that of Coptic codices.

In Gregory's painstaking study of the script³⁰ we have a most elaborate palaeographical investigation, which, though thorough in the highest degree, is unilluminating. All his remarks and observations, whether slight or important, are thrown together with so little system that it is impossible, as they stand, to see their relative significance. We will therefore extract those points which seem significant. In the first place, the scribe did not *write*, but *drew*, his letters.³¹ This observation explains the difficulty he experienced in keeping to the proper size for the different characters,³² the tendency he evinces to run beyond or above the incised line,³³ and the clumsy execution of some of the letters.³⁴ A number of the errors met with

²⁸ Plates II–XI.

²⁹ Dr. Blake examined the MS. repeatedly during his stay in Tiflis (July 1918–May 1920).

³⁰ Beermann and Gregory, pp. 599 f.

³¹ Gregory, though noting this point (cf. Beermann and Gregory, pp. 600, 607), does not seem to grasp its importance.

³² Facsimile, plate I, col. 2, l. 13.

³³ *Ibid.*, *passim*.

³⁴ Especially M.

in the MS. are of a type which seems to point to the fact that the scribe was not accustomed from childhood to catch Greek words with his eye and to hold them.³⁵ We see, for instance, such errors as Matt. 5, 11 *ημων*; Matt. 9, 22 *σεσωκαιεν*; Matt. 16, 26 *καιερδηση*. [But these mistakes may also be due to inability to understand corrections. They seem to be conflations of corrected itacisms. Compare the somewhat similar phenomena in Cod. 118, though here the scribe understood the question, and left blank spaces instead of conflating alternatives (see "Codex 1 and its Allies," pp. xxxvii-xxxix).]

The individual weight of the facts mentioned above, if taken separately, is not very great. Their combined moment is considerable. It is difficult to explain them all without the hypothesis of an intelligent foreigner, who knew some but not much Greek — just enough to read the archetype of our codex and to copy it more or less slavishly.³⁶

Further evidence in support of this hypothesis can be deduced from an examination of the types of the letters in the MS. With this in view an alphabetic table is subjoined of the various types of letters in the MS., with which in parallel columns are compared similar collections taken from Cod. Borg. copt. 109 (s. vi)³⁷ and from Cod. Vat. gr. 1666 (a. 800).³⁸ A glance at these alphabets will show that the alphabet employed by the scribe of Θ is an *eclectic* one. Those letters which Gregory most wonders at, Α Κ Χ,³⁹ appear in Vat. 1666, while most of the other letters approximate the forms of those of the "Coptic" text. The general ductus of the script is that of the Coptic, with broad strokes and rounded curves and the broader letters inscribable in squares, as opposed to the sharp angles and dashed-in lines of varying length in the Italian MS.

³⁵ A convenient list of classified errata is contained in von Soden's remarks, pp. VIII-X of Russian edition.

³⁶ Beermann and Gregory had inklings of this, but do not carry out their train of reasoning to the end (p. 607).

³⁷ P. Franchi de' Cavalieri and H. Lietzmann, *Specimina Codicum Vaticanorum Graecorum*, Bonn, 1910, plate 3.

³⁸ *Ibid.*, plate 6.

³⁹ Beermann and Gregory, pp. 614-615, 625.

We thus see before us an eclectic hand, uncertain in its chirographic manner, and presumably to a certain extent dependent on its archetype.⁴⁰ This again would tend to confirm the hypothesis that the scribe's Greek is not his mother tongue.

The question of the date of the MS., an answer to which must come from the various adscriptions rather than from palaeographical considerations, has been carefully studied by Beermann.⁴¹ It is highly unlikely that his earlier alternative date (the reign of the emperor Heraclius) for the Greek adscription on f. 249b can be accepted.⁴² Not only is it hard to believe that the MS. dates from a period as early as the end of the sixth century,⁴³ but furthermore it by no means follows that the MS. was written at Maiferrukat. We merely learn that it happened to be in that district in the ninth century.⁴⁴ Moreover Marr's study of the Georgian adscriptions shows that the majority of them belong to the thirteenth and not to the tenth century.⁴⁵

The extreme importance of the picaresque inscription on the inner side of the back cover has not been sufficiently appreciated.⁴⁶ We have here a mélange of Georgian and Coptic letters, and one Coptic word, viz. *hēppe* (ἰδού).⁴⁷ Oscar von Lemm is right in holding that Armenian letters are not present. Now the very appearance of Coptic letters is an important and significant fact. It points to a connection with Egypt or with those districts immediately contiguous with it — Sinai and Palestine.⁴⁸ The inscription, to be sure, is on the inner side of the cover (on the parchment or on the wood?), but it seems to go back to a high antiquity, and very possibly may have been copied from the original codex.

⁴⁰ I doubt if this be true to the extent that Gregory thinks (Beermann and Gregory, p. 607).

⁴¹ Beermann and Gregory, pp. 569–581.

⁴² Ibid., p. 577.

⁴³ Among other things, the coarseness of the material speaks against this.

⁴⁴ Beerman practically admits this (p. 580).

⁴⁵ Н. Я. Марр, Грузинскія Приписки Коридетскаго Евангелія. ИАН, 1911, стр. 211–240.

⁴⁶ Beermann and Gregory, pp. 583–584.

⁴⁷ See O. von Lemm, ИАН 1911, стр. 458–459.

⁴⁸ On the stay-at-homeness of Coptic, cf. P. Peeters, Traductions et traducteurs dans l'hagiographie orientale, Acta Bollandiana 40, 1922, p. 246.

Θ	Borg. copt. 109	Vat. gr. 1666	Θ	Borg. copt. 109	Vat. gr. 1666
Α	Α	Α	Ν	Ν	Ν
Β	Β	Β	Ξ	Ξ	Ξ
Γ	Γ	Γ	Ο	Ο	Ο
Δ	Δ	Δ	Π	Π	Π
Ε	Ε	Ε	Ρ	Ρ	Ρ
Ζ	Ζ	Ζ	Σ	Σ	Σ
Η	Η	Η	Τ	Τ	Τ
Θ	Θ	Θ	Υ	Υ	Υ
Ι	Ι	Ι	Φ	Φ	Φ
Κ	Κ	Κ	Χ	Χ	Χ
Λ	Λ	Λ	Ψ	Ψ	Ψ
Μ	Μ	Μ	Ω	Ω	Ω

Connections between Georgians and Egyptians had been established at an early date; and the late Oscar von Lemm, the Coptic scholar, shed much light on this matter in two very brilliant articles some years since.⁴⁹ In addition we find Georgian settlements in Palestine from a very early period, and also on Mt. Sinai. These have been investigated in the book of Professor A. A. Tsagareli, "Monuments of Georgian Antiquities in the Holy Land and on Sinai."⁵⁰ Jerusalem, the laura of St. Sabba, and the Black Mountain near Antioch formed the chief centres of Georgian monastic settlement in Palestine during the middle ages.⁵¹ The earliest definite evidence for the existence of a Georgian colony in the Holy Land goes back to the time of Justinian, when we find a monastery of the Lazoi in Jerusalem.⁵² The existence of Georgian (as well as Armenian) inmates in the monastery of St. Sabba is attested by the typikon of St. Sabba (ed. Dimitrievski, pp. 222-223).⁵³ On the other hand, the importance of Palestinian influence in Georgia is sufficiently attested by numerous sources. The prevailing liturgy in that country until the eleventh century was that of St. James of Jerusalem.⁵⁴ To this day the churches of Swanetia exhibit peculiarities which undoubtedly took their rise from Palestinian models.⁵⁵ St. Gregory of Khandzt'a, the Georgian Apostle of Tao-Klardjet'ia,⁵⁶ sent a special envoy to St. Sabba to get the true text of the typikon of St. Sabba. Hilarion the Georgian went thither on his first pilgrimage.⁵⁷

⁴⁹ O. von Lemm, *Zur Bekehrung der Iberer zum Christentum*, *Kleine koptische Studien* LX (ИАН 10 [1899], 403 ff.): *Iberica* (Записки Имп. Акад. Наукъ, фил. ист. кл. Сер. viii, Томъ 7, No. 6, 1906).

⁵⁰ А. А. Цагарели, *Памятники грузинской старины въ Святой Землѣ и на Синаѣ*. Сборникъ Имп. Палест. Общества, Выпускъ 10. Спб. 1888 г.

⁵¹ *Ibid.*, pp. 27 f.

⁵² Procopius, *de aed.* 5, 9. 6-7 (III, 2. 164, 16-17 Haurey).

⁵³ Кієвъ 1895. This reference is taken from К. Кекелидзе, *Іерусалимскій Канонарь vii вѣка*, Тифлисъ, 1912, стр. 34-35.

⁵⁴ Кекелидзе, *l.c.*, p. 33, cf. his *Древнегрузинскій Архіератиконъ*, Тифлисъ, 1912, стр. ix-xiv.

⁵⁵ Кекелидзе, *Іер. Канонарь*, p. 1, note 2.

⁵⁶ Н. Марръ, *Житіє св. Григорія Хандзт'ійскаго*, Спб. 1911 (TP VII), text 12, 50-53, translation 97, 47-50.

⁵⁷ See (P. Peeters), *Acta Bollandiana*, 32, 1913, pp. 236 f. (St. Ilarion d'Ibérie).

The importance of Palestine as a centre of influence for Georgia was enhanced by the iconoclast movement in Constantinople, which directed into the domains of the Caliphate the stream of pilgrims that under other circumstances would naturally have gravitated to the *σεβάσιμοι τόποι* of Byzantium, and the connection with Palestine remained vital and active long after the establishment of normal relations with the Greek empire. We are less well-informed regarding the Georgian colony on Mt. Sinai, but its existence is attested in the ninth century.⁵⁸

Now the occurrence of an adscription in Coptic, a language but little known outside of Egypt, naturally causes us to look to Sinai rather than Palestine as the place whence our codex takes its origin. It is true that the evidence is far from conclusive, but there is a certain amount of it. As we have shown above, the scribe was not a Greek by birth, and presumably only partially so by education. Accordingly it would seem that the almost unique combination in a single codex of Greek, Georgian, and Coptic elements, taken together with the palaeographical testimony, makes it possible to localize the Koridethi MS. on Mt. Sinai. Where else would there have been a scribe, writing Greek in a quasi-Coptic hand, whose work was subsequently annotated by Georgians?

2. *Fam*¹. None of the manuscripts of *fam*¹ so far edited belong palaeographically to South Italy and all of them may well be Constantinopolitan. Codex 1 seems to have used the same arrangement of symbols for the evangelists as did Anastasius of Sinai, but this is, of course, not a point of great importance.

Since the text of Codex 1 was published I have had the opportunity of studying another manuscript of this group which is now in the library of Vatopedi on Mt. Athos. It is much the oldest manuscript of the family, though it does not seem to represent a noticeably better text than Codex 1; indeed I doubt if it is as good as Codex 1. A complete set of photographs of this manuscript is now in the Harvard College Library and a definite report on the subject may be expected soon. But it is an interesting fact that, unless I am much mistaken, the scribe

⁵⁸ See P. Peeters, *Acta Bollandiana*, 40, 1922, pp. 282-283.

of this manuscript, named Ephraim, is identical with the scribe of the now famous MS. Athos, Laura B 64 (Gregory 1739; α 78) generally known as von der Goltz's codex, and containing extracts from lost commentaries of Origen. I am disposed to guess that the text of fam¹ and that of von der Goltz's manuscript (or possibly of its archetype ?) represent a recension of the whole New Testament made by some unknown scholar; but I fear that von der Goltz's argument that this text originally belonged to a manuscript of much earlier date breaks down. He may be right in fact, but his palaeographical argument is fallacious, for the readings upon which it rests prove on closer examination to be misreadings of the manuscript.

One other point may perhaps be made, though it certainly ought not to be pressed, in connection with this family. The script of Ephraim is not unlike that of the Arethas manuscripts, which come from Caesarea; it is not inconceivable that there is some connection between the two.

3. *The Ferrar group.* Of this family all the codices (except 69, which is late) come from Calabria, but none is earlier than the twelfth century (*pace* von Soden) and nothing is known certainly as to the provenance of their archetype.

4. *Codices 28, 565, and 700.* No evidence enables us to fix the origin of 28 or of 700, but 565 (also known as 2^{pe}), which came from Houmish Khan in Pontus,⁵⁹ has an important colophon at the end of Mark, to the effect that it was written and copied from Jerusalem codices.⁶⁰ Some other manuscripts containing this colophon (with, however, a different gospel text) add that these Jerusalem codices were "on the holy mountain." It has been too lightly assumed by most investigators of the New Testament that this holy mountain means Mt. Zion, in other words, that the Jerusalem manuscripts were still in Jerusalem when these words of the colophon were first written. I protested against this interpretation in my "Texts from Mt. Athos" (1902), and am more than ever convinced that the

⁵⁹ It was given to Czar Nicholas in 1829 by the Metropolitan Sylvester, who states that tradition connects it with the Empress Theodora.

⁶⁰ It runs, according to Belsheim (p. 5): *εγγραφη και αντεβληθη ομοιως εκ των ιεροσολυμων παλαιων αντιγραφον*. Doubtless it is accentuated, but Belsheim always omits accents.

colophon must mean that the manuscripts which had come from Jerusalem were on the holy mountain of Sinai. I do not think that at the time of writing there was any other place to which "the holy mountain" could refer.

Thus the conclusions to which all the facts are, at least, not opposed can be summarized as follows:

(1) All these manuscripts, or groups of manuscripts, represent mixtures of the same 'family-text' with the Antiochian text.

(2) The two manuscripts which have preserved the greatest amount of the 'family-text' and the least admixture of the Antiochian text are Θ and 565.

(3) The ingredients in Θ and 565 — the 'family-text' and the Antiochian text — are the same, but they are differently mixed; therefore historical factors which have affected both Θ and 565, and are not derived from the Antiochian text, belong to the history of the 'family-text.'

(4) Both Θ and 565 are connected with Jerusalem and Sinai, Θ by its palaeographical history, and 565 by the colophon to Mark, and in view of (3) this connection must be inferred to belong to the 'family-text.'

(5) The 'family-text' is itself a combination of Western and Neutral readings. Most, though not all, of the great Western interpolations are absent, but there are about as many Western readings of the less striking type as there are Neutral readings. In its original form this text was probably not influenced at all by the *K*-text, but it may be parallel to that recension, in that it is a combination of the two earlier types. To go further is certainly hazardous, but three topics for further investigation may be indicated. First, if we ask how an early text came to be in Jerusalem, the natural suggestion would be the library of Alexander, which was for Jerusalem what the library of Pamphilus was for Caesarea. Secondly, if we assume that Sinai was the place where the Jerusalem manuscripts were used, and combined with another type, the natural view would be that the Neutral manuscripts came from Egypt and the other type from Jerusalem. Thirdly, Professor F. C. Burkitt has pointed out in "The Old Latin and the Itala" that, though there is a

close connection between the Old Latin and the Old Syriac, there is in the Gospels one set of interpolations characteristic of the Old Latin and another set characteristic of the Old Syriac. It may be added that the same thing is true of “non-interpolations.” There is therefore special interest attaching to any evidence for the existence of a Western text, such as is incorporated in the ‘family-text’ of Θ and its allies, which seems to have missed so many interpolations. Is this partial freedom from interpolation a primitive characteristic, or is it due to correction?

Harvard Divinity School

The Georgian Version of Fourth Esdras from the Jerusalem Manuscript

Author(s): Robert P. Blake

Source: *The Harvard Theological Review*, Vol. 19, No. 4 (Oct., 1926), pp. 299-375

Published by: [Cambridge University Press](#) on behalf of the [Harvard Divinity School](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1507735>

Accessed: 21/09/2014 17:21

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Cambridge University Press and Harvard Divinity School are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *The Harvard Theological Review*.

<http://www.jstor.org>

HARVARD THEOLOGICAL REVIEW

VOLUME XIX

OCTOBER, 1926

NUMBER 4

THE GEORGIAN VERSION OF FOURTH ESDRAS FROM THE JERUSALEM MANUSCRIPT

ROBERT P. BLAKE

HARVARD UNIVERSITY

THE last editor of Fourth Esdras, Bruno Violet,¹ in summing up the literature which had appeared on the subject between the first and second parts of his edition, observes with regret that he is unable to add anything more to his original discussion of the Georgian version.² In substance his conclusions were as follows. The Georgian printed text of Fourth Esdras is an eighteenth-century translation from the Latin.³ Only two manuscripts of the original version exist, one of the year 978 in the monastery of Iviron on Mt. Athos, the other dating from about the year 1050 at Jerusalem. In the latter the mutilated text ends, according to Tsagareli, with chapter 9, 1-2.⁴ This latter manuscript Violet was unable to find during his visit to Jerusalem in 1901.⁵ Furthermore, upon hearing that Professor N. Marr of Petrograd possessed a manuscript of Fourth Esdras, he applied to him for information, but without success. Violet was thus unable either to make use of the text *in extenso* or to obtain any clear conception, whether of its character, of

¹ Bruno Violet, *Die Esra-Apokalypse: I. Die Überlieferung*. Leipzig, 1910. (Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte, Bd. 18; hereafter cited as Violet I). *Die Apokalypsen des Esra und des Baruch in deutscher Gestalt* (same ser. Bd. 32). Leipzig, 1924. Hereafter cited as Violet II. *Ibid.*, pp. i, xxiii.

² Violet, I, pp. xli-xliii.

³ R. L. Bensly, *The Missing Fragment of the Fourth Book of Ezra*. Cambridge, 1875, p. 78.

⁴ А. А. Цагарели, *Свѣдѣнія о памятникахъ грузинской письменности*, Выпускъ 2, Спб. 1888 г., p. 11.

⁵ Violet I, p. xlii.

its importance, or of its position in the textual tradition of the work.⁶ Among the *pia vota* which are set up in the course of the introduction is included the wish that further light might be forthcoming on the Georgian version.⁷ The present essay is an attempt to meet this need, at least in part.

After the Jerusalem manuscript of the prophets had been re-discovered and investigated by the present writer,⁸ he obtained a complete set of photographs of the codex,⁹ and was able, in accordance with the suggestion of his colleague, Professor G. F. Moore, to start his investigations with Fourth Esdras. Since the work revealed unexpected vistas, it was felt desirable that the results should be made public without delay. The data ascertained are given below in a systematic manner without attempting to supplement or to criticize Violet's statements, which are correct as far as the material at his disposal would permit. To the general descriptions of the Jerusalem manuscript published by Professor Tsagareli and the present writer,¹⁰ there is little to add here, except to recall that it now forms No. 7 + 11 of the Georgian manuscripts in the Greek Patriarchal Library at Jerusalem. In its original form the codex contained the following books complete:

(1) Minor prophets in the order Hosea, Joel, Amos, Obadiah, Jonah, Micah, Nahum, Habbakuk, Zephaniah, Haggai, Zechariah, and Malachi. In this part of the codex, twelve folia have perished, which contained the major portion of the anterior section of Hosea (1, 1-12, 2), and also two folia from quaternion 3 = 3, containing Joel 2, 14-3, 15. Further, the remnant of the text of Hosea is very badly damaged, only 14, 6-10 being preserved intact, while portions of Joel 1-2 are also missing.¹¹

(2) Isaiah (complete).

⁶ Violet I, pp. xli-xlii.

⁷ Violet II, pp. xxviii.

⁸ R. P. Blake, *Catalogue des mss. géorgiens de la bibliothèque patriarcale grecque à Jérusalem*. Rev. de l'or. chrét. 3 sér. t. iii (xxiii) (1923/4), pp. 26-27, 30-32 of the reprint.

⁹ This he was enabled to do through a grant from the Milton Fund for Scientific Research.

¹⁰ See above, notes 4 and 8.

¹¹ The damaged verses are Joel 1, 7-8, 12; 2, 2, 7-8.

(3) Jeremiah. Here one leaf of quaternion $\varpi = 30$ (between fol. 42 and 43 of the present pagination in ms. 11) has been lost containing Jer. 51, 43–52, 3.

(4) Baruch, Lamentations, followed by the Prayer and the Letter (Bar. chaps. 5–6 in the Latin version).

(5) Ezekiel (complete).

(6) Daniel (complete).

(7) 1 Esdras (complete).

(8) Nehemiah (complete).

(9) 4 Esdras (defective). The text of Fourth Esdras is preserved complete up to p. 188 of Violet's edition.¹² The sixth and seventh folia, however, of quaternion $\partial\overline{\varpi} = 44$ are lacking (between ff. 208v and 209r), as is also the first folium of quaternion $\partial\overline{\eta} = 45$ (after fol. 209v).¹³ The text begins again on fol. 210r¹⁴ (p. 206 v. 10 of Violet's edition), and runs to f. 214v² (p. 266 v. 10 Violet = Lat. 9, 20), but the condition of the leaves becomes progressively worse. The manuscript when originally written presumably contained the entire text, and a rough stichometrical calculation on the basis of Violet's edition shows that about 16 folia have been lost from it. As three of these belong to quaternion $\partial\overline{\eta} = 45$, a quaternion and a half (binion) have presumably perished.¹⁵

The manuscript has been corrected by at least one, and probably by two or three, diorthotae.¹⁶ It is not clear to me exactly what these corrections, which are generally justified, portend. The original scribe himself corrected the text here and there, while in other cases a small circle ° has been inscribed above the erroneous word. Correction does not always ensue, however, and a number of slips have been missed by the corrector. There is relatively little alteration in the text of Fourth Esdras.

In editing the text I have sought to reproduce the reading of the manuscript. Orthographical variations have been left

¹² VII, 59 of the Latin enumeration.

¹³ In Violet I, pp. 194 f. = Lat. VII, 105–125.

¹⁴ Lat. VII, 125.

¹⁵ The size of the ms. (ca. 360 folia) reaches just about to the practical limits of a parchment codex. It is not unlikely that a colophon may have followed; see R. P. Blake, *Catalogue ad Nos. 2, 3, 5, 7, 11, 48, etc.* and p. 7, note 1 of reprint.

¹⁶ These seem to be contemporaries (*Catalogue*, p. 32).

untouched, and only obvious slips in copying have been eradicated. At one or two points certain difficulties appear to be explainable from early corruptions in the Georgian, and here I have permitted myself to alter the text. In all cases, however, the reading of the manuscript has been adduced in the apparatus criticus. Where the evidence of the other versions shows that a lacuna exists which antedates the Georgian, I have noted this by the insertion of dots enclosed in angular brackets <.....>. The loss of part of the text in the manuscript is denoted by square brackets, and the approximate number of missing letters is given by dots. Letters preserved in the manuscript, but illegible, are denoted by dots, while characters which are uncertain are marked by dots placed under them. Where the reading is reasonably sure, but not all the letters can be made out with certainty, the passages are set off with half brackets 「 』. The punctuation of the manuscript has been systematized and made rather more logical. All words under contraction have been expanded into the normal forms which we meet in the older Georgian manuscripts.

As we have seen above, a second and older manuscript of Fourth Esdras is preserved in the monastery of Iviron on Mt. Athos.¹⁷ This codex of the year 978 was written at Oška in Tao-Klardjet'ia for the great Georgian general T'ornik, and presented by him to the monastery of Iviron. A reasonably detailed description of it was first given by Tsagareli.¹⁸ Two copies were made in the fifties of the last century, which are now in Tiflis,¹⁹ but the scribes were careless and the orthography has been modernized, so that they are not in the least

¹⁷ First described in detail by А. А. Цагарели, *Свѣдѣнія*, etc., Выпускъ I, Спб. 1886 г., pp. 1-7. Further data ap. Н. Марръ, *Изъ поѣздки на Аѳонъ*, ЖМНП March 1899 (322), pp. 1 ff. and statements as to the lacunae ap. Э. Жорданія, *Описание рукописей Церковнаго Музея Карталино-Кახетинскаго Духовенства*, II (Тифлисъ 1902), pp. 35-41. This is the only reasonably accurate account of the lacunae in the ms.; cf., however, the present author's corrections in his Russian article *По поводу рукописей древнегрузинской версии Ветхаго Заветѣа* (Тифлисъ 1921), pp. 29 ff. = *Harvard Theological Review*, xix (1926), pp. 285 ff.

¹⁸ Цагарели, I. c.

¹⁹ These are ms. 471 of the Church Museum in Tiflis and ms. 397 of the Society for the Extension of Literacy among the Georgians.

reliable.²⁰ In 1913 the whole original manuscript was reproduced by photostat by the Russian Academy of Sciences, and the prints are now in Leningrad. The codex originally contained the whole Old Testament, with the exception of the Psalter and the books of Chronicles,²¹ but the greater part of the Octateuch has been lost,²² and the other books evince serious lacunae.²³ It is clear from previous investigations made by the present writer that in the prophets this manuscript (O) and that of Jerusalem (I) are very closely related;²⁴ this holds true likewise for Fourth Esdras, it would seem, as the same variant occurs in the title of the book in both manuscripts. Esdras is called Sulieli (Sut'ieli?) and not Salat'ieli.²⁵ The text is apparently complete, but the present writer has as yet no further information about it.²⁶

No other manuscript containing this book is known to exist,²⁷ and the printed text of the Moscow Georgian Bible is, like that of Maccabees in the same edition, clearly a translation from the Latin.²⁸ We have, therefore, only these two manuscripts in Georgian; without doubt they go back to the same archetype, and that by no means a remote one. A certain amount of evidence exists which helps us to localize this version. The Athos manuscript O was written, as has been already stated, in the monastery of Oška in Tao-Klardjet'ia. Taoy, or in Armenian Tayk', is the district which in general coincides

²⁰ This can best be seen from the Text of the Song of Songs as published by Tsagareli from the Tiflis copy (l. c. I, pp. 17–56 of Приложение), and Marr's criticism of the same (l. c., pp. 10 ff.).

²¹ The description of the ms. as given in the Life of St. Euthymius (p. of text 17 = p. 25/26 of P. Peeters' translation in *Histoires Monastiques Géorgiennes*, Bruxelles 1923) implies that the books of the Maccabees were also present. I am personally inclined to doubt this.

²² The gap covers from Leviticus 4, 8 to Judges 19, 26.

²³ Žordaniya, l. c., pp. 36–41.

²⁴ Blake, Catalogue, l. c., pp. 10–11.

²⁵ Žordaniya gives the reading as სულიელი *sylieli* = *σαλός*; Tsagareli so reports the reading of I, but the ms. has სუთიელი (resp. სვთიელი) Sut'ieli; cf. Aeth Sut'ael. *ლ* *l* and *ო* *t'* are very much alike in the minuscule ecclesiastical alphabet; if this is not a misreading of O, it is simply a natural error.

²⁶ I cherish the hope that I shall shortly be able to obtain a copy of the text.

²⁷ A list of O. T. mss. in Blake, По поводу etc., l. c., p. 31.

²⁸ Vide supra, note 3.

with the watersheds of the Ćorokh and the Ajaris-Tsqali rivers in the modern district of Batum.²⁹ In ancient times it was at first Armenian in language, later Georgian, and finally Turkish. It formed a natural asylum where the population of the surrounding plateau districts sought refuge in times of trouble. It stood also in connection with Byzantine territory to the westward, and seems to have been the channel whereby Greek influence penetrated both into Armenia and into Georgia.³⁰ The Hellenism of the Byzantine frontier provinces, however, was not sufficiently intense to influence the local inhabitants deeply or to induce among them a change of speech or of nationality. It served to stimulate them and to widen their literary horizon, but did not tend to denationalize them. In the tenth century Tao was the chief focus of Georgian literary activity, and much of the best work in theological literature which has been preserved in this idiom was composed or translated in the monasteries of this border district.³¹

We know that manuscript O was copied in this place; and Prokhoré, for whom manuscript I was written, was himself from Tao-Klardjet'ia.³² As the two manuscripts are undoubtedly derived from the same ultimate original, but are not sister codices, it seems a permissible deduction that in them we have kindred representatives of the Tao-Klardjet'ian text. The history of the Georgian text of the O. T., so far as it can be or has been traced, shows that it is descended from two distinct ancestors — an eastern branch which goes back to the Armenian and ultimately to the Syriac, and a western one which

²⁹ The best account of this area is given by N. Marr in his *Житіе св. Григоріа Хандзт'ійскаго* (Спб. 1911): *Дневникъ путешествія по Шавшет'и и Тао-Кларджет'и*. Cf. also Дм. Бакрадзе, *Путешествіе по Гуріи и Аджаріи*, Спб. 1878.

³⁰ Cf. Н. Марръ, *Іоаннь Петрици, грузинскій неоплатоникъ XII-го вѣка*, ЗВО 19 (1909), pp. 55–113.

³¹ Cf. კ. კეკელიძე, *ქართული ლიტერატურის ისტორია*, Tiflis 1923, pp. 81 ff. and the review of this book by the present writer in JThS. Oct. 1924 (vol. xxxvi), pp. 50–64.

³² Synaxarial life of Prokhoré in თ. ყორღანია, *ქრწნიკები და სხვა მასალები საქართველს ისტორიისათვის II*, (Tiflis, 1897), pp. 523–524.

was directly exposed to Greek influence.³³ This Greek influence at an earlier period was exerted rather on the Armenian prototypes than upon the Georgian itself. Direct translations from the Greek begin only at the very end of the tenth century. They are productions characteristic of Bithynia and Athos, and not of Tao-Klardjet'ia.³⁴ The portions of this Tao-Klardjet'ian version which have been studied show direct influence of the Greek text: it is revisional, however, and not basic.³⁵ In some cases redactorial bias takes the form of an anti-armenian feeling shown by the fact that Armenian words are expunged from the text.³⁶ It would appear that this had taken place in the book with which we are dealing, as Armenian words are practically absent.³⁷

The question now arises as to the origin of this Georgian version itself. From what language was it translated? No certain and definite answer can be given to this important query, but the balance of probability inclines in one direction. First of all, it is a priori practically certain that Greek is to be excluded. Direct translations from this tongue for the earlier Tao-Klardjet'ian period are to be ruled out for the reasons stated in the preceding paragraph. Furthermore, no surface traces of errors or peculiarities appear which are directly traceable to Greek constructions or to misunderstanding of Greek words or phrases. Finally, the language of the text shows none of the

³³ The first careful study on this subject (N. T.) was made by the late F. C. Conybeare in the *American Journal of Theology* I (1897), pp. 883-912. Further studies have been made by N. Marr, especially in his articles *Эчмиадзинские отрывки древнегрузинского Ветхого Завета, Христианский Восток* II, pp. 378-388; *Замѣтки къ св. писанію др. армянъ и др. грузинъ*, *ibid.*, II, 163-174; 263-274; III, 249-262; IV, 229-245.

³⁴ In this connection the colophon of Dača, the translator of the commentary ascribed to Epiphanius on the Psalms, is most illuminating (E. C. Такайшвили, *Описание рукописей общества распространения грамотности среди грузинъ*, II, 640-1: cf. *ვეფხისტყაოსნის*, I. c., p. 140-141.

³⁵ The most careful studies have been made by N. Marr of II (IV) Kings, 14-15, Exodus, chap. 1 and by R. P. Blake of Zephaniah, (I. c., p. 32 ff.)

³⁶ This is not a puristic, but a nationalistic movement; see the statements of George the Athonite in the life of St. Euthymios, and also in his own vita (P. Peeters, I. c. p. 109-110).

³⁷ Only old-standbys, like ღეშმანოჭი true = Arm *ḡšmān* (Iran.) and others, occur.

Grecisms which commonly reveal themselves in versions from that language; whether in the use of the participles, in anti-thetic particles, or in cases where Greek constructions shimmer through. The same arguments also hold true against the hypothesis that the text is derived from the Syriac or the Arabic. No direct traces of Semitic influence are observable, and in particular the chance of its having been derived from the Syriac directly is slight, in view of the small number of translations from this tongue which have come down in Georgian. Against the Arabic, moreover, stands the fact that we find no traces of the influence of this tongue upon any scriptural text in Georgian.

Armenian thus remains the sole possibility. Not only are the chances a priori in favor of this language, but internal evidence as well confirms it to some extent. In the first place certain expressions seem to show Armenian influence:

- 1.2.4 ordinata sunt G; Arm *կարգել*.
- 1.6.3 cecidissent G; the other versions point to *καταλειφθῆ* L Ar Ew Aeth? (das Ende . . . sei) or *καταληφθῆ* S; the Georgian archetype read *καταληφθῆ* which in Armenian would be *ընկալ* = *enkal* 'receive'. This became corrupted into *անկալ* = *ankal* 'fall'.
- 1.12.9 stant G; alii sunt = arm *կան* *kan* stant and *il y a*.
- 1.13.3 G mercede Arm; cett. Zeichen: confusion of *շնորհաց* and *հաճանք*.
- 1.14.5 *წმენებულ ხარ* probably *հաւատարեալ ես*.
- 2.10.5 infantes G; loca cett.: confusion in Armenian between *տեղք* *teḡk* 'places' and *տղայք* *tḡayk* 'children'.
- 2.10.6 *სყვრება ღაგვებს* Arm. *փող հարկանել* (an Iranian idiom).
- 3.2.5 siccitas posuisti G; trocknest du und gabest acht cett (±): posuisti reflects Arm *եղու* *edu*.
- 3.2.11 Velt'ara G Leviathan (Levathan Aeth) corruption of *ՎԵԼԹԱՐԱ* Velt'ara from *ԼԵՒԻԹԹԱՐ* Leviat'ar.
- 3.3.12 The use of abstract terms in place of adjectives in this verse looks like a reflection of a not uncommon Armenian tendency.
- 3.5.21 *დარო* *dari* probably Armenian *դար* *dar*, 'century'.

In the second place the large use of passive and periphrastic forms appears to reflect in some cases the Armenian forms in *-իմ -im* and *-ցուցանեմ -cucanem*; e.g. *ძრწუნებულ ხარ, ურწმუნო ექმნეხ*. So too the wide use of the bare stem of the relative apparently reproduces the Armenian *or*. We have just noted, however, that words of Armenian origin in the Georgian text are rare. In this connection the text seems to share in the anti-armenian bias mentioned above, but this circumstance does not in any way militate against the theory of its Armenian origin. It probably belongs to the latest series of versions from the Armenian in the Tao-Klardjet'ian group — later than the tractates of Hippolytus³⁸ and that of Epiphanius *περὶ τῶν ὑβ' λιθῶν*.³⁹ The tendency to represent the Armenian participial and infinitive forms in *-ეal -eal* and *-ელ | -ილ -el/il* by the bare stem of the past participle, which we find in the earlier period, has now gone by, and in these cases the directive case of the *masdar* (nomen verbale) in *-ად -ad* is employed.

In any case this hypothetical Armenian version which we postulate can be connected in no wise with our present printed Armenian text. What the origin of this latter version may be is a matter of considerable doubt, but the most cursory comparison of the Georgian with the printed Armenian will show that the two are as far apart as the poles. That another Armenian version should have existed is in no way surprising; it would not indeed be extraordinary if a search among the manuscripts at Jerusalem and at Echmiadzin should bring it to light.

From the philological and lexicographical point of view the text shows few, if any, peculiarities which distinguish it from the other books of the Old Testament. *ჲ -ey* is rarely used in 'Auslaut.' *ვოქო*⁴⁰ (for *ვოქუა*) (2.3.3), *ცხომდებს* (for *ცხომდებს*) (2.10.9) seem to be sporadic in Tao-Klardjet'ian texts. *ჲ* *χ* in *გონაჲ* in place of *ხ* *χ* is vulgar, also Tao-Klardjet'ian. *გ* and *ხ* in the phrase *გულის ხმა ყოფაჲ* alternate, but this uncertainty is a general phenomenon in old Georgian manu-

³⁸ On this see Н. Марръ, Исполить: Толкование пѣсни пѣсней, Спб., 1902, Introduction passim.

³⁹ In course of publication by the present writer.

⁴⁰ *ო* by contraction of *უა* (Н. Марръ, Грамматика древнелитературнаго грузинского языка, Ленинград, 1925, p. 03.

scripts without any definite regional circumscription.⁴¹ The vocabulary is relatively orthodox: new or rare words are few, a circumstance explainable in part, no doubt, by the general substance of the text.

Of the words occurring which are new to the lexica, we should note *ოაჭრავი* *rare* (3.7.9, 11) and *მხეველი* *violent, pelting* (of rain) (1.12.7). The first of these looks like a foreign word, but I have not been able to find it in any other language familiar to me. *მყვარო* (3.3.7) *precipitous* is not a frequent expression. *ოაჭავი* *bottom* (2.2.2) is an Armenian word, sparingly used in Old Georgian.⁴² *საგებო* is probably the Hebrew *סֹדֶם* *south* (3.2.9, 12).⁴³ Note also *სოცო* (1.13.15) *salt-pan*.

We shall now turn to a consideration of the relation of the Georgian text to the other versions.

If we compare the Georgian text with the related versions as given in the parallel columns of Violet's edition, we do not have to look far to see that the Georgian is in no sense an immediate descendant of any single one of the other surviving texts, but rather betrays sporadic agreement with all of them. A considerable number of readings peculiar to it, moreover, find no close parallel in the other texts. Nevertheless in a number of places the Georgian (G) and the Ethiopic (Aeth) stand together against all other versions. That the Ethiopic version goes back to a single manuscript as archetype is shown by the large number of lacunae (which in no case agree with those of the Latin) and also by certain peculiar readings which have arisen from peculiarities in the underlying Greek manuscript.

Violet's notations

1.1.1	Sut'iel (Syt'iel)	Sutaël Aeth	Salathiel cett. (Scha-S)
	G		

⁴¹ This came about through the natural error in supposing that the *ხმა* = *khma* was the same word as *ჰმა* *khmay voice*.

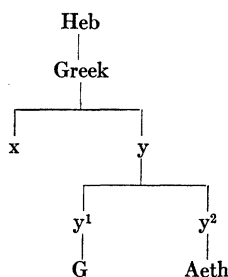
⁴² See H. Hübschmann, *Armenische Grammatik*, 1, 1, Leipzig, 1895, p. 110.

⁴³ *Nageb* may be a Georgian word from *გება* *gebay* 'agere', but the meanings adduced in the lexicon — *constructed*, etc. — do not help out very much, and the explanation given in the text seems more probable. The *y* tradition had some other word besides *part* there, as the Ethiopic shows, but the meaning of the term used there is dubious. See Violet I, *ad loc.*

1.3.6-7-1.4.1	inc. om G	om Aeth	L et dedisti ei Isaac et Isaac dedisti Iacob et Esau; et segregasti tibi Iacob. Esau autem sepa- rasti; et factus est Iacob in multitudo magna. Et factum est tempora cett (>Arm) verlassen S
1.5.1	dies G	Tage Aeth	
1.5.5	tradita est eis G	ingenommen worden ist Aeth †dominabit† L	
1.7.2	gloriam G	Plan der Herrlichkeit Aeth	viam cett.
1.9.5	fumus G	Rauch Aeth A°	Hauch Vapor L S. A° >Arm
1.10.1	intelliges G	erkennen Aeth	erstaunen L S
1.10.4	messis G	Ernte Aeth Arm	Tenne S A°
1.11.6	om G	om Aeth	et numero numeravit tempora L cett
1.11.7	silebit G	wird ruhen Aeth	commovebit L
1.11.12	terra G	die Erde Aeth	haec cett.
1.13.1	quidquam G	was Aeth, Arabb.	quis S L Arm
1.13.10-12	om G	om Aeth	quem inhabitant . . . non noverunt >cett.
1.13.19	und heiraten und nicht froh werden G	Aeth idem	
2.8.5	G	Aeth very close, both gap and following words, to G	
3.2.13	G 4	Aeth 4	L S 1000
3.6.3-4	G >	Aeth >	impios vero . . . nume- rum eorum L S
3.22.3	G >	Aeth > part of verse	habent cett.

The Georgian in no way confirms all the lacunae which the Ethiopic exhibits, but the list of readings given above shows clearly that G and Aeth go back to a single archetype, and to one which was presumably written in Greek uncials (cf. 3.2.13). A further confirmation of this is to be seen in the circumstance that the errors are traceable back to variants (or misunderstandings) in the Greek. Now neither Aeth nor G can possibly have had any influence upon the other; hence these peculiarities

characterize a special branch of the Greek tradition. We obtain, then, the following stemma:

The close connection between the Ethiopic and the Georgian naturally impels us to speculate as to what the district may have been where the common archetype was located. It stands to reason that this must have been some important central section of the Christian world. The investigations which have previously been made to ascertain the character of the Ethiopic version of the Scriptures show that while in general the character of the text is non-hexaplaric and similar to manuscripts of Egyptian origin (notably to B), in the Ketubim we find that the Ethiopic shows clear traces of hexaplaric influence.^{43a} If we combine this with the fact that Egyptian influence seems to be almost wholly lacking in the Georgian-Armenian branch of the Old Testament tradition, we are probably justified in assuming that Palestine was the home of the manuscript in question. Presumably it was preserved in one of the greater libraries, either of Caesarea or of Jerusalem, or else in a famous convent, like that of St. Saba. We by no means seek to imply that G and Aeth were both directly translated from the archetype. It is much more likely that copies were made from it.

A recently published document permits us to advance a step further. A Coptic ostrakon noted by Crum ^{43b} has preserved

^{43a} References to the literature on the subject are given by J. H. Ropes in the introduction to his edition of Acts; *The Beginnings of Christianity*, vol. iii, pp. cxlvi-vii.

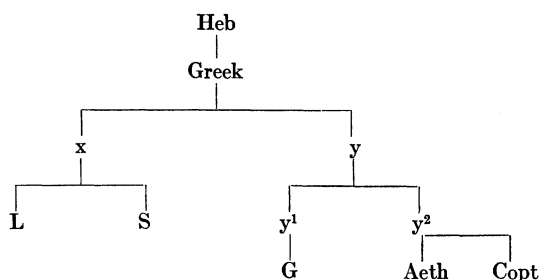
^{43b} *The Metropolitan Museum of Art Egyptian Expedition: The Monastery of Epiphanius at Thebes. Pt. I. The Archaeological Material* by H. E. Winlock; *The Literary Material* by W. E. Crum. 3 vols. folio, New York, 1923. Vol. i, p. 197. The ostrakon (B.P. 1669) contains a list of the extra-canonical books of the Scriptures. Crum notices the connection with the Ethiopic.

for us the title of the lost Coptic version. It reads ΕΣΡΑ Ν̄ ΣΟΥΘΙΗΑ, with the corruption of the patronymic characteristic of the *y* branch of the textual tradition. A copy of the *y* archetype was probably brought to Egypt, and from it the Coptic and Ethiopic were made. It is noteworthy that the Coptic supports the Georgian form Sut'ieli against the Ethiopic Sutaël.

The next question which arises is as to the position of the other versions. It is easy to see that a close connection exists between the Latin and the Syriac. The chief differences seem to be (1) that the Latin has a series of lacunae, (2) that the Syriac has a set of interpolations. On the other hand the close relation between the two texts L and S is evident from the following series of readings, which by more careful scrutiny could easily be increased.

L S		
1.7.9	per quem transisti	der vergangen ist Aeth G
1.9.1	mihi	uns Aeth G
1.9.5	vapor	fumus Aeth G
1.11.10	adhuc	>Aeth G
1.13.1	quis	quid Aeth quidquam G
1.13.6	incomposito vestigio (S±)	vernichtet und als Ruine Aeth (G±)
2.2.4	nominasti	geheiligt Aeth (eligisti G)
2.4.3	Abbild der Stimme, etc.	colorem G >Aeth

We therefore conclude that L and S form another branch of the general tradition, distinct from the Georgian and the Ethiopic, and our stemma now assumes the form:

On the other hand, it is evident that in a number of cases there is an agreement between *x* and *G*. To some extent this is undoubtedly due to like methods in translation; the close parallel in certain cases between *L* and *G* can be explained in no other way. In other cases we find a close connection between *S* and

G. These sometimes imply the same reading in the original Greek, so that in such places we are forced to assume a contamination from the Greek archetype of S, or in other words, influence of *x* on G (= *y*). Let us consider the following list of readings:

1.5.3	nichts Neues S G	gut Aeth > L
1.7.9	diem per quem transisti L S G Ar
Gild (?)	dem Tage, der vergangen ist
Aeth Ar Ew
1.13.10	commutabuntur L S G	zerrissen werden Aeth
2.3.6	vermag ich es nicht S G	> cett.
	This is a clear case of S influence on G	
2.4.4	quodque decet me narrare tibi G
und die Zeit, die du sehen möch-
test S	Aeth die sie mit Recht betroffen
hat

This reading in G seems to be a conflation of S and Aeth.

2.6.3	Sage zu ihr G S Ar Ew	dices enim ei L Aeth
2.7.2	Der Anfang durch die Hand der
Menschen, das Ende aber durch
meine eigenen Hände G S	L > Aeth Anfangs [zwar] durch
den Menschensohn und darauf
[aber] ich selber

This passage is particularly important, as the other versions are very faulty. Recourse was had by the translator of G to an S (*x*) archetype. Cf. the passages listed below.

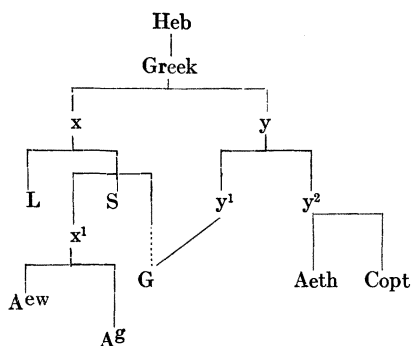
2.7.3	Gewichte der Winde S G
(= <i>ροπαὶ ἀνέμων</i>)	Wehen der Winde Aeth
Ar Ew (<i>ῥοπαὶ</i>) conventiones L
2.7.9	erdacht S creationem G
(= <i>πλαχθήναι</i>)	abalienarentur L
(<i>ἀπαλλαχθήναι</i>); > Aeth
2.8.2	ab Abraham usque ad Abraham
L S G Ar Ew	von Abraham bis zu Isaak Aeth
Ar Gild
2.8.6	Inter calcaneum et manum aliud
noli quaerere, O Ezra L S G	aber suche nicht, Ezra Aeth
2.10.6	subito L S G	> Aeth
2.10.8	Ausgänge der Quellen S Ausgänge
der Wasser G	Quellen der Wasser Aeth
3.2.1	creaturae L S G Ar Ew	Gerichts Aeth
3.3.9	heres L S G	er Aeth
3.5.1	an interesting passage: I quote the various versions.	

L	S	G	Aeth
Et apparebit sponsa apparescens civitas, et ostendetur quae nunc subducitur terra	[und] wird sich offenbaren die Braut, die als Stadt erscheint, und wird erschei- nen sie die jetzt ge- trennt ist	et revelabit se ista quae nunc apparet civitas, et apparebit ista quae commensa est fovea (cf. Ar Gild Tiefe)	und verborgen wird die Stadt, die jetzt erscheint, und erscheinen wird das Land, das jetzt verborgen ist

G has not the corruption Braut, but in other respects agrees with S and especially with L.

3. 5. 16	aërem L S G Ar Ew	Himmel Aeth
3. 12. 7	congregati L S G	>Aeth
3. 12. 9	recipere L S G	>Aeth
	werden unsterblich S G	inmortales L Aeth (ad sensum)
3. 14. 5	bestimmt S G Ar Ew	L audax; Aeth plötzlich
3. 17. 5	Deshalb S G	quoniam L und Aeth
3. 18. 3	Werke L S ⁴⁴	Kindern Aeth

The question of the other versions remains. These are the two Arabic translations and the Armenian. With regard to the Arabic, it is reasonably clear that both texts (of Ewald and Gildemeister, A^{ew} and A^g) go back to the same original text,⁴⁵ which in any case belongs to the *x*-group. It seems also clear that both A^{ew} and A^g are closely allied to S, although many of the variants go back to independent Greek readings. These latter appear, however, rather to be corruptions of original *x*-readings than independent variants. If that is so, our stemma will be:

The Armenian text, however, is a more perplexing problem. In its present form it has nothing in common with G. All the long interpolations which are characteristic of the Armenian are absent in G. On the other hand, in some cases the Armenian does agree with the Georgian, both in reading and in phraseology. These agreements are sporadic and on the whole infrequent. It seems to me that Violet in his reconstruction has

⁴⁴ Cf. note *ad loc.* in Violet II.

⁴⁵ See Violet, I, pp. xxxvii–xxxviii.

attached too much importance to this text, and that Marquart's harsh judgment ⁴⁶ of the Armenian is fully justified. Its manuscript tradition is suspect, and the text is manifestly much interpolated. I cannot, however, agree with Marquart's contention that the author of the Armenian had merely excerpts before him. He possessed the whole text, but used only part of it, and gave free rein to his phantasy and to his New Testament knowledge. That a certain number of places should have been filled out in the rather elliptic text is only natural, but it by no means follows that the matter is drawn from the original, especially when we have the lengthy interpolations before our eyes as a warning. In any case Arm is an *x*-text, so that if G is a translation from the Armenian, we must infer that there is no direct connection between G's presumptive Armenian archetype and the extant Armenian version.

Last of all we come to the readings in the Georgian which disagree with the other versions. These are numerous, but vary in type. They may be classed under the following captions:

(1) Errors in translation. Certain renderings, pointed out above, which look like such errors, are really Greek variants from Greek tradition, but not a few errors are peculiar to G. These do not consist primarily of mistranslated or misunderstood single words in the Greek text, but rather of uncomprehended phrases and grammatical constructions which when followed literally threw Georgian syntax into confusion.⁴⁷

- 1.2.5 G vere puritatem: mandasti diligentiam unam tuam L: den Befehl cett.
- 1.4.3 G: caeli ignis cett. possibly an error in the Georgian ცობს for ცეცხლობს.
- 1.6.1 G Babylonem: huc cett. but ms. L of Latin + in Babylonem.
- 1.7.3 propter tres vias G: om propter cett.
- 1.13.4 aqua G: via cett. ὕδωρ for ὁδός?
- 1.13.9 terra G: lapis G S Aeth Ar Gild Arm: Licht Ar Ew (Hilgenfeld thinks λυχνος was read for λίθος). It looks as if the Georgian has read χθών for λίθων.

⁴⁶ See Violet II, pp. xxiv-xxxviii of Introduction.

⁴⁷ We do not mean to imply that in some (probably in most) cases this confusion may not have dated from the antecedent versions.

- 2.2.3 glorificasti G; gross gemacht S; replesti L Aeth (= ἐπλήρωσας).
The Georgian word can also mean 'made great.'
2.10.3 G praeprabuntur; aperientur cett.
3.6.5 G †sed sic quoddam sicut nos cunctos creavit† corrupt; L sed paene
omnes qui creati sunt.
3.7.7 G omits argentum argentum by homoioteleuton and also et
ferrum.

(2) Interpolated words. In a number of cases the translator has added phrases or expanded ideas. It is not clear whether this is due to the Georgian interpreter or to his predecessors. In all cases the additions seem to be secondary; sometimes they were added for stylistic, sometimes for expegetic, reasons.

- 1.1.2 post recumbens + suspiciebant oculi et G.
1.7.5 post revoca + et praesta mihi G
1.7.7 ad init. vers + respondit G.
1.7.8 ad init. vers + responderes et G.
1.11.8 post dixi + utique.
1.13.18 L regio proximam suam] G regio regionem, et proximus proximum.
2.2.5 post populum unum + Israhel G.
3.2.9 post congregata + quam appellunt nageb G.
3.2.12 post pars + nagebman G.
3.5.9 post remanebit + coram eo G; post veritas + apud eum G.
3.5.10 post opus + qualiacumque G.
3.16.11 ad init. vers. et quid prodest vita haec nostra G⁴⁸.

(3) Omissions. A small number of lacunae, of which some at least are due to ordinary scribal lapses, and which, with the exception of those mentioned above, are not confirmed by the other versions, are observable in G. A number of words are suppressed or left out in the course of the text, but in most cases these seem to be faults of translation, and not errors of the archetype.

- 1.10.2 quoniam festinans — 4 seminatum est enim malum >G.
1.13.20 septem diebus >G.
3.2.15 et bestias et volucres >G.
3.2.21 et devorare nos >G. Cf. Arm.
3.18.3 et longanimis quoniam >G by homoioteleuton.

A comparison of G with the reconstructed text which Violet has published brings out a number of passages where the Georgian confirms or disproves the reconstructions of the editor. In

⁴⁸ Cf. Ar. Gild *ad loc.*

view of the fact that it is not always possible to convey the implication of the Georgian in the translation, it has seemed advisable to sum up in this place the substance of the contribution of G to the reconstruction of the original text:

- 1.1.1 Fall: G certainly *πτῶσις*.
- 1.1.3 Überfluss: G does not imply *περίσσευμα*, but *οικοδομία* in the technical sense of to fix one's self comfortably (perhaps = *εὐθηνία*, but cf. ms.)
- 1.1.4 ängstliche: G has along with the other versions misapprehended the sense of *φοβερά*.
- 1.2.1 Herr Herr: G usually has simply 'Lord' in this combination; more infrequently 'Lord God.' This is translational and not basic.
- 1.2.7 frevelten: G *ἀρνέιν, ἀθετείν*.
- 1.4.2 G confirms *ἔσεις*.
- 1.4.5 G supports L *βαστάζων*.
G *ἡττήθη*.
- 1.4.6 G confirms *ρίζα*.
- 1.5.3 besser: G clearly *νεώτερον*, cf. Lat.
- 1.5.5 abgetan: G *ἐξεδόθη* or *ἐκυριεύθη*.
- 1.6.3 begreifen: G *cecedissent*, which would imply *καταλειφθῆ*, unless we can suppose a confusion in Arm (see p. 306).
- 1.6.9 G points to *κατ' ὀνόματα*.
- 1.7.9 G evidently read *περί ἧς* (*δι' ἧς*) *διήλθες ἡμέρας*.
- 1.7.10 G involves *συμφύοντα* (not passive or middle form).
- 1.8.7 G confirms *εἰς μάτην*.
- 1.9.5 G read *ἀτμίς*, which as *lectio difficilior* is probably right.
- 1.11.4 G read *μέν ὦμεν*.
G *ἄλων μόχθου* for *ἄλωνος μισθός*.
- 1.11.7 G read *σιγήσει*.
- 1.11.12 G read with Aeth *μήτρα*.
- 1.13.3 G read *ληφθήσονται*.
- 1.13.4 †Ort† G read *ἰδωρ*.
G confirms *στεῖρα*.
- 1.13.7 Violet's insertion of *ἡμέραν* confirmed by G.
- 1.13.13 G read *χαίνει*.
- 1.13.14 G confirms *τέρατα*.
- 1.13.16 G read *χωρίσουσι*.
- 1.13.19 G read *γαμήσονται*.
- 1.13.20 G confirms *ἐνετράπη μοι*.
- 1.14.5 G has exactly *ἐπιστεύθης τὸν Ἰσραήλ*.
- 2.2.3a G read *βόθρον* along with L.
G would seem to imply *ἐδόξασας*, not *ἐκλησας* or *ἐπλησας* (corruption of *ἐκάλλωσας*)⁴⁹.
- 2.2.8 G *δεῖ*.

⁴⁹ *καλός* is used as a denominal verb in Syriac and in Rabbinical Hebrew (כָּלַל) in the sense of praising, glorifying.

- 2.4.1b after Tropfen + G τοῦ ὑετοῦ.
 2.4.2a verschlossene Kammern: G read πύλας.
 2.6.1 G also implies ὁδός (εὐδοεῖν?).
 2.7.3 G read ἄστρων.
 2.7.6a G confirms Gunkel's guess δυνάμεις τῶν οὐρανῶν.
 2.8.5 G confirms ἀρχή.
 2.10.8b G օրաօ, but this is probably the meaning of the Arm, as Ժամ չամ is *time or hour*.
 2.10.13a G confirms φθαρτόν.
 3.2.2 G read περιεφέρετο σιγῇ.
 3.2.20 G read εἰθηνία.
 3.3.11 G read ἐσχίσθη.
 3.4.6a G read ἀντίειπον and ἡπίστησαν.
 3.4.7a G read ἀπέστρεψαν.
 3.7.1 G + "Էսδρα.
 G κτίσις with Lat. and this is undoubtedly right.
 3.12.7 G confirms ἡσυχία.
 3.13.5 G confirms ἀπότομος.
 3.20.1 G read ἀπόλαυε.
 3.23.5 G read μαρτυρεῖ.
 3.27.4 G confirms ἀκαταστασία and ἀρχόντων ταραχή.

The conclusions which we have reached in the course of our study may be summed up as follows:

(1) The Georgian version is only preserved in two relatively ancient manuscripts, which are closely related. It appears to have been made in the Tao-Klardjet'ian district at a fairly late date (ca. saec. ix) from an Armenian archetype, of which we have as yet found no other traces.

(2) The Armenian apparently goes back directly to the Greek without any intervening stages of Semitic versions, whether Syriac or Arabic.

(3) The Greek archetype of G is the same as that from which the Ethiopic was made, and these two versions form a separate branch of the tradition (*y*). The virtue of the *y* group was freedom from interpolations, its vice the lacunae in the *y* archetype. To a certain extent, however, the Georgian seems to have been subjected to the influence of the other branch (*x*) at some undefined period, and is thus distinguished from the Ethiopic, while the archetype *y* was much more damaged before the Ethiopic was translated.

(4) The existing Armenian text has nothing to do with the Georgian. It belongs to the other branch of the tradition, and

in view of the evident interpolations and omissions, must be considered inferior to the other versions. To interpolate from it in the reconstructed text, or to use it as a basis for the reconstruction of the text, seems, to say the least, a hazardous proceeding.

(5) In the cases where L, S, and either G or Aeth agree, the chances are strong that the consensus represents the reading of the archetype. If this appears to be corrupt, the Armenian may be called on for support, but it is a safe guide only in cases where a Greek reading can be definitely recognized, not where glosses or omissions are concerned.

In translating the text I have felt it advisable to employ Latin. This has been done for two reasons, its internationality and the likeness between the Georgian and Latin languages in certain respects. I have followed the phraseology of the Latin version, without too slavishly imitating some of its vulgarisms. I have not scrupled, however, to depart from the model in order to make the rendering more accurate.⁵⁰

The version is as literal as possible, but various peculiarities of both the Latin and Georgian languages make it necessary to state here certain concessions and peculiarities permitted in the translation.⁵¹

Order. The Georgian order of words is free, and can reproduce that of the original Greek or Armenian with relative ease except in the following cases:

(a) Most prepositions are postpositive in Georgian, and are frequently placed between the noun and the adjective.

(b) The particle $\text{დაბეთ} = \gamma\acute{\alpha}\rho, \delta\tau\iota$ is antepositive, as is $\text{ხოლო} = \delta\acute{\epsilon}$, but the latter is postpositive when signifying 'only'; $\text{უპეეთ} = \epsilon\iota$ must be antepositive, $\text{თუ} = \epsilon\iota$, postpositive.

(c) Temporal, adversative, conditional, and correlative particles (not the copula) are frequently introduced between the

⁵⁰ My colleague, Professor E. K. Rand, has kindly censored my latinity, for which I desire to express my heartfelt thanks. Professors G. F. Moore and J. H. Ropes have also been of material assistance, which I gratefully acknowledge in this place.

⁵¹ The idea was suggested by Sir Herbert Thompson's remarks on the Coptic versions in Professor J. H. Ropes' recent edition of Acts; the Beginnings of Christianity, Vol. iii, pp. 317-321, 357-360.

compounding preposition and the stem of a verbal form, if the latter comes first in the sentence or colon.

Pronouns. The pronominal object is expressed in the verbal form, and is generally exegetically repeated in the case of a direct object, so that its presence or absence in the Greek is not to be determined with certainty from the Georgian.

Georgian has no definite article, but possesses a series of demonstrative pronouns which correspond exactly to the Latin *hic, iste, ille*. These are used liberally, much in the fashion of the Armenian equivalents *-u-s, -t-d, -n*, but just as in the latter language, it is not safe to rely on their evidence as to the presence or absence of the Greek article.⁵²

While the Georgian possesses a reflexive pronoun, its use in the older texts is fluctuating, and not infrequently we find the demonstrative used where the reflexive is logically required. In such cases we have employed *ille*, reserving *is* for use with substantives carrying the article.

Particles. The Georgian can represent most of the Greek particles except *μέν*⁵³ and *γὰρ*. *ღა* *γὰ*, which adds more subjectivity to the statement, is here translated by *quidem* or *quippe*.

Verbal forms. In spite of the multiplicity of forms of the Georgian verb, the exactitude of tenses in the older Georgian idiom is much inferior to that of Greek:

(a) The subjunctive and the future are identical.⁵⁴

(b) The optative has not yet been differentiated from the imperfect.

(c) Past tenses interchange in some cases with present, when the question of repeated or continuous action (apart from time) is uppermost in the writer's mind.

(d) The verbal noun (*masdar*) has no connotation of modality nor of tense.

⁵² See A. Meillet, *Altarmenisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1913, p. 57 f., 61-62.

⁵³ In Grecophile texts this is represented by *სამე* *same*, 'indeed', 'forsooth', but this is not Tao-Klardjet'ian.

⁵⁴ We have not distinguished between *რადთა* with the subjunctive and *რადთა-მცა* with the indicative in final clauses. The function of *-მცა* *-mca* is not altogether clear; it demands an indicative form, but in some cases = *ან*. *რამეთუ* for *რამ* = enim; *რამეთუ* = *რამ* = quia; *ვითარმედ* = quoniam.

(e) The participles (a present active and a past passive, like Latin) are used sparingly, and there is no native construction approximating the ablative or genitive absolute.

Syntax. A participle and verb are usually rendered by two finite verbal forms connected by *და et.* Georgian, like the other Caucasian languages, makes no distinction of gender in its forms.

There is no specific form for the superlative, nor is there any regular native word corresponding to *quam* = *ჟ*; sentences involving this construction are always clumsily translated.

Within its limits, however, Georgian is a very accurate idiom, precise and definite, so that there is but little doubt as to how any sentence is to be interpreted.

*(The Georgian Text of Fourth Esdras and a Latin
translation follow.)*

ეწრა სუთიელი . რომელი იყო ბაბილევნს

⟨ხილვამ ა⟩

I 1. (1) შემდგომად სამისა წლისა დაცემითგან ქალაქისა ვი-
ყავ ბაბილევნს მე სუთიელ . რომელ არს ეწრა . (2) დასულებუ-
ლი ვიდევ სარეცელთა ჩემთა ზედა: ზე აღიხილნეს და გულის
სიტყუანი აღმოვიდოდეს გულსა ჩემსა . (3) რამეთუ ვიხილე
მოღვრებაჲ სიონისაჲ და შენებაჲ მკვდრთა ბაბილევნისთაჲ.
(4) და გულს მიგდებდა სული ჩემი ფრიად . და ვიწყე სიტყუად
მაღლისა მიმართ სიტყუთა სამინელითა და ვთქუ:-

2. (1) ზ უფალ დასაბამითგან ოდეს შეჰქმენ ქუეყანაჲ მხო-
ლომან . (2) და უბრძანე ქუეყანასა და გამოხცა ადამის გუამი
მკუდარი . და იგიცა ქმნული გელთა შენთაჲ . (3) და შთაჰბერე
მას სული საცხოველი და ცხოველ იყო წინაშე შენსა . (4) და შე-
იყვანე იგი სამოთხედ . რომელ დაასხა მარჯუენემან შენმან ვი-
დრე განგებადმდე ქუეყნისა . (5) დაამტკიცე მას ზედა ჰემმარი-
ტად სიწმიდე . ხოლო იგი გარდაგიცდა და მესხეულად დასდევ
f. 195 r. მის ზედა სიკუდილი და ყოველსა ვე ნათესავსა მისსა ზედა: |
(6) და გამოცდა მის გან თესლები და ტომები . ერნი და ნათ-
ესავნი . რომელთაჲ არა არს რიცხჴ: (7) და ვიდოდეს თითოე-
ულად ნათესავნი იგი ნებასა თავისა მათისასა . უდმრთოებდეს
წინაშე შენსა და უვარ გყვეს შენ . ხოლო შენ არა დაეყენენ
იგინი: (8) და მერმე ქამი წყლით რღუნისაჲ მოავლინე ქუეყანასა
ზედა და მკვდრთა ზედა ქუეყნისათა . და წარსწყმიდენ იგინი.
(9) და იყო ყოველთა მათ ზედა მოხბოლვაჲ . ვითარცა ადამის
თჴს სიკუდილი . ეგრეცა მათ ზედა წყლით რღუნაჲ:-

3. (1) და განარინე ერთი მათგანი სახლით ურთ მისით და
მისგანნი მრავალნი მართალნი . (2) და იყო ოდეს იწყეს გან-

1. (1) Titulum rubro scriptum; inc. textus f. 194 v, col. a, l. 15.

2. (3) სტხოველი cod.

EZRA SUT'IELI, QUI FUT IN BABYLONE

〈Visio I〉

1. (1) Post tres annos a conlapsu civitatis fui in Babylone ego, Syt'iel, quod est Ezra, (2) et sopitus positus eram super cubili meo (pl.); suspiciebant *oculi* et cogitationes (*lit.* verba cordis) ascendebant in cor meum. (3) Vidi enim devastationem Sionis et incolationem ¹ habitatorum Babylonis, (4) et studebat anima mea multum, et coepi loqui ad Excelsum verbo terribili, et dixi:

2. (1) O domine, ab initio cum creasti terram solus, (2) et iussisti terram et edidit Adami corpus mortuum,² et is quoque creatura manuum tuarum. (3) Et insufflasti in eum spiritum viventem, et vivus fuit coram te. (4) Et induxisti eum in paradisum, quem plantavit dextera tua, antequam terra ordinata esset, (5) [et] confirmasti super eum vere puritatem. Is autem transgressus est tibi et instanter statuisti super eum mortem et super cunctas generationes eius. (6) Et exierunt ex eo semina et tribus, populi et gentes, quorum non est numerus. (7) Et ambulabat quaeque *ex* gentibus illis in voluntate illarum: impie agebant coram te, et negabant te; tu autem non cohibuisti eos. (8) Et iterum tempus diluvii misisti super terram et super habitatores terrae et perdidisti eos. (9) Et fuit super omnes eos destructio; sicut propter Adam mors, sic et super eos diluvium.

3. (1) Et salvasti unum ex eis cum domo eius, et *qui* ex eo multi *sunt* iusti. (2) Et fuit cum coeperunt multiplicari super

¹ vel exstructionem.

² *lit.* Adami corpus *rem* mortuam.

I მრავლებად ქუეყანასა ზედა მკვდრთა ქუეყნისათა . და განამრავლედ ფრიად ნამობნი და ერნი და თესლები და იწყეს უღმრთოებად უფროდს პირველთა მათ: (3) და იყო ოდეს უღმრთოებდეს წინაშე შენსა . გამაღრჩიე ერთი მათგანი . რომელსა სახელი ერქუა აბრაჰამ . შეიყუარე იგი და აუწყე მას ხოლო მარტლსა . (4) და დახდევ მის თანა აღთქუამა საუკუნე (5) და სთქუ . არა დავაგდო ნათესავი შენი:- { }

4. (1) და ეგვპტით გამოიყვანე ნათესავი მისი მთად სინად: (2) და მოხდრიკენ ცანი და შესძარ ქუეყანად და შეარყიენ კიდენი ქუეყნისანი . ზარ ჰგდა უფსკრულთა და შეამრწუნე სოფელი . (3) და განგდა დიდებამ შენი ოთხთა ბჭეთა ცისათა . და ძრვასა სულსა ნიავექარისასა და მყინვარსა რამთა მოხცე ნათესავსა იაკობისსა შჯული ტომსა | ისრაჲლისასა ჭეშარიტებამ . (4) ხოლო გული უკეთური არა ვე მოუღე მათ გან რამთამცა მოიღო შჯულმან შენმან მათ გან ნაყოფი . (5) რამეთუ გული უკეთური პირველად შთაეცუა ადამს . იგი იძლია და მის თანა ყოველნი ნამობნი მისნი . (6) და დაადგრა უძლურებამ იგი მათი და შჯული გულსა ერისასა ძირით ურთ უკეთურებისამთ . (7) და მიაქცია მათ გან კეთილმან და დაადგრა მათ თანა ბორღტი:-

5. (1) წარცდეს მრავალნი დღენი და აღესრულნეს ყამნი . და აღადგინე შენდად მონად შენი დავით . (2) და სთქუ აღშენებად ქალაქისად სახელისა შენისად და შეწირვად მას შინა შესაწირავი შენი: (3) და იყო ოდეს აღესრულნეს მრავალნი წელნი . შეგცოდეს მკვდრთა მათ ქალაქისათა . არა რამ უახლეს ყვეს არამედ ვითარცა ადამმან ეგრეცა ყოველთა ნამობთა მისთა . რამეთუ მათცა შთაეცუა გული იგი ვე უკეთურებისად . (4) და მიეცა ქალაქი იგი გელთა მტერთა შენთასა . (5) და ვთქუ მე მაშინ გულსა შინა ჩემსა: ვინ უწყის უკეთეს რას მე იქმან მკვდრნი იგი ბაბილოვნისნი . მის თვს მიეცა მათ ქალაქი სიონი:-

3. (2) განმრავლებად; - მრ - add. in marg. manu correctoris.

5. (3) იგი ვე add. in marg. manu correctoris.

terram habitatores terrae; et multiplicati sunt valde proles et populi et tribus, et coeperunt irreligiosius agere quam primi illi. (3) Et fuit quando impie agebant coram te, elegisti unum ex eis, cui nomen dictum est Abraham, dilexisti eum et narrasti ei solum. (4) Et posuisti cum eo testamentum aeternum, (5) et dixisti: Non deiciam genus tuum, < >.

4. (1) Et ex Aegypto eduxisti genus eius in montem Sina. (2) Et inclinasti caelos et commovisti terram et destruxisti latera terrae. Timore affecisti abyssos et tremere fecisti mundum. (3) Et transiit gloria tua quattuor portas caeli et motum spiritum¹ venti et gelu ut dares genti Iacobi legem et tribui Israhel veritatem. (4) Cor autem malignum non abstulisti ab eis, ut acciperet lex tua ab eis fructum. (5) Cor enim malignum primo insedit Adamo.² Ille victus est et cum eo omnis proles eius: (6) et permansit infirmitas illa eorum et lex in corde populi una cum radice malignitatis. (7) Et discessit³ ab eis bonum et permansit apud eos malum.

5. (1) Transierunt multi dies et finita sunt tempora, et suscitasti tibi servum tuum David, (2) et dixisti exstruere urbem in nomen tuum et sacrificare in ea sacrificium tuum. (3) Et fuit cum finiti essent multi anni, peccaverunt tibi incolae illi urbis; nihil novius fecerunt, sed sicut Adam, istoque modo et omnis proles eius. Eis enim quoque indutum est cor idem malignitatis. (4) Et tradita est urbs illa manibus hostium tuorum. (5) Et dixi ego tunc in corde meo: Quis scit? Melius quicquam facient incolae illi Babylonis? Propter hoc tradita est eis urbs Sion?

¹ -tus?

² fort. induit Adam.

³ turned aside, ἀπέστρεψε.

I 6. (1) და იყო ოდეს მოვედ მე ბაბილოვნდ . ვიხილე მე უღმრთოებამ რომლისაა არა არს რიცხვ და შეურაცხის მყოფელნი მრავალნი იხილნა სულმან ჩემმან . ესე სამი წელი არს :
 f. 196 r. (2) და დამკვ|რდა გულსა ჩემსა რამეთუ ვითარ თავს იღებ ცოდვილსა და ულხენ უღმრთოთა . წარსწყმიდე ერი შენი და დაიგვენ მტერნი შენნი . (3) და არა ვის აუწყე რაღსა თვს დავა-რდეს გზანი იგი მათნი : (4) ანუ უმჯღებს ნუ რამ ქმნა ბაბილო-ვნმან სიონისა . ანუ სხუამან ნათესავმან . (5) ანუ გიცნა ვინ უფროდს ისრაელისა . ანუ რომელსა თესლსა ჰრწმენა ადოქუ-მამა შენი ვითარ იაკობსა რომლისა სასყიდელი არა გამოჩნდა . და არცა ნამრომმან ნაყოფი მოიღო : (6) განსლვით განმი-ვლიან წარმართნი და ვიხილენ იგინი განიჭებულნი და მათ არა მოუტყებებიან მცნებანი შენნი : (7) ხოლო აწ აღვწონენ სასწღრითა უმჯუღეებანი ჩუენნი და უმჯუღეებანი სოფლი-სანი და დაჭონა უღელმან სასწღრისა მათისამან . (8) ანუ ოდეს მე არა შეგვოდეს მკვდრთა ქუეყნისათა ანუ რომელმან ტომმან დაიმარხნა მცნებანი შენნი . (9) კაცნი სახელით ჰბო-ვნე რომელთა დაიგვენს მცნებანი შენნი . ხოლო ნათესავი არა ჰბოდ :-

7. (1) და მომიგო ანგელოზმან მან რომელი მოივლინა ჩემ-და . რომელსა სახელი ერქუა ურიელ . და მრქუა მე : (2) და-კვრვებით დაკვრვებ|ულ არს გული შენი და გნებავს წარწევნად დიდებასა მადლისასა : და ვთქუ ჰე უფალო : (3) მომიგო და მრქუა მე : სამთა გზათა თვს მოვლინებულ ვარ შენდა ჩუენ-
 f. 196 v. ბად |და სამთა გზათა დადებად წინაშე შენსა . (4) რომელთა მათგანი შენ მაუწყო . და მეცა გაუწყო შენ გზამ რომლისაა გულმან გითქუას ხილვად . და გითხრა შენ რომლისა გან არს გული უკეთური . (5) და ვთქუ : იტყოდე უფალო ჩემო : და მრქუა მე : მივედ და აღწონე ალი ცეცხლისა სასწღრითა ერთითა . ანუ აღწყენ საწყაულითა ქარნი . ანუ მოუწოდე და წარმომიდგინე წარსრული ერთი დღს : (6) მიუგე და ვარქუ :

6. (6) განიჭებულნი] Fort. in cod. განგებულნი

7. (3) post მერმე rasura 1 litt. in cod.

6. (1) Et factum est cum venissem Babylonem, vidi ego impietatem, cuius non est numerus, et contemptores multos vidit anima mea. Hic tres anni est (*sic*). (2) Et miratum est cor meum quoniam quomodo sustines peccatorem et consolare impios. Perdidisti populum tuum et conservasti inimicos tuos, (3) neminemque certiores fecisti quare cecidissent viae illae eorum. (4) Aut melius numquid fecit Babylon Sione, aut alia generatio, (5) aut cognovit quis te magis quam Israhel? Aut quae tribus credidit testamento tuo, sicut Iacob, cuius merces non comparuit neque labor fructum protulit. (6) Exitu exeunt mihi pagani et vidi eos abundantes, illique non memorantur mandatorum tuorum. (7) Nunc autem ponderabo statera iniustitias nostras et iniustitias mundi, et ponderavit iugum staterae illorum. (8) Aut quando non peccaverunt tibi incolae terrae, aut quae tribus observavit mandata tua? (9) Homines nomine invenisti, qui observaverunt mandata tua; gentem autem non invenies.

7. (1) Et respondit mihi angelus ille qui missus est ad me, cui nomen dictum est Uriel, et dixit mihi: (2) Admiratione admiratum est cor tuum, et vis attinere *ad* gloriam Excelsi. Et dixi: Utique, domine. (3) Respondit et dixit mihi: Propter tres vias missus sum ad te demonstrare et tres vias proponere coram te; (4) quam ex eis tu dices mihi, et ego quoque dicam viam quam desiderabis videre. Et dicam tibi a quo est cor malum; (5) et dixi: Dic, domine mi. Et dixit mihi: Vade et pondera flammam ignis iugo uno, aut metire mensura ventos, aut revoca et praesta mihi praeteritum unum diem. (6) Respondi et dixi:

I ვინ არს ნაშობთაგანი რომელმანმცა უძლო ესე ყოფად და მერმე მკითხავ მაგას: (7) მომიგო და მრქუა მე: უკუეთუმცა გკითხე შენ და ვთქუ რავდენ არიან საუნჯენი გულთა შიდა ზღვსათა. ანუ რავდენ არიან დასაბამითგან გამოსავალნი უფსკრულთანი. ანუ რავდენ არიან ალაგნი ზენკნელს სამყაროთანი. ანუ რაბამ არიან გამოსავალნი ჯოჯოხეთისანი. ანუ ვითარ არიან შესავალნი სასუფეველისანი. (8) მომცამიგე და მარქუ: უფსკრულად არა შთასრულ ვარ და ჯოჯოხეთი არა შთამივლიეს და ცად არა აღსრულ ვარ არცა სამოთხს მისლავს:

f. 197 r. (9) | ხოლო აწ არა რამ გკითხე შენ პირველად გარნა ცეცხლისა და ქარისა და დღისა წარსრულისა. რომელი შენ განგივლიეს. რომლისა თვნიერ ვერ უძლო ყოფად და ვერ მომიგე მე მის თვს: (10) მიუგე და ვარქუ: ვერ უძლო მე მაგისა გულის გმა ყოფად: და მრქუა მე: შენ თანა რომელ არს აღმოცენებულ ვერ უძლო ცნობად. და ვითარ მე უძლავს თავმან შენმან დატევნად გზათა მათ მაღლისათა. (11) განუწდომელად დაეზადნეს გზანი იგი მაღლისანი. და ვერ შეუძლავს განგრწნადმან გულის ხმის ყოფად უგრწნადისა გზათა:-

8. (1) და ოდეს ესე მესმა. დავვარდი პირსა ჩემსა ზედა და ვთქუ: (2) უმჯობეს იყო არა ყოფამ ჩემი ვიდრე ყოფასა ამას და უღმრთოებით ცხორებასა ვნებასა და ვერ გულის გმის ყოფასა. რამსა თვს მევენების: (3) მომიგო და მრქუა მე: მისლვით მივიდეს მადნარნი ხენი ველისანი. იზრახეს ზრახვამ და თქუეს: (4) მოვედით მივიდეთ და უბრძანოთ ზღუასა რამთა უკუნდგეს ჩუენ გან. და ვყოთ მუნ ჩუენდად სხუამცა მადნარი: (5) და ეგრეცა დელვათა ზღვსათა იზრახეს ზრახვამ და თქუეს: (6) მოვედით და აღვდგეთ მადნართა

f. 197 v. ზედა ველისათა და უბრძანოთ | რამთა იგიცა ჩუენდა ადგილად შევეძინოთ: (7) და იყო ზრახვამ იგი მადნარისამ ცუდად. რამეთუ მოვიდა ცეცხლი და შეწუნა იგინი. (8) ეგრეცა ზრახვამ იგი დელვათა ზღვსათამ რამეთუ წინააღუდგა მკჷმად და დააყენნა იგინი: (9) უკუეთუმცა იყავ შენ მსაჯულ. რომელიმცა ამათგანი განამართლე ანუ რომელიმცა განაცრუვე: (10)

Quis est e natis qui poterit hoc facere, et rursus interrogas me de isto? (7) Respondit et dixit mihi: Si interrogarem te et dicerem quanta sunt promptuaria in cordibus maris, aut quanti sunt ab initio exitus abyssorum, aut quantae sunt semitae insuper firmamentorum, aut quanti sunt exitus Orci, aut quomodo sunt introitus regni, (8) responderes et diceres mihi: In abyssum non descendi et in Orcum non demissus sum, et in caelum non ascendi neque paradisum vidi. (9) Nunc autem de nihilo interrogavi te antea, nisi de igni et vento et die praeterito, per quem tu transisti, *et* sine quo non poteris esse, nec *potuisti* respondere mihi de eo. (10) Respondi et dixi: Non potui istud comprehendere. Et dixit mihi: Tecum quod crevit non potes cognoscere, et quomodo poteris ipse continere ¹ vias illas Excelsi? (11) Inaccessibiles creatae sunt viae illae Excelsi, nec poterit corruptibilis intellegere incorruptibilis ² vias.

8. (1) Et cum hoc audissem, cecidi super faciem meam et dixi: (2) Melius fuit me non esse quam hic esse et in impietate vivere, pati et non intellegere quare ego paterer. (3) Respondit et dixit mihi: Profectione profectae sunt silvae, arbores campi; cogitaverunt cogitationem et dixerunt: (4) Venite eamus et imperabimus mari, ut recedat a nobis, et faciamus ibi nobis aliam quoque silvam. (5) Et istoque modo fluctus maris cogitaverunt cogitationem et dixerunt: (6) Venite et surgamus super silvas campi et imperabimus ut eum quoque nobis loco obtineamus. (7) Et fuit cogitatio illa silvae in vano, quia venit ignis et combussit eas. (8) Isto quoque modo cogitatio illa fluctuum maris, quia contendit arena et cohibuit illos. (9) Si esses tu iudex, quem ex his iustificares aut quem falso afficeres?

¹ vel observare.

² gen.

I მიუგე და ვარქუ: ორთა ვე ცუდი ზრახვამ იზრახეს. რამეთუ ქუეყანამ მიეცა მადნარსა და ზღუასა ადგილი მიეცა რომელთა იტჳრთნეს ღელვანი მისნი. (11) მომიგო და მრქუა მე: კეთილად საჯე. და თავი შენი არად ვერ განისაჯჷ. (12) რამეთუ ვითარცა ქუეყანამ მადნარსა მიცემულ არს და ზღუამ ღელვათა თჳსთა. ეგრეცა ქუეყნისა მკჳდრთა ქუეყნისამ ხოლო უძლოთ გულის ხმის ყოფად და ზეგისა მკჳდრთა ზეგისამ:-

9. (1) ხოლო მიუგე და ვარქუ: გვედრები ღმერთო რად მე მომეც გონებამ ზრახვად მაგისა. რამეთუ არა მინდა კითხვად ზესკნელთა გზათა. (2) არამედ მომავალისა ამის ჩუენ ზედა ჳირისამ მარადის. (3) რომელ მიცემულ არს ისრაჲლი წარმართთა. და ერი რომელი შეიყუარე მიეც უღმრთოთა ნათესავთა. (4) და შჯული მამათა ჩუენთამ განქარდა და აღთქუმანი წერილისანი არა ჩნანან: (5) და წარვალთ სოფლისა ამის გან ვითარცა მკალნი და ცხორებამ ჩუენი ვითარცა კუამ-
f. 198 r. ლი | და არა ღირს ვართ პოვნად წყალობისა. (6) არამედ რამ მე ყოხ სახელი მისი რომელ წოდებულ არს ჩუენ ზედა. ამის თჳს გკითხავ:-

10. (1) მომიგო მე და მრქუა: უკუეთუ იყო და იხილო. და თუ სცხვონდე. სრულიად გულის ხმა ყო. { } (4) ხოლო რომლისა თჳს იგი მკითხე. (5) არდა მოწევნულ არს მკა[ა] მისი. უკუეთუ არა პირველად მის თანა მოიმკვხ და განემოღრხ ადგილი იგი სადა დაეთესა უკეთურებამ. ვერ მოიწიოხ ადგილი იგი სადა დაეთესა კეთილი. (6) რამეთუ მარცჳალი იგი თესლისა მის უკეთურისამ დაეთესა გულსა ადამისსა დასაბამითგან: რავდენნი ნაყოფნი ყუნა უღმრთოებისანი აქა ოდენ. და რავდენნი და ყვნეს ვიდრე მოწევნადმდე კალოფსა: (7) განწონე თავით შენით. რამეთუ მარცჳალმან ერთმან უკეთურებისა თესლმან ეგოდენნი ნაყოფნი უღმრთოებისანი ყვნა. (8) ხოლო რაჟამს დაეთესნენ თავნი იგი თესლთა კეთილთანი. რომლისამ არა არს რიცხჳ. რავდენ და უფროფს ყოფად არს ნაყოფი კალოფსამ:-

(10) Respondi et dixi: Utrique vanam cogitationem cogitarunt, quia terra data est silvae et mari locus datus est, qui portarent fluctus eius. (11) Respondit et dixit mihi: Bene iudicasti, et temetipsum nihili non *potuisti* iudicare? (12) Quia sicut terra silvae data est et mare fluctibus suis, istoque modo terrae habitatores terrena solum poterint intellegere et caeli habitatores caelestia.

9. (1) Respondi autem et dixi: Precor te, Deus, quare dedisti mihi sensum ad intellegendum istud? Non enim volui interrogare de superioribus viis, (2) sed de veniente hac super nos necessitudine cotidiana, (3) quod traditus est Israhel gentibus, et populum quem dilexisti dedisti impiis nationibus. (4) Et lex patrum nostrorum destructa est, et testamenta scripturae non videntur. (5) Et abimus a saeculo hoc sicut locustae, et vita nostra sicut fumus, nec digni sumus invenire misericordiam. (6) Sed quid faciet nomen eius, quod invocatum est super nos? De hoc interrogo te.

10. (1) Respondit et dixit mihi: Si fueris quidem, videbis, et si vixeris, prorsus intelliges; < >. (4) De hoc autem quod interrogasti me, necdum venit messis eius: (5) nisi autem prius apud ea mensum fuerit et recesserit locus ille ubi seminatum erat malum, non *potuerit* advenire locus ille ubi seminatum est bonum. (6) Quia granum illud seminis illius mali seminatum est in corde Adam ab initio; quantos fructus fecit impietatis usque nunc, et quantos quidem faciet usque dum veniet area. (7) Aestima tibimetipsi quia granum unum, malitiae semen, tantos fructus impietatis fecit: (8) quando autem seminatae sunt spicae illae seminum bonorum, quorum non est numerus, quantus quidem plus futurus est fructus areae.

I 11. (1) მიუგე და ვარქუ: ვიდრე ოდენ უფალო . ანუ ოდენ ყოფად არს ესე . რამეთუ მცირედ უკეთურ არიან წელნი ჩუენნი: (2) მომიგო და მრქუა მე: არა ისწრაფი შენ უფრომს მაღლისა . რამეთუ შენ ისწრაფი თავისა შენისა თვს . ხოლო მაღალი იგი მრავალთა თვს . (3) ამის თვს რამ ჰკითხეს სულთა მართლისათა < . . . > საუნჯეთა მათ თვს და თქუეს: (4)

f. 198 v. გიდრე ოდენ აქა ყოფად ვართ . | ანუ ოდეს მოიწიოს კალომ ნამრძმისა ჩუენისა: (5) მიუგო მას ურთელ ანგელოზმან და ჰრქუა: ოდეს აღესრულოს რიცხჳ იგი მსგავსებისა . (6) რამეთუ სასწორითა აღუწონიეს სოფელი ესე და საზომითა განუზომიან ჟამნი < > (7) და არა დადუმნეს არცა განიდუმოს ვიდრემდე აღესრულოს აღთქმული იგი ზომთა: (8) მიუგე და ვარქუ: ჰმ უფალო . და ესერა ჩუენ ყოველნი საგვებ ვართ უღმრთეობითა . (9) და ჩუენ გამო დაიყენოს მართალთა კალომ . ანუ ცოდვათა თვს მკვდრთა ქუეყნინათა: (10) მომიგო და მრქუა მე: მივედ და ჰკითხე მიდგომილსა უკუეთუ ოდეს აღესრულნეს ცხრანი თთუენი უძლეს და მე ვითარ საშომან მისმან დაპყრონად გამოხსავალთა მისთა: (11) და ვთ უ . ვერ უძლის უფალო: და მრქუა . ჯოჯოხეთი და საუნჯენი სულთანი საშომა ემსგავსნენ . (12) რამეთუ ვითარცა წრადინ საშომი იგი ურვისა მის გან შობადისაჲსა . ეგრეცა იწრაფეს ქუეყანაჲ მოცემად რომელ იგი მოვედრებულ არს დასაბამითგან . (13) და მაშინ გაუწყო შენ ხილვაჲ რომლისა თვს გულმან გითქუას:-

12. (1) მიუგე და ვარქუ: უკუეთუ ვბოვე მაღლი წინაშე თუალთა შენთა . თუ ჯერ გიხს . შემძლებელ ხარ მაუწყე მეცა .

f. 199 r. (2) რომელ წარსრულ არიან ჟამნი იგი უფრომს არიან . ანუ | რომელ წარსლვად არიან . (3) რამეთუ წარსრული უწყი . ხოლო წარსლვადი არა უწყი: (4) და მრქუა მე . დადგე მარჯუენით ჩემსა და გაუწყო შენ გამოცხადებამ იგავისა: (5) და ესე ვიხილე საგუმილი იწუებოდა წინაშე ჩემსა . და იყო ოდეს წარგდა ალი იგი . ვიხილე და დაშთა მის გან კუამლი . (6) რა-

11. (2) იწრაფი cod.

11. (1) Respondi et dixi: Usque quo, domine, aut quando futurum est hoc, quia pauci *et* mali sunt anni nostri? (2) Respondit et dixit mihi: Non festinas tu magis Excelso: tu enim festinas propter temetipsum, Excelsus autem pro multis. (3) De hoc quid interrogaverunt animae iusti †⟨...⟩ e promptuariis illis et dixerunt: (4) Usque quo hic erimus, aut quando adveniet area laboris nostri? (5) Respondit ad eum Uriel angelus et dixit: Quando implebitur numerus ille comparisonis,¹ (6) quia statera ponderavit saeculum hoc, et mensura mensurabuntur tempora ⟨.....⟩, (7) nec silebit neque excitabitur usque dum implebitur repromissum illud mensurarum. (8) Respondi et dixi: Utique, domine; et ecce nos omnes pleni sumus impietate, (9) et propter nos prohibebitur iustorum area, aut propter peccata habitatorum terrae. (10) Respondit et dixit mihi: Vade atque interroga praegnantem, si quando impleti erunt novem menses, poterit quippe matrix eius retinere exeunda² eius? (11) Et dixi: Non potest, domine. Et dixit mihi: Orcus et promptuaria animarum matrici adsimilata sunt, (12) quia sicut festinat matrix illa ab afflictione illa partus (*fort.* parturientis), istoque modo festinat terra dare id quod commendatum est ei ab initio. (13) Et tunc demonstrabo tibi visionem quam vis videre.

12. (1) Respondi et dixi: Si inveni gratiam ante oculos tuos, si fas tibi videtur, *si* potestis, certiolem fac me quoque, (2) quae pertransierunt tempora plura sunt, aut quae transitura sunt? (3) Praeterita enim scio; praeteritura autem nescio. (4) Et dixit mihi: Sta a dextera mei, et certiolem faciam te de explicatione parabolae. (5) Et hoc vidi: Fornax ardebat coram me, et fuit cum transiit flamma illa, vidi et superfuit ab ea fumus. (6) Post eum enim transiit coram me nubis plena

¹ fort. similitum.

² vel exitus.

I მეტუ შემდგომად მისხა წარგდა წინაშე ჩემსა ღრუბელი სავსე წჳმითა • (7) და დაუტევა წჳმა მძაფრად და ოდეს წარგდა წჳმა იგი მსხეპრი . და დაშთა მისგანი ცუარი ხოლო: (8) და მრქუა მე • განწონე შენ თვთ ვითარცა იგი უფროდს არს წჳმა ცუარისა მაგის და გეცხლი კუამლისა • (9) ეგრეცა უმეტეს არიან წარსრულნი ქამნი . დადგანან და ვითარცა კუამლი ეგე და ცუარი:-

13. (1) მიუგე და ვარქუ • უფალო ცხოველ მე ყოფად ვარა ვიდრე მუნ დღედმდე . ანუ რამ მე ყოფად არს მათ დღეთა: (2) მომიგო და მრქუა მე: სასწაულისა ამის თვს რომელი მკითხე მე თითოეულად გითხრა . ხოლო ცხოვრებისა შენისა თვს არა მივლინებულ ვარ უწყებად შენდა . არცა უწყი . (3) ხოლო სასყიდლისა მის თვს ესერა მოვლენან დღენი და შეიპყრნენ მკვდრნი ქუეყნისანი ზარმან დიდმან . (4) და მაშინ დაეფაროს წყალი ჰემშარიტებისა • და ბერწ იყოს ადგილი სარწმუნოებისა • (5) განმრავლდეს სიცრუვე (< >) (6) და f. 199 v. იყოს უდაბნო და ოგერ . რომელთა ესე აწ ჰხედავ სამეუფოთა | სოფელთა . და იხილონ ქუეყანა უდაბნო: (7) უკუეთუ მოგცენ შენ მაღალმან ცხოვრება • იხილო შემდგომად სამასისა დღისა ამბოხება • (8) მეყსეულად აღმობრწყინდეს მზე და-მესა და მთოვარე დღესა . (9) და ძელისა გან სისხლი დაწუთეს და ქუეყანამან გამოხცეს გჳმა თვსი . (10) და ერნი იბრძოდ-იან და (ა)ერნი იგვალნენ: (< >) (12) და სუფევდენ რომლისა იგი არა ჰრწმენა და ყოველთა ფრად გჳმა მისი ისმინონ . (13) და განსთქდენ მრავალნი ადგილნი . და გეცხლი ზედასზედა მღავლინოს მათ ზედა • (14) მგეცნი ველისანი განემოვრნენ ქუეყნით მათით . და სასწაულნი დედათა გან იქმნებოდნი • (15) და ტკბილნი წყალნი ბიგად გარდაიქმენ . და მეგობარნი იბრძოდნი ურთიერთას: (16) და დაეფაროს მაშინ მათ გან სიბრძნე და მეცნიერება • განემოვრნენ საუნჯეთა თვსთა . (17) და ეძიებდენ მრავალთა თანა და ვერ პოლნ • განმრავლდეს ცოდვა და უკეთურება ქუეყანასა ზედა:

13. (10) ერნი cod.: *correxī*.

pluviā, et demisit pluviam saeviter, (7) et cum transisset pluvia illa scindens, et superfuit ab ea ros solum. (8) Et dixit mihi: Pondera tibimetipsi: sicut amplior est pluvia rore isto, et ignis fumo, (9) istoque modo maiora sunt praeterita tempora: stant quidem sicut fumus iste et ros.

13. (1) Respondi et dixi: Domine, nonne vivus ego futurus sum usque ad hunc diem, aut quidquam futurum est in illis diebus? (2) Respondit et dixit mihi: De signo hoc quod interrogasti, aliquid narrabo tibi: de vita autem tua non mittor ad narrandum tibi, neque scio. (3) De mercede ¹ autem illa, ecce venient dies, et capiet habitatores terrae pavor magnus, (4) et tunc latebit aqua veritatis et sterilis erit locus fidei: (5) multiplicabitur falsum <.....> (6) et erit desertum et vastatum hae quas nunc vides regales regiones, et videbunt terram desertam: (7) Si dabit tibi Excelsus vitam, videbis post tricesimum diem tumultum. (8) Subito splendescet sol nocte et luna die. (9) Et de ligno sanguis stillabit et terra edet vocem suam, (10) et populi contendunt et aëres ² mutabuntur. Et regit is qui non credidit <.....> (12) et multi valde vocem eius audient, (13) et submergent *se* multa loca, et ignis insuper ³ demittetur super ea. (14) Bestiae campi abibunt ⁴ e terra sua, et portenta e mulieribus fient, (15) et dulces aquae in salsuginem convertentur, et amici confligunt inter se. (16) Et latebit tunc ab eis sapientia et intellectus; recedent in promptuaria sua: (17) quaerentur apud multos nec potuerint inveniri. Multiplicabitur peccatura et malitia super terram. (18) Et interrogabit regio

¹ arm.!

³ vel. continuo.

² cod. populi.

⁴ s'éloigneront.

I (18) და ჰეითზვიდეს სოფელი სოფელსა და მახლობელი მახლობელსა და ჰრქუას . ნუმცა მიერ წარგდა სიმართლს ანუ განმამართლებელი . ხოლო მან უვარ ყოვს და ჰრქუას . არა უწყი: (19) და იყოვს მას ქამსა ესვიდენ კაცნი პოვნად და ვერ შევითხზენ . იქლრწინნენ | და არა სათნო იყოვს სახლთა შინა მათთა . და არა წარემართოს შრომაჲ მათი: (20) ესე სასწა-

f. 200 r. ული მეფელ თხრობად შენდა . და თუ ილოცვიდე და სტიროდი მერმეცა ვითარ ეგე აწ და თუ იმარხო შჯდ დღს და . გესმეს უფროდსი და სასწაული:-

14. (1) და ვითარცა განვილჳმს . გორენი ჩემნი ძრწოდეს ფრიად და სული ჩემი მოავლდებოდა შრომითა: (2) და შემახო მე ანგელჳზმან მან რომელიცა მოვიდა ჩემდა და მეტყოდა მე . განმამლიერნა მე და დამადგინა მე ფერტთა ჩემთა ზედა: (3) და იყო მეორესა მას დამესა . მოვიდა ჩემდა ფალთიელ წინამძღუარი ერისაჲ და მრქუა მე: (4) სადა იყავ: ასუ რად მწუხარე არს პირი შენი . (5) არა უწყია რამეთუ რწმუნებულ ხარ იხრატლსა ქუეყანასა მას მწირობისასა: (6) აღდეგ აწ . პირი იგსენ და ჭამე რაჲ ჭამადი . რამეთუ არა დამთხინე ჩუენ ვითარცა მწყემსმან სამწყსონი გელთა შინა მგლისა უკეთურისათა: (7) მიუგე და ვარქუ . წარვედი და ვიდრე შჯდად დღედმე ნუ მოხუალთ . და მაშინ და მოვედ ჩემდა და რაჲთა გაუწყელ შენ სიტყუაჲ . (8) და წარვიდა ჩემ გან:-

⟨ხილვაჲ ბ⟩

II 1. (1) ხოლო მე ვიმარხევდ დღე ყოველ . ვიგოდე^დ და ვტიროდე ვითარცა მამცნო მე ურიელ ანგელჳზმან: (2) და იყო შემდგომად შჯდთა მათ დღეთა მერმე გულის სიტყუანი გულისა

f. 200 v. ჩემისანი გულ მიგდებდეს მე ფრიად . (3) | და შთაეცუა გულმან ჩემმან სული მეცნიერებისაჲ: ვიწყე სიტყუად მერმეცა წინამე მადლისა და ვთქუ:-

1. (3) შთაიცუა cod.

regionem et proximus proximum et dicet: Numquid praeteriit iustitia aut iustificator? Ille autem negabit et dicet: Nescio. (19) Et erit illo tempore sperabunt homines invenire neque occurrent: nubent et non iucundum erit in domibus illis eorum neque diriget se labor ille eorum. (20) Hoc signum permissum est mihi narrare tibi. Atque si orabis et flebis iterum quoque sicut istud nunc, et si ieiunabis septem dies quidem, audies maius quidem signum.

14. (1) Et cum evigilassem, carnes meae tremebant et anima mea deficiebat a labore. (2) Et tetigit me angelus ille, qui et venit ad me et loquebatur mihi: confortavit me et statuit me super pedes meos. (3) Et fuit in secunda illa nocte, venit ad me P'alt'iel dux populi, et dixit mihi: (4) Ubi fuisti, vel quare tristis est vultus tuus? (5) Nonne scis quia tibi commissus est Israhel ¹ in terra peregrinitatis? (6) Surge nunc, aperi os et manduca aliquid cibi; non enim deicias nos, sicut pastor pecora in manibus lupi mali. (7) Respondi et dixi: Abi et usque ad septimum diem nolite venire; et tunc quidem veni ad me, et ut narrem tibi sermonem. (8) Et abiit a me.

〈Visio II〉

1. (1) Ego autem ieiunabam cotidie, lamentabar et flebam sicut praecepit mihi Uriel angelus. (2) Et fuit post septem illos dies iterum cogitationes cordis mei anxiaverunt me multum, (3) et induit cor meum spiritum comprehensionis. Coepi loqui iterum coram Excelso et dixi:

¹ lit. Thou wert entrusted with Israel.

II 2. (1) უფალო ღმერთო ყოველთა გან მადნართა ქუეყნისათა და ხეთა გან გამიღრჩიე შენდად ვენაგი . (2) და ყოველთა გან ადგილთა სოფლისათა გამიღრჩიე შენდად იატაკი ერთი . (3) და ყოველთა გან ყუავილთა შროშანი . და ყოველთა გან უფსკრულთა ქუეყნისათა და ზღუათა განადიდე შენდად ერთი მდინარე იორდანე . და ყოველთა გან შენებულთა ქალაქთა წმიდა ჰყავ შენდად სიონი . (4) და ყოველთა გან დაბადებულთა მფრინველთა სახელ სდეგ შენდად ტრედსა . და ყოველთა გან დაბადებულთა შენთა საცხვართა სათნო ჰყავ შენდად ცხოვარი . (5) და ყოველთა გან შექმნულთა შენთა ერთა საკუთრად შენდად ჰყავ ერი ერთი ისრაელი . და ყოველთა გან გამოცდილთა ნათესავთა შჯული მოჰმადლე ერსა რომელი შეიყუარე: (6) და აწ უფალო რად მიგიცემიეს ერთი იგი წინაშე მრავალთა . რამეთუ აგინე ერთი იგი ძირი უფრომხ ყოველთა ძირთა . და განაბნიე მხოლოდ შობილი შენი ყოველთა თანა . (7) და დახორგუნვენ მაცილობელნი შჯულისა შენისანი მორწმუნეთა შჯულისა შენისათა . (8) უკუეთუ სიძულილით მოიძულე ერი შენი . შენთა კელთა შინა ჯერ არს სწავლად:-

f. 201 r. 3. (1) და იყო ოდეს ვიტყოდე ოდენ ამათ სიტყუათა . მოვივლინა მერმე იგი ვე ანგელოზნი | რომელი მოვიდა ჩემდა ბირველსა მას ღამესა . (2) და მრქუა მე . ისმინე ჩემი და გითხრა შენ . მერჩდი მე და შეგძინო შენ სიტყუად: (3) და ვთქუ . იტყოდე უფალო: მომიგო და მრქუა მე . ფრთად დაგიკურდების ისრაელისა თვს . ანუ შენ მე უფრომხ შეგიყუარებიეს იგი ფრთად უფრომხ დამდაბადებელისა თვსისა . (4) და ვთქუ . არა უფალო . არამედ მელმის მის თვს და ვიტყვ რამეთუ თირკუმელნი ჩემნი განმიკითხვენ მე ყოველსა ეამსა . (5) და მნებავს წარწევნად გზათა მადლისათა და გამომიებად სამჯელისა მისისა: (6) მომიგო და მრქუა მე: ვერ უძლო . და ვარქუ . რად ვერ უძლო უფალო . (7) უკუე რამსა და შევიქმენ ანუ რად მე არა საშოდ დედისა ჩემისა სამარს მექმნა მე .

3. (3) დამდაბადებელისა; მ add. sup. lin. manu correctoris: ვთქვ cod. correxi.

2. (1) Domine Deus, ex omnibus silvis terrae et ex arboribus elegisti tibi vineam, (2) et ex omnibus locis mundi elegisti tibi fundum ¹ unum, (3) et ex omnibus floribus lilium et ex omnibus abyssis terrae et marium glorificasti tibi unum flumen Iordanem: et ex omnibus aedificatis civitatibus sanctam fecisti tibi Sion. (4) Et ex omnibus creatis volucris nominasti tibi columbam, et ex omnibus creatis tuis animalibus placuit tibi ovis; (5) et ex omnibus creatis tuis populis proprium tuum fecisti populum unum Israhel, et ex omnibus probatis gentibus legem donasti populo, quem dilexisti. (6) Et nunc, Domine, quare tradidisti unum illum coram multis, quia ignominia affecisti ² unum illum radicem magis quam omnes radices, et dispersisti unigenitum tuum apud omnes. (7) Et conculcaverunt contradicentes (subi.) legi tuae credentes (obi.) legi tuae: (8) Si odio odisti populum tuum, in tuis manibus decet disciplina.

3. (1) Et fuit cum loquebar tantum hos sermones, missus est rursus idem angelus, qui venit ad me in prima illa nocte, (2) et dixit mihi: Audi me et dicam tibi: oboedire mihi et exquiram tibi sermonem. (3) Et dixi: Loquere, domine. Respondit et dixit mihi: Valde miratus es propter Israel, aut tu forsitan magis dilexisti eum multum, magis creatore eius: (4) et dixi: Non, Domine, sed dolet me propter eum, et dico quia renes mei extorquent me per omnem horam, (5) et volo attingere vias Excelsi et scrutari iudicium eius. (6) Respondit et dixit mihi: Non potes; et dixi: Quare non possum, domine? (7) Iam nunc ad quod creatus sum, aut quare non matrix matris meae sepulcrum facta est mihi, (8) ut non viderem laborem Iacob et necessitudines gentis Israhel?

¹ = βόθρον.

² vel infirmasti.

II (8) რამთამცა არა გიხილე შრომამ იაკობისი და ჭირნი ნათესავისა ისრაჴლისანი:-

4. (1) და მრქუა მე: აღმირაცხენ მე ჟამნი . რომელ არდა მოსრულ არიან და შეკრიბენ განბნეულნი წუეთნი წჳმისანი . და განაახლე ფერი დაშჳნარისა ყუავილისაჲ . (2) და განმიხუენ მე დაგსულნი ბჳენი საუნჯეთანი . და წარმომიდგინენ მე მიერ **f. 201 v.** სულნი შეყენებულთანი . (3) და მიხუენ მე პირი | რომელი არა გიხილავს . ანუ მიხუენ მე ფერი გმისაჲ . (4) და მაშინ და გაუწყო შენ შრომისა მის თჳს . რომელსაჲა ჯერს მიჩინებ თხრობად შენდა: (5) და ვთქუ: უფალო ვინ შემძლებელ არს მაგისა ხილვად გარნა თუ რომლისა მკჳდრობაჲა კაცთა თანა არა არს . (6) ხოლო მე უგუნურ და გლახაკ ვარ . ვითარ მე უძლო თხრობად მაგისა რომელსა ეგე მკითხავ: (7) და მრქუა მე . ვითარცა მაგის თქუმულისაგანი ერთიგა ვერ უძლე ყოფად ეგრეცა საშჯელსა ვერ უძლო წარწევნად . ვერცა სიყუარულსა მას აღსახრულისასა . რომელი იგი დაძიმარხავს ერისა ჩემისა თჳს:-

5. (1) მიუგე და ვარქუ . ჳჳ უფალო . იგი დაგიმარხავს სულთა თჳს . ხოლო და რაჲ ყონ მათ . რომელნი იგი ჩუენსა წინაწარგდეს ანუ ჩუენსა შემდგომად ანუ ჩუენ: (2) და მრქუა მე . გვრგვზსა ვამსგავსო საშჯელი ჩემი . არცა უკუანამსკნელ მცხუედთა თჳს ხოლო . და არცა პირველ მსთუათა თჳს ხოლო: (3) მიუგე და ვარქუ: უფალო ვერ მე მცა უძლეა ყოფილთა მათ . რომელნი არიან და რომელნი ყოფად არიან ერთბამად **f. 202 r.** წრაფით საშჯელი | შენი ჩუენებად: (4) მომიგო და მრქუა მე . ვერმცა იმსთო საშჯელმან უფრომს დამდაბადებელისა . ვერცამცა იტჳრთა ამან სოფელმან მას ჴედა დაბადებული დადებად ერთბამად: (5) მიუგე და ვარქუ . თქუ რაჲ მე მონისა შენისა თანა ვითარმედ აღდგომით აღადგინო შენ მიერ დაბადებული ბჳენითგან ერთად . (6) უკუეთუ ცხოვრობით აცხოვნო

5. (4) დამდაბადებელისა; მ add. sup. lin. manu correctoris.

5. (5) დაბადებული; -ბა- add. sup. lin. manu correctoris.

4. (1) Et dixit mihi: Numera mihi horas quae nondum venerunt, et collige dispersas guttas pluviae et renova colorem dissicati floris, (2) et aperi mihi clausas portas promptuariorum et praesta mihi dehinc animas inclusorum. (3) Et monstra mihi faciem quam non vidisti, aut monstra mihi colorem ¹ vocis, (4) et tunc quidem narrabo tibi de opere illo, quodque decet me narrare tibi. (5) Et dixi: Domine, quis potest istud videre, nisi *is*, cuius habitatio apud homines non est. (6) Ego autem insipiens et miser sum; quomodo ego potero narrare istud quod rogas me? (7) Et dixit mihi: Sicut de dicto isto nec unum potuisti facere, istoque modo iudicium non poteris attingere, neque amorem illum perfectionis, quem conservavi propter populum meum.

5. (1) Respondi et dixi: Utique, domine: illud conservasti propter animas, sed et quid facient illi, qui super nos ante transierunt, aut qui post nos, aut nos? (2) Et dixit mihi: Coronae adsimilabo iudicium meum neque propter in posterum morantes solum, neque propter ante maturantes solum. (3) Respondi et dixi: Domine, nonne potuisti praeteritis, *iis* qui sunt, et futuris in unum celeriter iudicium tuum ostendere? (4) Respondit et dixit mihi: Non potest iudicium festinare magis creatore, nec potuit sustinere hoc saeculum super se ² creaturam imponi in unum. (5) Respondi et dixi: Dic (? dixisti) quoddam cum servo tuo, quoniam resurrectione resurgere facies a te creatos a natura in unum; (6) si vivificatione vivi-

¹ = formam.

² lit. id.

II (.) ერთბაშად . დაუთმოს დაბადებულმან . აწცამცა შეუძლო დათმენად . რომელ ესე არიან ერთბაშად: (7) მომიგო და მრქუა მე . ჰკითხე საშოხა დედაკაცისა და არქუ . უკუეთუ ათი შობად არს შენდა . რად ყამითი ყამად შობ . ჰლოცევდ მას რამთა ათი ვე იგი ერთად შვეს: (8) არამედ ვერ უძლოს ეგრე არა თუ ყამითი ყამად შვეს: (9) რამეთუ ქუეყანამ ვითარცა საშომ მიმიცემიეს რომელნი გამოვლენ მის გან: (10) რამეთუ ვითარცა ყრმამ რომელ არდა იშვის . (.) ვერ დაბერდის . ეგრეცა მე განმიგიეს ჩემი ერი დაბადებული სოფელი ესე:-

f. 202 v. 6. (1) მიუგე და ვჰკითხს . უფალს სადა გზა მიყავ მე თხრობად . ვიწყოდ სიტყუად შენ წინაშე . (2) დედა ჩუენი ჰაბუკლა არსა . რომლისამ ეგე სთქუ . ანუ სიბერედ ახს: (3) მომიგო და მრქუა მე . ჰკითხე მშობელსა და არქუ: (4) რომელ ეგე | გიშობიან აწ . რად არა სწორ არიან პირველთა მათ არამედ უმცირეს არიან ჰასაკითა . (5) მოგიგოს მანცა და გრქუას . სხუა ძალ არს მათი რომელნი შობილ არიან სიჭაბუკესა . და სხუამ ძალ არს სიბერისამ: (6) ეგრეცა შენ გულის ხმა ყავ . რამეთუ უნაკლულევანეს ძალითა პირველთა უფროდს აწინდელი და უნაკლულევანეს იყოს თქუენსა შემდგომი თქუენი . (7) ვითარცა აწინდელი ეგე ცხორებამ და სიჭაბუკისამ მის სხუამ არს:-

7. (1) და ვთქუ . გვედრები უფალს . უკუეთუ მიბოვნიეს ძადლი წინაშე თუალთა შენთა . რამთა მაუწყოდ მე მონასა შენსა ვის თვს გეგულეების საშუელი: (2) მომიგო და მრქუა მე: დასაბამი კაცისა თვს . ხოლო აღსასრული ჩემ თვს . (3) რამეთუ ვითარცა პირველად ვიდრე შესაქმედმდე მიწისა ქუეყნისამსა და ვიდრე დამტკიცებამდე გამოხავალთა ამის სოფლისათა . და ვიდრე გამოხავალადმდე სასწორისა ქართამსა . (4) და ოზრადმდე ქუხილისა და გამომწყინებამდე ვარსკულავთა . (5) და ვიდრე დამყარებამდე საფუძველისა სამოთხისამსა . და ვიდრე აღმოცენებამდე შეუნიერებამ ყუავილთამ . | (6) და ვიდრე f. 203 r. განძლიერებამდე სიმტკიცე ძალთამ . და ვიდრე განრჩევადმდე ურიცხუთა მათ ერთა ანგელოზთასა . (7) და ვიდრე აღმაღლ-

ficabis < > in unum sustinebit creatura, nunc quidem poterit pati hos qui sunt in unum. (7) Respondit et dixit mihi: Interroga matricem mulieris et dic: Si decem parturiendi sunt tibi, quare per tempus paris? Precare eam ut cunctos decem in unum pariat, (8) sed non poterit sic, nisi per tempus pariet. (9) Terram enim sicut matricem dedi illis, qui exhibunt ex ea, (10) quia sicut infans qui nondum parit, < . . . > non potest senescere, istoque modo ego disposui populum meum *et* creatum saeculum hoc.

6. (1) Respondi et interrogavi: Domine, ubi viam fecisti mihi loqui, incipiam loqui coram te: (2) Mater nostra iuvenis quidem estne, *de* qua istud dixisti, aut ad senectutem appropinquat? (3) Respondit et dixit mihi: Interroga parentem et dic: (4) Ista quae pariuntur tibi nunc, quare non aequi ¹ sunt primis illis, sed minores sunt statu. (5) Respondebit illa quoque et dicet tibi: Alia vis est eorum qui nati sunt in iuventute, et alia vis est senectutis. (6) Sic tu considera quia imbecillior erit potestate quam priores praesens et imbecillior erit vobis sequens vester, (7) sicut praesens ista vita et iuventutis illius alia est.

7. (1) Et dixi: Precor te, domine, si inveni gratiam ante oculos tuos, ut certiore facias me servum tuum propter quem erit (*vc*, voles facere) iudicium. (2) Respondit et dixit mihi: Initium propter hominem, finis autem propter me, (3) quia sicut antea ante creationem terrae orbis et ante confirmationem exituum huius saeculi, et ante exitum staterae ventorum, (4) et ante clamorem tonitruum et ante coruscationem astrorum, (5) et ante confirmationem ² fundamenti paradisi: et ante apparitionem pulchritudinis florum, (6) et ante confirmationem firmitatis potestatum et ante electionem innumerabilium illorum populorum angelorum (7) et ante sublationem altitudinis

¹ = *ισοι*.

² vel solidificationem.

II ებადმდე სიმაღლესა აერთასა . და ვიდრე სახელის დებადმდე საზომისა მის სამყაროდა . (8) და ვიდრე დადებადმდე საფუძველი სიონისა . და ვიდრე გამომიებადმდე წელიწად თა ამის სოფლისათა . (9) და შესაქმედმდე ცოდვილთა გზანი და აღბეჭდვადმდე საფასეთა მათ რომელნი დაუნჯებულ არიან მორწმუნეთა თვს . (10) მამინ ვე ვიზრახნ და გულსა მომიგდა მე . სოლო ჩემ თვს და არა სხვა თვს :-

8. (1) მომიგე და ვარქუ . რამ სასწაული იყოს მათ ყამთა . ანუ რაბამ იყოს მოახლეობა აღსახრლისა . ანუ ვითარ იყოს დასაბამი მეორისა მის სოფლისა : (2) და მრქუა მე . აღამოსით გან ვიდრე აბრაჰამისამდე . (3) რამეთუ მის გან იშვა იაკობი და ესავი . (4) დასაბამი მომავალისა სოფლისა იაკობი . (5) რამეთუ დასახრული კაცისა ბრჭალი არს . და დასაბამი კაცისა არს გელი . (6) შორის ბრჭალსა და გელსა სხუასა ნუ ეძიებ ზ ისრაელ :-

f. 203 v. 9. (1) მიუგე და ვარქუ . უფალო ღმერთო უკუეთუ მიბოვნიეს მადლი წინაშე თუალთა შენთა . მაუწყე აღსახრლისა მის სასწაული . რომელ პირველსა | მას დამესა ცხა აღ მაუწყე მე : (2) მომიგე და მრქუა მე . აღდგე ფერცთა შენთა ზედა . და გესმეს გმად საზე სრულებითა . (3) და იყოს უკუეთუ ძრვით იძრას ადგილი . რომელსა ზედა შენ სდგ , სიტყუასა მას ოდენ შენსა . ნუ დაგემი . რამეთუ აღსახრლისა თვს არს სიტყუად იგი . (4) და საფუძველმან ქუეყნისამან გულის ზმა ყოს . რამეთუ მის თვს არს თქმული იგი . ძრწოდის და იძრას და ცნას რამეთუ გარდაცვალებად არს აღსახრულსა : (5) რამეთუ იყო ვითარცა მესმა ოდენ . აღვქეგ ფერცთა ჩემთა ზედა . ესერა მესმა გმად სიტყუად და ოხრად წყალთა მრავალთა :-

10. (1) და მრქუა მე . აჰა ესერა დღენი მოვლენან . და იყოს ოდეს მეგულებოდის მოახლებად და ხილვად მკვდრთა ზედა ქუეყნისათა . და ოდეს მიგებად მეგულებოდის ნებულთა ვნებამა მავნებელთა მათთა : (2) და ოდეს დაესრულოს გ ახაკებამ იგი სიონისა და ოდეს მომავალი იგი სოფელი აღბეჭდოს ესე სასწაული ვყო : (3) წიგნნი განეშადნენ წინაშე პირსა სა-

aërum. Et ante nominationem mensurae illius firmamenti, (8) et ante depositionem fundamenti Sionis, et ante investigationem annorum huius saeculi, (9) et ante creationem viarum peccatorum, et ante consignationem thesaurorum illorum qui thesaurizati sunt propter credentes. (10) Tunc cogitavi et in corde occurrit mihi propter me solum et non propter alium.

8. (1) Respondi et dixi: Quod signum erit illorum temporum, aut quanta erit appropinquatio finis aut quomodo erit initium secundi illius saeculi? (2) Et dixit mihi: Ab Adam usque ad Abraham, (3) quia ex eo natus est Iacob et Esau. (4) Initium venientis saeculi *est* Iacob, (5) quia finis hominis calx est et initium hominis manus. (6) Inter calcem et manum aliud noli quaerere, O Israel.

9. (1) Respondi et dixi: Domine Deus, si inveni gratiam ante oculos tuos, nuntia mihi finis illius signum, quod in prima illa nocte clare nuntiasti mihi. (2) Respondit et dixit mihi: Surge super pedes tuos et audies vocem plenam completionem: (3) et erit si commotione commovebitur locus super quem tu stas in locutione illa tua, ne timueris,¹ quia de fine est sermo ille, (4) et fundamentum terrae intellet quia de ea est dictum illud. Tremescit et commovebitur et sentiet quia commutandum est in fine. (5) Fuit enim ut audivi tantum, surrexi super pedes meos: ecce audivi vocem sermonis² et clamorem aquarum multarum.

10. (1) Et dixit mihi: Ecce dies venient, et erit quando volam appropinquare³ et videre super habitatores terrae, et quando exquirere volam afflictis afflictionem et afflictorum eorum. (2) Et quando finietur humilitas illa Sionis et quando veniens illud saeculum supersignabitur, hoc signum faciam. (3) Libri praeparabuntur ante faciem firmamenti et omnes

¹ lit. cadas.

² lit. sermonem.

³ Georgian implies μέλλω.

II მყარობასა და ყოველთა ერთბამად იხილენ . (4) და წელი-
f. 204 r. წადისა ყრმანი იტყოდნიან კმათა მათთა . და მიდგომილთა
 უსრულნი ყრმანი შვნენ სამთოთხანი და ოთხთოთხანი . ცხლ-
 ვნდენ და ვლდებდნიან : (5) და ყრმანი იბჟვნენ მეყსეულად
 დათესულ და აღორძინებულ და სავსენი საუნჯენი დაფუდნენ .
 (6) და საყვრსა დაეცეს დიდითა კმითა და ყოველთა რომელთა
 ესმეს დაეცნენ : (7) და იყოს მას ყამსა მეგობარნი იბრძოდნიან
 ურთიერთას ვითარცა მტერნი . (8) და დასულბეს ქუეყანად
 მკვდრით ურთო თვხით . და გამოსავალნი წყალთანი დაიყვნენ
 და არა დიდნიან ვიდრე სამად ყამად ოდენ : (9) და იყოს
 ყოველი რომელი ამისა უკუანა დაშეთს . რომელი პირველად
 სთქუ შენ . იგი ცხომდეს და იხილეს მაცხოვრებამ ჩემი და
 აღსასრული სოფლისა ამის ჩემისამ : (10) და მაშინ იხილნენ
 ზეგად აღმავალნი კაცნი . რომელთა სიკუდილი არა იხილენ
 შობით მათით გან . (11) და იცვალეს გული მკვდრთა ქუეყნი-
 სათამ და გარდაიქცეს გული გონებად სხუად . (12) რამეთუ
 მოსპავს ბორბტი და დაშრტეს ზაკუჟამ . (13) ყუადის სა-
 რწმუნებამ და იძლიოს გრწნილებამ და გამოჩნდეს ჭეშმა-
 რიტებამ რომელ იგი უნაყოფო იყო აქა ოდენ :-

11. (1) და იყო ვითარ მეტყოდა ოდენ ამას . იწყო მრვად
 ქუეყანამან რომელსა ზედა ვდეგ . (2) და მრქუა მე . ამის თვს
 ამისა მოვედ თხრობად შენდა . რომელ იგი წარგდა ღამს : (3)
f. 204 v. უკუეთუ მერმეცა ილოცვიდე | და იმარხო შუდ დღს . გითხრა
 მერმეცა უფროდნი ამისსა . რამეთუ სმობით ისმა წინაშე მად-
 ლისა კმამ შენი . (4) რამეთუ იხილა ძლიერმან სიწმინდებამ
 შენი . რომელ გაქუს სიყრმით შენით გან . (5) და მის თვს
 მომავლინა მე უწყებად შენდა ამის ყოვლისა თვს : (6) და
 მრქუა მე . განძლიერდი . ნუ გეშინინ და ნუ ისწრაფი პირვე-
 ლთა მათ ყამთა თვს გულის გმის ყოფად ბორბტისა . რამთა
 არა შეძრწუნდა უკუანადგნელთა მათ ყამთა : . . .

simul videbunt, (4) et anniculi infantes loquuntur vocibus suis, et praegnantes imperfectos infantes parient trium et quattuor mensium: vivent et scirtabuntur. | (5) Et infantes invenientur subito seminati et adulti; et plena promptuaria vacuabunt; (6) et tuba canet magna voce et omnes qui audient expavescent. (7) Et erit *in* illo tempore amici debellant inter se sicut inimici, (8) et obstupebit terra cum habitatoribus suis, et exitus aquarum consistent nec fluunt usque ad tertiam horam. (9) Et erit omnis qui post hoc relictus fuerit, quod antea dixisti tu, is vivet et videbit salvationem meam et finem saeculi huius mei. (10) Et tunc videbunt in caelum ascendentes homines, qui mortem non videbunt a natu suo. (11) Et mutabitur cor habitatorum terrae, et convertetur cor in sensum alium. (12) Delebitur enim malum et extinguetur dolus. (13) Florebit fides et vincetur corruptela, et apparebit veritas, quae infructuosa fuit usque nunc.

11. (1) Et fuit cum loquebatur tantum mihi hoc, coepit movere terra super quam steti; (2) et dixit mihi: Propter hoc hic veni narrare tibi in nocte quae transiit. (3) Si iterum oraveris et ieiunaveris septem dies, nuntiabo tibi iterum his maiora, (4) quia auditu audita est coram Excelso vox tua: vidit enim fortis studium (*vel* directionem) tuum quod habes a pueritia tua: (5) proptereaque misit me narrare tibi de hoc omni. (6) Et dixit mihi: Confide, noli timere nolique festinare propter prima illa tempora comprehendere malum ut non tremescas in novissimis illis temporibus.

⟨ხილვამ გ⟩

III 1. (1) და იყო შემდგომად ამისა ვტიროდე ეგრევე ვითარცა პირველად . და ვიმარსე შუდ დღს რამთა აღვასრულნე ვითარცა პირველად მიბრძანა მე შუდთამ მათ: (2) და იყო მას ღამესა გული ჩემი კუალად შემტწუნდა ჩემ თანა . (3) ვიწყე სიტყუად წინაშე მადლისა რამეთუ დაიწუებოდა სული ჩემი ფრიად და გული ჩემი დასულბებოდა :-

2. (1) უფალო ღმერთო სიტყვთ იტყოდე დაბადებისა წინათგან პირველსა მას ღამესა . და სთქუ . იყავნ ცამ და ქუეყანამ . და სიტყუამან მან საქმენი განაგნა . (2) რამეთუ სული მაშინ ფრინვიდა და ბნელი იქცეოდა მდუმრიად . და გმამ კაცისამ არღა სმოზილ იყო: (3) მაშინ ვე სთქუ შენთა საუნჯეთა გამოვლინებამ ნათლისამ რამთა განანათლნეს ქმნულნი შენნი: (4) და მეორესა დღესა მერმე დაჰბადე სული სამყაროთამ . და უბრძანე მას განწვალეობამ შორის წყალთა . რამთა რომლნი მე
f. 205 r. წყალნი ზე დადგენ და რომელნი მე ქუეშე დადგენ: (5) | და მესამესა დღესა უბრძანე წყალთა შეკრებად მეშუდესა ნაწილსა ქუეყნისასა . ხოლო ექუსი ნაწილი გმელად დასდევ წინაშე შენსა სამსახურებელად და სათესველად და სამკალად . (6) ხოლო სიტყუამ შენი გამოოდენვიდოდა . მეცხულად საქმს შენი იქმნა: (7) განეშადა და აღმოცენდა სიმრავლე ნაყოფთამ ურიცხვ . გემოდს სახილველნი ჭამადნი პირად პირადნი . და ფერი ყუავილთამ უმსგავსებელი . და ხს შუენიერი ურიცხვ . და სული სულნებისამ გამოუძიებელი . ესე მესამესა დღესა შექმენ: (8) ხოლო მეოთხესა დღესა ჰბრძანე მზისა გამობრწყინვებამ და მთოვარისა ნათლებად . და უბრძანე მსახურებად რომელ გეზრახა შესაქმედ კაცისა: (9) ხოლო მეხუთესა დღესა უბრძანე მეშუდესა მას ნაწილსა . სადა იყვნეს წყალნი . რომელსა ჰრქვან ნაგებ . გამოცენებად საცხოვართა მფრინველთა და თევზთა: (10) და იქმნა წყალი იგი უსულოდ და უტყვ სული-

2. (2) ფრინვიდა cod.

2. (7) Prob. legendum სულნე(ლე)ბისამ

〈Visio III〉

1. (1) Et factum est post hoc flebam istoque modo sicut antea et ieiunavi septem dies ut supplerem, sicut antea imperavit mihi, hebdomadas illas. (2) Et factum est in illa nocte cor meum rursus turbabatur apud me: (3) coepi loqui coram Excelso, quia inflammabatur anima mea multum, et cor meum obstupebat.

2. (1) Dominus Deus, sermone locutus es ab initio creationis in prima illa nocte et dixisti: Fiat caelum et terra, et verbum illud creationes ordinavit. (2) Spiritus enim tunc volabat et tenebrae (sg.) versabantur silenter, et vox hominis nondum audita est. (3) Tunc quoque dixisti e tuis thesauris exire lucem, ut illuminaret creatos tuos. (4) Et in die secundo iterum creasti spiritum firmamentorum et imperasti ei dividere inter aquas ut quaedam *ex* aquis sursum starent et quaedam deorsum starent. (5) Et tertio die imperasti aquis congregari in septima parte terrae; sex autem partes siccitas (sg.) posuisti ante te ad serviendum et ad seminationem et ad messem. (6) Verbum autem tuum egressum est tantum, statim opus tuum factum est. (7) Praeparata est et ascendebat multitudo fructuum innumerabilis, gustatu mirabiles, edibiles, multifformes et color florum incomparabilis et arbores pulchri (sg.) innumera-biles et odores inscrutabiles. Hoc tertio die fecisti. (8) Quarto autem die imperasti soli splendere et lunae illuminare, et imperasti *eis* servire homini quem ratiocinatus es creare. (9) Quinto autem die imperasti septimae illi parti, ubi fuerunt aquae, quam appellant *nageb*, producere animalia, volucres et pisces. (10) Et facta est aqua haec, sine anima et muta, ani-

III რის გამომდებელ . რამათა მის გამომ ნათესავნი საკვრველებათა შენთა მიუთხრობდენ: (11) და მაშინ დაჰმარხნენ მათ დაბადებულთა გან ორნი საცხოვარნი . სახელი უწოდე ერთსა მას ბემოთ . და მეორესა მას სახელი უწოდე ველთარა . (12) და განამოვრენ იგინი ურთიერთას . რამეთუ ვერ უძლო მემუდემან

f. 205 v. ნაწილმან ნაგებმან სადა დგეს წყალნი დატევნად | მათა . (13) და მიეც ბემოთსა ერთი ნაწილი გმელისაგანი და შესამესა დღესა . რამათმცა დაემკვდრა მას ზედა . რომელსა არიან ოთხნი მთანი . ხოლო ლევიათარსა მემუდე ნაწილი ზღვსაჲ . (14) და დაჰმარხნენ იგინი რამათა მისცნე იგინი საჭმლად რომელთა თვს გინდეს: (15) ხოლო მეექუსესა დღესა უბრძანე ქუეყანასა გამოცემად შენ წინაშე პირუტყუთაჲ . (16) და მას ზედა დაადგინე ადამი მთავრად ყოველთა მათ ზედა . რომელნი პირველად დაჰბადენ ქმ(ნ)ულნი . (17) და მის გან შემდგომად ჩუენ დაწესებულ ვართ ერი რომელ გამოირჩიე: (18) ესე ვიკადრე წინაშე შენსა უფალო . რამეთუ სთქუ ვითარმედ თქუენ თვს შეგქმენ სოფელი ესე . (19) ხოლო სხუანი ნათესავნი ადამის გან შობილნი არად შერაცხილ არიან . (20) არამედ ვითარცა ნერწყუაჲ პირისაჲ შეირაცხნეს და ვითარცა ნაწუეთი კასრისაჲ სიმდიდრე იგი მათი: (21) და აწ აჰა ესერა უფალო ნათესავი შეურაცხი მძლავრობს ჩუენ . (22) ხოლო ჩუენ ერი შენი რომელსა უწოდე პირმშოდ მხოლოდ შობილ საკუთარ და საყუარელ . მიცემულ ვართ გელთა მათთა: (23) უკუეთუ ჩუენ თვს შეგქმენ სოფელი ესე . რად არა დაგვმკვრდებიეს სოფელი ჩუენი . ანუ ვიდრე ოდენ:-

3. (1) და იყო ოდეს ადვასრულენ სიტყუანი ესე . გამომეცხადა მე ანგელოზი იგი რომელი მოივლინა ჩემდა პირველსა მას ღამესა . (2) და მრქუა მე . აღდეგ ეზრა და ისმინენ სიტყუ-

f. 206 r. ანი რომლისა | თვს მოსრულ ვარ სიტყუად შენდა: (3) და ვთქუ . იტყოდე უფალო ჩემო . მომიგო და მრქუა მე: (4) უკუეთუ ზღუაჲ იდვას ვრცელსა ადგილსა და იყოზ იგი ვრცელ და დიდ . და შესავალი იწროსა ადგილსა იყოზ ვიდრე მდინარისა

2. (17) ქმულნი cod.

3. (1) მე add, sup, lin. manu correctoris.

mantium productor, ut ex hoc nationes mirabilia tua enarrarent. (11) Et tunc conservasti ex illis creaturis duo animalia; nomine appellasti unum illum Bemot', et secundum illum nomine nominasti Velt'ara: (12) et separasti unum ab altero, quia non potuit septima pars *nageb*, ubi steterunt aquae, continere eos. (13) Et dedisti Bemot'o unam partem e siccata et in tertio die, ut inhabitaret super eam, in qua sunt quattuor montes, Leviat'aro autem septimam partem maris; (14) et conservasti eos ut dares eos cibo *eis* propter quos velis. (15) Sexto autem die imperasti terrae proferre coram te animalia ¹ (16) et super eam constituisti Adam principem super omnes illas, quas antea creasti creaturas, (17) et ex eo postea nos ordinamur, populus quem elegisti. (18) Hoc ausus sum coram te, domine, quia dixisti quoniam propter vos creavi saeculum hoc: (19) aliae autem gentes ab Adam natae nihili reputatae sunt, (20) sed sicut saliva oris reputatae sunt, et sicut stillicidium vasis divitiae (sg.) illae eorum. (21) Et nunc ecce, domine, gens in nihilum reputata dominatur nostri: (22) nos autem populus tuus quem vocasti primogenitum, unigenitum, proprium et carum, traditi sumus in manus eorum. (23) Si propter nos creasti saeculum hoc, quare non habemus hereditatem, saeculum nostrum, aut usque quo?

3. (1) Et factum est cum finissem verba haec, apparuit mihi angelus ille qui missus est ad me in prima illa nocte. (2) Et dixit mihi: Surge, Ezra, et audi sermones propter quod adveni loqui ad te. (3) Et dixi: Loquere, domine mi. (4) Respondit et dixit mihi: Si mare poneretur in spatioso loco, et si esset illud latum et magnum, et introitus in angusto loco esset usque

¹ = ἀλογα.

III ოდენ . (5) უკუეთუ ვინ მე ზრახვით იზრახოს შესლვად ზღუ-
 ასა მას და ხილ(ვ)ად მისა . ანუ თუ უფლებად მისა . უკუეთუ
 არა განვლდს იწროდ იგი . ფართოდ ვერ უძღონ¹ შესლვად : (6)
 ანუ თუ ქალაქი შენებულ იყოს და დგეს ადგილსა ველსა . და
 ხავსე იყოს ყოვლითა კეთილითა . (7) ხოლო შესავალი მის
 ქალაქისა იწრო და მყაფარ იყოს . და იყოს მარჯუ(ე)ნით
 კერძო მისსა გეცხლი და მარცხენით წყალი ღრმაჲ . (8) და
 მათ ორთა ვე შორის გეცხლსა და წყალსა გზაჲ ერთი იყოს
 ვერ დასატევნელ ალაგთა გარნა ფერგისა დასადგმელ ოდენ
 კაცისა . (9) და თუ მოცემით მოეცეს ქალაქი იგი სამკჯდრებე-
 ლად ვის მე კაცსა . უკუეთუ არა მკჯდრმან მან პირველად
 განვლდს იწროდ იგი და საშინელი . ვითარ მე დაიბყრას სამკჯდ-
 რებელი იგი : (10) და ვთქუ . ეგრე არს უფალო . და მრქუა
 მე . ეგრეცა ისრაჲლისა თანა ნაწილი არს . ნანდვლ მათ თვს
 შევკმენ სოფელი ესე . (11) და ოდეს გარდაჰგდა ადამი მცნე-
 ბათა ჩემთა . განისწავლა ქმნული იგი . (12) | და იქმნნეს შემო-

f. 206 v. სავალნი ამის სოფლისანი საღმრთა და შრომა ბოროტ . მცირე
 და მრავლითა ურვითა ხავსე . და ჭირითა დიდითა განმრავლე-
 ბულ და შრომითა დატენილ : (13) ხოლო მერმისა მის სოფლისა
 შემოსავალნი უზრუნველ და ფართო . ოა ნაყოფისა უზრუნვე-
 ლისა გამომდებელ . (14) უკუეთუ არა განვლდს ცხოველთა
 იწროდ იგი და ჭირი . ვერ უძღონ მიღებად რომელ იგი წინა
 უც კეთილი : (15) ხოლო აწ შენ რად შეძრწუნებულ ხარ მო-
 კუდაო . (16) ანუ რად არა გულსა მოგიცდა ცხოვრებისაჲ მის
 მერმისაჲ მის სოფლისაჲ :-

4. (1) მიუგე და ვარქუ . უფალო ღმერთო სთქუ რაჲ მე
 შჯულსა შინა ვითარმედ მართალთა დაიმკჯდრდნ ესე . ხოლო
 უღმერთნი წარწყმდენ . (2) რამეთუ მართალთა კეთილად
 დაუთმონ ჭირსა და ენვიდენ ღვინებასა . ხოლო უღმერთთა
 იწროებასა ვერ დაუთმონ და ვერცა ფართოდ მიიწინენ : (3)
 მომიგო და მრქუა მე . შენ არა მსაჯულ ხარ მის მხოლოდსა

3. (5) ხილად cod.

3. (6) უძღონ sic.

3. (7) მარჯუენით cod.

3. (11) განისწავლა cod. correxi.

ad flumen tantum: (5) si quis cogitatione cogitaverit intrare *in* mare illud et videre id, vel dominari eius, si non transierit angustum, in spatiosum non poterint intrare. (6) Vel si civitas aedificata esset et staret in loco campo (*sic*) et plena esset omni bono; (7) introitus autem illius civitatis angustus et praeceps esset, et esset a dextera eius ignis et a sinistra aqua profunda: (8) et inter eas utrasque, ignem et aquam, via una esset, non capax semitarum (*sic!*) nisi pedis status ¹ solus hominis; (9) et si dono data erit civitas illa in hereditatem cuidam homini, nisi haeres ille primum transierit angustum illud et terribile, quomodo accipiet haereditatem illam? (10) Et dixi: Sic est, domine: et dixit mihi: Sic quoque apud Israel pars est. Vere propter eos creavi saeculum hoc. (11) Et quando transgressus est Adam mandata mea, fissa est creatura illa. (12) Et facti sunt introitus huius saeculi dolor et labor malus, pauci et multa anxietate pleni et necessitudine magna multiplicati et labore fulti. (13) Secundi autem illius saeculi introitus sine cura et spatiosi et fructum sine cura producentes: (14) nisi intrabunt vivi in angusta et necessitudinem, non poterint accipere id quod antepositum eis bonum. (15) Nunc autem tu quare conturbaris, O mortalis, (16) aut quare in corde non accepisti *de* vita illa secundi illius saeculi?

4. (1) Respondi et dixi: Domine Deus, dixisti quoddam in lege quoniam iusti haereditabunt hoc, impii autem peribunt. (2) Iusti enim bene patientur necessitudinem et sperabunt consolationem; impii autem angusta non *potuerint* pati, neque in spatiosa advenire. (3) Respondit et dixit mihi: Tu non es iudex praeter illum unicum neque intelligentior es quam Excel-

¹ = vestigium.

III გარემშ . არცაღა უმეცნიერეს ხარ უფროდს მაღლისა . (4) წარწყმდედ მრავალნი ამის სოფლისანი . რამეთუ შეურაცხ ყვეს შჯული ღმრთისაჲ . (5) რამეთუ მცნებით ამცნო ღმერთმან მამათა მათ წინაშე მისა . რამთამცა ყვეს და ცხონდეს . ანუ რამთამცა დაიცვეს და არა ისაჯნეს . (6) ხოლო იგინი ურწმუნოდ f. 207 r. იქმნნეს | და მაცილობელ . და მოიპოვნეს თავით თვხით გულის სიტყუანი უკეთურნი და მოიძინეს მეცნიერებანი ცოდვათანი . (7) და ამას ყოველსა ზედა მაღალი ვერ იცნეს . და გზათა მისთა გარდააქციეს და შჯული მისი უგულებე(ლ)ს ყვეს . და მცნებანი მისნი შეურაცხ ყვნეს . და შჯულსა მისსა არა ერწმუნნეს . და საქმენი მისნი დაამცირნეს . (8) და ამის თვხ ცუდი ცუდთა და სავსე სავსეთა:-

5. (1) და აჰა ესერა ყამი მოვალს და ოდეს გამოჩნდეს სასწაული იგი . რომელ პირველად გარქუ შენ . და გამოცხადნეს რომელ ეგე აწ ჩანს ქალაქი . და გამოჩნდეს რომელ ეგე განზომილ არს იატაკი . (2) და ყოველნი რომელნი იცხნეს პირველთა მათ გან საქმეთა უკეთურებისათა მან იხილნეს საკვრველებანი ჩემნი . (3) რამეთუ გამოცხადებად არს რჩეული ცხებული ჩემი და მისთანანი . და ახარცს განრინებულთა მათ ნემტთა ოთხას წელ: (4) და შემდგომად მათ წელთა აღესრულოს რჩეული ცხებული ჩემი . და ყოველნი სულიერნი კაცნი . (5) და მიეცეს სოფელი ესე დასაბამსა მას ვე დუმილსა შვდ დღე . ვითარცა პირველთა მათ დასაბამთა ვიდრე ოდენ არა რამ დაშთეს: (6) და იყოლს შვდთა მათ დღეთა შემდგომად განიღვძოს მან სოფელმან რომელი აქა ოდენ არა განღვძებულ არს . (7) წარგდეს გრწნილებამ და გამოცხეს (ქუეყანამ) რომელნი დამინებულ f. 207 v. არიან მას ზედა ერნი . | რომელნი დაყუდებულ არიან მას ზედა . (8) და შემდგომად ამისა მოხცნეს სულნი იგი მივედრებულნი მათ ზედა . და გამოცხადნეს მაღალი საყდართა ზედა დიდებისათა . და წყალბოამ წარგდეს და მოწყალებათა მიაქციონ . და სულგრძელებამ შეკრბეს . (9) სამჯელი ხოლო დაშთეს მის

4. (7) უგულ^ბებს cod.

5. (7) (ქუეყანამ) inserui.

sus. (4) Pereant multi huius saeculi, quia neglexerunt legem Dei. (5) Mandato enim mandavit Deus patres illos ante se ¹ ut facerent et viverent, vel ut observarent et non punirentur. (6) Illi autem impii facti sunt et contradictores, et invenerunt sibimetipsis desideria mala et obtinuerunt scientias delictorum. (7) Et super hoc omne Excelsus non cognoverunt, et vias eius deflexerunt et legi eius contumaces fuerunt, et mandata eius neglexerunt. Legique eius non crediderunt et opera eius diminue-
runt. (8) Propter hoc vacuum vacuis et plenum plenis.

5. (1) Et ecce tempus venit et quando apparebit signum id quod ante dixi tibi, et revelabit se ista quae nunc apparet civitas, et apparebit ista quae commensa est fovea. (2) Et omnes qui liberati fuerint a primis illis operibus malitiae is (*sic*) videbit mirabilia mea. (3) Revelaturus enim est Electus Unctus meus, et *ii* cum eo, et laetificabit salvatos illos relictos CCCC annis. (4) Et post illos annos consummabitur Electus Unctus meus, et omnes animam habentes homines, (5) et tradetur saeculum hoc initio ipso silentio septem dies, sicut in primis illis initiis, eo usque ut nihil relinquatur. (6) Et erit post septem illos dies, excitabitur illud saeculum quod usque nunc non excitatum est. (7) Praeteribit corruptela et reddet <terra> eos qui dormiunt super eam populos, qui requiescunt super eam. (8) Et post hoc reddet animas illas commendas super eam.² Et revelabitur Excelsus super sellam (pl.) gloriae, et misericordia pertransibit et compassionem avertentur et longanimitas congregabitur. (9) Iudicium autem manebit

¹ *lit.* eum.

² pl.

III წინაშე და ჭეშმარიტებამ მის თანა წარმოდგეს: (10) სარწმუნოებამ აღმოხსენდეს და თითოეულად საქმენი მისდევდენ . და მისაგებელი სასყიდლისა გამოჩნდეს და სამართალთა განიდუმდეს . და უშჯულოებათა არა დაიძინონ: (11) და განედოს მდუმე საშჯელისა . და ესე წინაშე ადგილსა მას განსასუენებელისა: და გამოჩნდეს საგუმილი იგი გეჰენიამსა . და ესე წინაშე სამოთხესა მას ფუფუნებისა: (12) და ჭრქუას მაშინ მაღალმან განდუმებულთა მათ ნათესავთა . იხილეთ და იგანთ რომელი იგი უკარ ჰყავთ . ანუ რომელსა იგი არა ჰმონეთ . ანუ რომლისა მცნებანი ჭეშმარიტნი შეურაცხ ჰყვენით: (13) იხილეთ წინაშე თქუენსა . ამიერ ფუფუნებამ და განსასუენებელი . და მიერ გეცხლი და სატანჯველი: (14) ამას ეტყოდის მათ დღესა მას საშჯელისა: (15) ხოლო დღე იგი საშჯელისა

f. 208 r. ესე არს . არცა მზე იყოს არცა მთვარე . არცა ვარსკულავნი . (16) არცა ღრუბელი . არცა ელვამ . | არცა ქუხილი . არცა ქარნი . არცა წყალნი . არცა აერნი . (17) არცა ბნელი . არცა მწუხრი . არცა დილა . არცა ზაფხულ . არცა სთუელ . არცა ზამთარ . (18) არცა არე . არცა ცხელ . არცა მყინვარ . არცა ყინელ . არცა ხეტყუა . არცა წვამ . არცა ცუარ . (19) არცა დღე . არცა ღამე . არცა განთიად . არცა სამხარ . არცა ბრწყინვალეობა . არცა ნათელი . (20) არამედ ბრწყინვალეობანი იგი ხოლო დიდებისა მაღლისანი . და რამთა ყოველნი ხედვიდენ წინაშე მათსა . (21) და განიგრძოს მოსლვამ ვიდრე შუადღ წლად ოდენ . რომელ არს შუდი დარი: (22) ესე არს საშჯელი ჩემი . და განკითხვანი მისნი . არამედ შენ ხოლო გაუწყე ესე:-

6. (1) მიუგე და ვარქუ . უფალო აწცა ვთქუა ვე . ნეტარ არიან ამის სოფლისანი რომელთა დაიმარხეს შჯული შენი . (2) არამედ რომლისა თვს არს ღოცვამ ჩემი . ვინ მე არს ამას სოფელსა რომელმანმცა არა შეგცოდა ანუ ვინ მე შობილ არს რომელიმცა არა გარდაჰგდა შჯულსა შენსა: (3) ხოლო აწ ვითარ ვხედავ . მცირედთა თვს ყოფად არს სიხარული იგი ამის სოფლისა . და მრავალთა თვს საშჯელი . (4) რამეთუ

5. (9) წარმოდგეს; გ add. manu correctoris.

5. (15) ვარსკულავნი corr. e მასკულავნი

coram eo et veritas apud eum exstabit. (10) Fides crescet et qualiacumque opera sequentur, et repensio pretii apparebit et iustitiae excitabuntur et iniustitiae non dormient: (11) et adaperiet se cavea iudicii, et haec e contra ¹ locus ille requiei. Et apparebit fornax ille Gehennae, et hic contra ² paradusus iucunditatis. (12) Et dicet tunc Excelsus excitatis illis gentibus: Videte et intellegite illum quem negatis vel eum cui non servistis, vel cuius mandata vera sprevestis. (13) Videte coram vos: hic iucunditas et requies, et illic ignis et tormentum; (14) hoc dicit eis in die illo iudicii. (15) Dies autem iudicii hic est, neque sol erit neque luna neque stellae (16) neque nubis neque coruscatio neque tonitrus neque venti nec aquae nec aëres (17) neque tenebrae (sg.) neque sero neque mane nec aestas nec autumnus nec hiems (18) neque ver nec aestus neque frigus neque gelu neque grando neque pluvia neque ros (19) neque dies neque nox nec aurora neque meridies neque splendor neque lux, (20) sed splendores illi solum gloriae Excelsi et ut omnes videant coram se; (21) et protrahetur adventus usque ad VII annos, quod est septem *dari*.³ (22) Hoc est iudicium meum et scrutationes eius, sed tibi solum nuntiavi hoc.

6. (1) Respondi et dixi: Domine, nunc quoque dicam idem: Beati sunt huius saeculi qui observaverunt iudicium tuum, (2) sed de quo est oratio mea? Quisnam est in hoc saeculo qui non peccavit *erga* te, aut quis natus est qui non praeteriit legem tuam? (3) Nunc autem, ut video, propter paucos futura est iucunditas illa huius saeculi, et propter multos iudicium.

¹ lit. ante.

² lit. ante.

³ *dari*: aut (1) arm. *dar* = saeculum, aut (2) *tos*.

III დაიდვა ჩუენ შორის გული უკეთური . რომელმან მაცთუნნა ჩუენ . (5) და მიმიძღუა განსაგრწეღად და გზანი სიკუდი-
f. 208 v. ლისანი და წარსაწყმედელისანი გჳჩუენნა და განმამოვრნა |
ჩუენ ცხორებისა გან . და ესე ართუ მცირედნი . არამედ ეგრე
რამ მე . ვითარცა ყოველნი ვე შემქმნნა :-

7. (1) მომიგო და მრქუა მე • ისმინე ჩემი და გითხრა და
მაშინ და გულის გმა ჰყო შენ : (2) ამის თჳს არა შექმნა მაღალ-
მან ერთი ხოლო ესე სოფელი . არამედ ორი . (3) და რამეთუ
შენ სთქუ ვითარმედ არა მრავალ ყოფად არიან მართალნი .
არამედ მცირედ უფროდს სხუათა (.) : (4) შეღაზავე
კეცი და ბრბენი ჰურჭრად . და ვთქუ • ეგე ვერ უძლო უფალო :
(5) და მრქუა მე • არა თუ ეგე ხოლო არამედ ჰკითხე ქუე-
ყანასა და გითხრას შენ . წრახევდ მას . და გაუწყოს შენ • (6)
ჰრქუა მას ვითარმედ ოქროჲ ჰმვი და ვეცხლი და რვალი და
რკინაჲ და ბრბენი და კეცი • (7) რამეთუ უმრავლეს არს ვე-
ცხლისა რკინაჲ . და უმრავლეს რვალისა ბრბენი . და უმრავლეს
რკინისა კეცი : (8) განწონე შენ რომელი უპატიოსნეს და სა-
წადელ არს უმრავლესი იგი . ანუ რომელი იაჰრავად იბოვების :
(9) და ვთქუ . უფალო რომელი იგი უფროდს იბოვის . უადვი-
ლ(ეს)ად ცყიდების . ხოლო რომელი იგი იაჰრავად იბოვის .
იგი დიდის პატივის არნ : (10) მომიგო და მრქუა მე • შენ თჳთ
აღწონე . რამეთუ რომელ ეგე გულის ზმა ჰყავ . (11) რამეთუ
რომელ იგი იაჰრავად იბოვის . უფროდს უხარინ რომელსა იგი
უცნ ფრიად : (12) ეგრეცა ჩემ მიერ იდთქუშული დაბადებული
რამეთუ უფროდს |

[lacuna duorum foliorum in codice.]

f. 209 r. 12. (7) ქცეთა მათთა შეგრებულ არიან და განისუენებდენ
ყუდროებითა დიდითა ანგელწითა მიერ დაცუელნი . და უკუა-
ნამსკნელსა მას დიდებასა ელოდიან : (8) მეხუთე წესი • უხა-
როდის რამათმცა წინანდელისა მის გან ზრწნილეებისა განერნეს .
და რამათმცა უგრწელი დაიმკვდრეს . (9) რამეთუ ხედვიდენ

7. (9) უადვილად cod. correxi. 7. (12) რამეთუ add. manu correctoris.
12. (8) მეოთხე cod.: მეხუთე scripsi.

(4) Positum enim est apud ¹ nos cor malum, quod tentavit nos, (5) et deduxit nos ad corruptionem, et vias mortis et perditionis demonstravit nobis, et longe fecit nos a vita, et hoc non paucos †sed sic quoddam sicut *nos* cunctos creavit†.²

7. (1) Respondit et dixit mihi: Audi me et narrabo tibi, et tunc quidem intelleges tu: (2) propter hoc non creavit Excelsus unum solum hoc saeculum, sed duo: (3) et tu enim dixisti quoniam non multi futuri sunt iusti, sed pauciores quam alii < >. (4) Compone quidem fictile et plumbum in vas: et dixi: Istud non potero, Domine. (5) Et dixit mihi: Non istud solum, sed interroga terram et dicet tibi; cogita ei, et narrabit tibi; (6) dices ei quoniam aurum nasceris et argentum et aes et ferrum et plumbum et fictile. (7) Plus enim est argento ferrum, et plus est aere plumbum, et plus ferro fictile. (8) Aestima tu quid pretiosius et desiderabile, maius illud, aut quod raro invenitur? (9) Et dixi: Domine, id quod maius invenitur, vilius venditur, sed id quod raro invenitur, id magni pretii³ est. (10) Respondit et dixit mihi: Tu ipse pondera quia istud quod intellexisti, (11) quia illud quod raro invenitur magis laetificabit *quam id e* quo habent multum. (12) Sic quoque a me repromissa creatura: plus enim |

lacuna duorum foliorum in codice.

12. (7) | [promptu]ariis eorum congregati sunt et requiescunt cum requie magna ab angelis conservati et novissimam illam gloriam exspectant. (8) Quintus⁴ ordo exultat ut ab antecedente corruptela effugerit et ut incorruptibile haereditarit, (9) quia videbant angustam illam plenitudinem laboris;

¹ lit. inter.

² textus corruptus.

³ vel honoris.

⁴ cod. quartus.

III იწრღსა მას სავსებასა ნამრღმისასა · რამეთუ იწრღსა მის განთავისუფლებად არიან . და ფართოებისა მის სიხარული მოიღონ და იყვნენ უკუდავ: (10) მეექუსე წესი · ოდეს უჩუენოლ მათ ვითარ გამობრწყინებდად არიან პირნი მათნი ვითარცა მზეს . და ვითარცა ვარსკულავთა მსგავსებად არს ნათელი მათი უგრწნილებით: (11) მეშუდე წესი . რომელ არს უფროდ ყოველთა თქუძულთა პირველთა . რამეთუ იქადოდინ განცხადებულად და ნუ გეშინის ცემულ იყვნენ უღმობელობითა . და იხარებდენ უკდემელებითა . (12) რამეთუ ისწრაფდენ პირსა მისსა ხილვად რომელსაგა ჰმონეს ცხორებასა მათსა . რომლისა მიერ იდიდნეს და სასყიდელი მოიღონ: (13) ესე არიან დაწესებანი სულთა მრავალთანი რომელთა აწ ვე ხარებულ არს . . . პირველისა მის გზისანი იგუემებოდინ და ივნებოდინ . რომელთა შეურაცხ ყვეს სამართალი:-

f. 209 v. 13. (1) მიუგე და ვარქუ · უკუეთუ მიცემულ არიან | ეამნი სულთა რომელნი ვლენან გორდთა გან · რამთა იხილონ რომელ ესე სოქუ: (2) მომიგო და მრქუა მე · შუდ დღეს თავის უფალ არიან რამთა იხილონ შუდთა მათ დღეთა პირველად თქუძულნი ეგე სიტყუანი . და მაშინ და შეკრბენ საუნჯეთა მათთა:-

14. (1) მიუგე და ვარქუ · უკუეთუ ვბოვე მაღლი წინაშე თუალთა შენთა . ძაუწყე და მე ესე მონასა შენსა · (2) დღესა მას სამჯელისასა მართალთა უძლონ ვითარ აოხად უღმრთოთა მათ თვს წინაშე მაღლისა . (3) ანუ თუ მამათა შვილთა თვს . ანუ თუ შვილთა მამათა თვს . ანუ თუ ძმათა ძმათა თვს . ანუ თუ მასლბელთა მასლბელთა თვს . ანუ თუ მეცნიერთა საყუარელთა თვს: (4) მომიგო და მრქუა მე · ჰბოვე მაღლი წინაშე თუალთა ჩემთა · ესეგა გაუწყო შენ: (5) დღე იგი სამჯელისაჲ მკუეთორ არს და ბეჭედი ჭეშმარიტებისაჲ უჩუენოლ . (6) რამეთუ ვითარცა ესე აწ სახე არს . ვერ წარავლინოლ მამამან შვილი . ანუ შვილმან მამაჲ . ანუ თუ უფალმან მონაჲ . ანუ თუ მეგობარმან საყუარელი (7) რამთამცა მის წილ ელმოდა . ანუ თუ-

12. (12) მოიღონ add. manu correctoris.

14. (2) აოცად cod.: correxi.

ab angusto enim liberandi sunt et spatiositatis illius iucunditatem accipient et erunt immortales. (10) Sextus ordo: quando ostendetur eis quomodo fulsuri sunt vultus eorum sicut sol, et sicut stellarum adsimilaturus est lux eorum incorruptibilitate. (11) Septimus ordo, qui est maior omnibus dictis primis, quia gloriantur aperte et consolabuntur immunitate ¹ et gaudebunt sine pervicacitate; (12) festinant enim faciem eius videre, cui servierunt in vita eorum, a quo glorificati sunt et mercedem accipient. (13) Hae sunt ordinationes animarum multorum, quibus nunc quidem nuntiatur, sed hi (?) primae illius viae colaphizantur et patiuntur, qui spreverunt iustitiam.

13. (1) Respondi et dixi: Si dantur tempora animabus, qui exeunt e carnibus, ut videant id quod dixisti? (2) Respondit et dixit mihi: Septem dies liberi sunt, ut videant in septem illis diebus prius dictos istos sermones, et tunc quidem congregabuntur in promptuariis eorum.

14. (1) Respondi et dixi: Si inveni gratiam ante oculos tuos, narra quidem mihi hoc servo tuo; (2) in die illo iudicii iusti poterint quolibet deprecari pro impiis illis coram Excelso, (3) an patres pro filiis an filii pro patribus an fratres pro fratribus an adfines ² pro adfinibus an amici pro caris? (4) Respondit et dixit mihi: Invenisti gratiam ante oculos meos; hoc quoque narrabo tibi. (5) Dies ille iudicii decisis est et signaculum veritatis demonstrabit se, (6) quia sicut hic nunc modus est, non *poterit* mittere pater filium, vel filius patrem vel dominus servum vel amicus carum, (7) ut pro eo patiat, vel moriatur

¹ ἀπαθεία.

² πλῆσσιοι.

III მცა მოკუდა . ანუ თუმცა ჭამა . ანუ თუმცა მის წილ იდიდა :
(8) ეგრეცა მაშინ ვერ ვინ ვის თვს ევედროს . არცაღა ვინ ვის
თვს ავნოს : |

[lacuna unius folii in codice.]

f. 210 r. 16. (10) | და ჩუენი პირი უფროდს ბნელისა დაშავნეს . (11)
და რამ სარგებელ არს ცხორებამ ესე ჩუენი . რამეთუ ვცოდეთ
და არა უწყით რამ ვნებად არს ჩუენდა :-

17. (1) მომიგო და მრქუა მე . ეგე არიან გულის სიტყუანი
ამის სოფლისანი . რამეთუ მარადის იღუაწოხ რომელ შობილ
არს ქუეყანასა ზედა . (2) და თუ იძლიოხ ევნოხ . რომელცა
ვოქუ . უკუეთუ სძლოხ . მიიღოხ რომელცა აღუთქუ : (3) რა-
მეთუ ესე იგი გზაა არს რომლისაჲ მოსს ასწავა ვიდრე ცხოველ
და იყო . და ჰრქუა ერსა : გამოიძრიეთ ცხოვრებამ რამთა
სცხოვრდეთ . (4) ხოლო იგინი ურწმუნო ექმნნეს მას შემდგო-
მად მისა . <და> წინამსწარმეტყუელთა . და მომავლინებელსა
წინამსწარმეტყუელთასა . (5) ამის თვს არა შეჭუვნეს წარ-
წყმედასა მათსა . ვითარცა იხარებდეს ცხოვრებასა მას ზედა
მორწმუნეთა მისთასა :-

18. (1) მიუგე და ვარქუ . უწყი უფალ რამეთუ მაღალი
იგი ე მოწამედ წოდებულ არს მათ თვს რომელნი იგი სა-
უკუნიოთ გან მოიწიე ? არღა მოსწრულ არისან სოფლად :
(2) და მწყალობელ შეწყალებად მათ თვს რომელთა მოაქციონ
მჯუელსა მისსა . (3) და სულგრძელებად შეცოდებულთა მათ
ზედა . (4) ვითარცა თვსთა საქმეთა მიმადლებელ . რამეთუ
მი . სვებამ ეგულების პირველთა მათ საქმეთა . (5) და დიდად
მოწყალე . რამეთუ უფროდს განამრავლნეს წყალობანი მისნი
სოფელსა მას ვე ზედა . (5a) და მათ თვსცა . რომელნი ურჩ

f. 210 v. ექმნნეს . | და მათ ზედაცა რომელნი ჰმადლობდენ . უკუეთუმცა
არა განამრავლნა წყალობანი მისნი . არამცა ცხობდა სოფე-
ლი და მკვდრნიცა თლ ნი . (6) და მიმნიჭებელ არს .
უკუეთუმცა არა მიანიჭა თვსითა ქველწილსა სწაქმითა და
არამცა აღუბცინა უმჯუელეებისა მოქმედთა უმჯუელეებანი

17. (4) <და> addidi.

17. (5) წწყლსათა cod.: correxī.

quidem, vel manducet vel quidem pro eo glorificetur. (8) Isto-
que modo tunc nemo *potuerit* pro quopiam impetrare neque
quidem pro quopiam pati |

lacuna unius folii in codice.

16. (10) | et nostra facies magis tenebris nigrabit. (11) Et
quid prodest vita haec nostra, quia peccavimus neque scimus
quod patiendum sit nobis?

17. (1) Respondit et dixit mihi: Ista sunt cogitamenta huius
saeculi: semper enim certabit qui natus est super terram, (2)
et si vincetur, patietur, quod quoque dicam, si vincet, accipiet
id quod promisi; (3) quia haec via illa est, quam Moyses docuit
usque dum viveret et dixit populo: Eligete vitam ut vivatis.
(4) Illi autem non crediderunt ei, <nec> post eum prophetis nec
missori prophetarum. (5) Propter hoc non contristatus erit
in perditione eorum, sicut gaudebit super vitam illam cre-
dentium ei.

18. (1) Respondi et dixi: Scio, domine, quia Excelsus isdem
et testis appellatus est propter eos qui ab aeterno non-
dum advenerant in saeculum, (2) et miserator ad miserendum
de eis, qui convertentur in legem eius; (3) et longanimitatem
praebere super peccatores illos (4) sicut suorum operum largitor
quia ere¹ vult primis illis operibus; (5) et valde miseri-
cors, quia magis multiplicavit misericordias eius super terram
ipsam et propter illos quoque qui pervicaces facti sunt, et super
eos quoque qui gratias egerunt; (5a) si non multiplicasset mis-
ericordias eius, non viveret saeculum et habitatores quoque qui
habitant (?) (6) Et donator est: nisi donasset de sua bonitate
et minuisset iniustitiam facientibus iniustitias eorum, usque

¹ Infinitive ending.

III მათნი . ვიდრემცა უძლო ბევრმან ნათესავმან კაცთამან ცხოვრებად: (7) და მართლის რმსაჯულ არს . უკუეთუმცა იგი არა ულხენდა დაბადებულთა სიტყვთა მისითა . და აღმცაჳცდა სიმრავლესა ამას უძლურებასა ცოდვილთასა . არამცა და მთა ურიცხუთა მათ სიმრავლეთაგანი არცა ერთი:

19. (1) მომიგო და მრქუა მე . ესე სოფელი შექმნა მრავლთა თვს მაღალმან მან . ხოლო მერმე იგი მცირედთა თვს: (2) განგიმარტო შენ წინაშე იგავი ესე . ეზრა . (3) რამთა ჰკითხოლ ქუეყანასა და გითხრას შენ ვითარმედ უმრავლესს არს ქუეყანამ სადა იბოვის კეცი . და ადგილი ჩან რომლისა მიწისა განგამოვალს ოქრომ . (4) ეგრეცა საქმენი ამის სოფლისანი . დაეზადნეს მრავალნი . ხოლო მცირედნი ცხოვდენ:-

20. (1) მიუგე და ვარქუ . განმხიარულდინ აწ სული ჩემი გონებითა . და განპოხნედ ყურნი ჩემნი მეცნიერებითა . (2) f. 211 r. გონებოლ მოხუედ სმენად . (3) გესმა და სცხერ . და ნუ რამ გინებნ აწ უფრომს . არცადათუ მოცემულ არს შენდა . არამედ მოცემულ არს ჩუენდა მცირედი ცნობა: (4) ზ უფალო უკუეთუმცა უბრძანე მოწასა შენსა . (5) და მომცამეც ჩუენ თესლისა გამომდებელი გული . და მუშაკებამ გონებისამ . რომლისა გან ნაყოფიებდა იბოვა . (6) რამთა უძლონ ცხოვრებამ ყოველმან განგრწნადმან . და პოლნ ცხოვრებამ კაცისამ . (7) რამეთუ ერთბამად ერთად გელთა შენთა შექმნულნი ვართ ჩუენ ყოველნი . ვითარცა ვთქ[უ] .

21. (1) რამეთუ განაცხოველნი აწ ვე ოდეს შეჰქმნნი საშოხა შინა გუამი . და მოხცნი ასონი . (2) და დაიცვი სიცხომსა გან და წყლისა შენი შექმნული . და ცხრა თთუჲ იტჯრთის დაბადებულმან შენმან (3) რომელი იგი შეჰქმენ მ[.] მით ურთით[.] (4) .] დაიცვის და მერმე [მის]ცეს საშ [ომსა] მის თანა ნამა ა უბრძანის ასლ(მ)სამათა თა გან მუძუხა განპოხად სძითა: მერმე მუძუდთგან განპოხე შენ შექმნული შენი ვიდრე მრავალ ჟამადმდე: (5) და შენითა

19. (4) უმრავლარს cod. correx.; სადა, და add. manu correctoris sup. lin.

21. (4b) ასლსამათა cod.; correx.

quo potuerint decem millia gentes hominum vivere? (7) Et iudex est; nisi ille condonasset creaturis sermone suo, delevisset multitudinem hanc in imbecillitate peccatorum; non mansisset de innumerabili illa multitudine nec unus.

19. (1) Respondit et dixit mihi: Hoc saeculum creavit propter multos Excelsus ille, secundum autem illud propter paucos. (2) Interpretabo coram te parabolam hanc, Ezra, (3) ut interrogas terram et narrabit tibi quoniam plus est terrae ubi invenitur fictile, †et locus apparet,†¹ e qua terra exit aurum. (4) Sic quoque opera huius saeculi: creati sunt multi, pauci autem salvabuntur.

20. (1) Respondi et dixi: Iucunda nunc sit anima mea intellectu, et repletae sint aures mei sapientia. (2) O mens advenis ad audiendum: (3) audisti et gavisus es et noli aliquid velle² nunc magis, quamvis datum sit tibi, sed datum est nobis paucum cognoscere. (4) O domine, si praecipies servo tuo, (5) et dabis nobis seminiferum cor et culturam mentis, a quo fructus inventus est, (6) ut possit³ vivere omne corruptibile et invenient vitam hominis (7) qui una in unum manuum tuarum creaturae sumus nos omnes, sicut dixi.

21. (1) Quoniam vivificas nunc quando creas in matrice corpus et concinnas membra, (2) et conservas a calore et ab aqua tuam creaturam: et novem menses baiulatur plasmatio tua, (3) quam creasti in istos [.....] cum ea [.....] conservatur, (4) et rursus reddet cum matrice illa [.....] imperasti e membris eius mamillae pinguefacere lacte. Rursus e mammilla pinguefecisti tu creationem tuam usque ad mul-

¹ textus corruptus.

³ cod. possint.

² fort. polluere.

III განგებითა განსრულებული იგი ახ . . . გეწყალინ . რამეთუ გან[ზარ]დი იგი შენითა სიმაღლითა . (6) და განსწავლი იგი შენითა შჯულითა და გულის ხმა უყვი მას შენითა მეცნიერე-
f. 211 v. ბითა . (7) | და მოაკუდინი იგი ვითარცა შენი დაბადებული . და აცხოვნი იგი ვითარცა შენი შექმნილი . (8) და . . . ს . . . ს წყს სთი . . . ს . . . ს შრდმითა ს ბრძანე ს და . . . ს . . . ს შ . . . ს მ . . . ს ა განწყ . . . ს . . . ს უკნი [. . .] შე] რ . . . ს ენ :-

22. (1) ხოლო აწ ი[.] ყოვლისა თვს ვე უფრომს და რომელ შენ მიბრძანე . (2) და ერისა შენისა თვს . რომლისაჲ მელმის . (3) და სამკვდრებელისა შენისა თვს 'შე'ვჭუვი < > და ნათესავისა 'მის' იაკობისისა . რომლისა თვს შემტწუნებულ ვარ . (4) 'ამის' თვს ვიწყო ლოცვად წინაშე შენსა ჩემ თვს და მათ თვს . (5) რამეთუ ვნედავ მე ყოველთა მკვდრთა ქუეყნისათა ბრკუმასა . არამედ მესმა მე შჯულისა განცა დაბადებისა . რომლისაჲ ყოფად არს : (6) ამის 'თვს ის'მინე გმისა ჩემისაჲ და ყური მოყავ სიტყუათა პირისა ჩემისათა რამათა ვიტყოდ[ე] . . . ს შენსა :-

23. დასაზამი სიტყვასა ლოცვისა ეწრამსი ვიდრე აღმად-
 ლებადმდე . და ჰრქუა . (1) უფალო რომელი დამკვდრებულ ხარ საუკუნით გან უკუნისამდს . (2) რომელი სიმაღლესა ზედა მაღალთასა იქცევი . რომლისა საყოფელი ზესკნელს აერთა შინა . რომლისაჲ საყდარი უძლეველ და დიდებამ მიუწდომელ . (3) რომლისა წინაშე დგანან ერნი ანგელოზთანი შიშით . რომლისაჲ ეგე სიტყუანი სულად და გეცნლად გარდაიქცევიან .
f. 212 r. (4) რომლისაჲ სიტყუაჲ დამყარებულ | და თქუებული ჰგიეს უკუნისამდე . რომლისაჲ განგებაჲ მტკიცე და ბრძანებაჲ საშინელ . (5) 'რომლისაჲ მოხილვამან განგწმინს' უფსკრულნი 'და მრისხანებაჲმან დაა'დინის' მთა'ნი და ჰუმმარიტებაჲ წ' . მ . ბ (6) ის'მინე უფალო ს ს და ყური მო[.] ს თქუებულთა შენთასა . და მოხედე სიტყუათა ჩემთა . (7) რამეთუ ვიდრე ვარ ცხორებასა ამას ვიტ(ყ)ოდი . და

23. (7) ვ⁻რ cod. = ვითარ ; *correx*i.

tum tempus. (5) Et tua providentia complet [...] ill [...] mem [...] miseret te, quia enutristi tua iustitia, (6) et erudisti tua lege et intellegere facis eum tua sapientia. (7) Et mortificas eum sicut tua creatura, et vivificas eum sicut tua creatio, (8) et [.....] labore [.....] imperasti [.....] ordi[...] aeter[.....]

22. (1) Nunc autem [...] de omnibus magis quidem de eo quod imperasti mihi (2) et de populo tuo de quo dolet mihi, et de haereditate tua lugeo <.....> (3) et de gente [illa] Iacobi, de qua conturbor. (4) [Ideo] incipiam orare coram te pro me et pro eis. (5) Video enim ego omnes habitatores terrae in lapsu, sed audii ego et a lege creationis quod futurum est. (6) [Propter] hoc audi vocem meam, et aurem praebe sermonibus oris mei ut loquar ... tibi.

23. In[itium verbi] orat[ionis Ezrae] priusquam ascendit, et dixit: (1) Domine, qui et inhabitasti ab aeterno usque in aeternum, (2) qui super excelsum excelsorum versare, cuius habitatio in supernis aëribus, cuius thronus invincibilis et gloria inattigibilis, (3) ante quem stant populi (= exercitus) angelorum cum pavore, cuius isti sermones in animam et ignem convertuntur, (4) cuius verbum firmatum et dictum manet in aeternum, cuius dispositio firma et iussio terribilis, (5) cuius aspectus arefacit abyssos et indignatio tabescere fecit montes et veritas testificatur. (6) Audi, domine [.....] et aurem praebe [.....] dictis tuis et intende sermones meos. (7) Dum enim sum in vita hac, loquar; et dum stabo in intellectu

hoc, orabo te. (8) Noli aspicere peccata haec populi tui, sed respice servitutem servorum tuorum, (9) neque intendas opera illa impietatis, sed respice super eos qui cum passione tua illa promissa servaverunt, (10) neque recordes eorum qui cum impietate versantur coram te, sed recorda eorum qui [.....] tuum timorem [.....] (11) neque [.....]] qui spl[endore] legis tuae docti sunt. (12) Neque irascaris super eos qui [.....] sunt [...] recorda amatoris eorum qui semper in gloria [.....] (13) Nos enim quoque primi quoque corrupt egimus: tu autem propter peccatores [.....]. (14) Si hoc factum [.....] habet, si velles [....] totum tunc misericors erit nomen tuum (15) quia iustorum [.....] opera coram te [.....] opere [....] mercedem¹ [..... (16)] qui [.....] gent [.....] vere nemo est genitus de hominibus, qui non peccavit. (18) In hoc ostensa est [.....] Deus (voc.) quando [.....] qui [.....] copiam operum bonorum.

24. (1) [Respondi]t et dixit mihi: Bonum dixisti cuncta [et secun]dum verba tu[a] sic fiet. (2) Quia vere non recordavi operum illorum peccatorum neque mortis illorum neque iudicii neque perditionis illorum, [....] (2a) sed iucundab[.....] super [.....] iustos illos [.....] quia sic est resurrectio illorum et merces;² (3) sicut locutus es, sic et est. (4) Quia

¹ vel responsum.

² lit. supra.

sicut laborator seminat multum semen, et plantas multas plantat: (4b) tempore autem illo ascensionis non omne semen ascendit, neque omnes plantae radicant, (4c) sic quoque qui non ... in hoc saeculo non [...] salvabuntur.

25. (1) Respondi et dixi: Si inveni gratiam coram te, loquar: (2) Si¹ semen laboratoris non ascendit, quia non advenit ei [.....] tempore, et corrumpitur a multis, (3) [...] autem [.....] in tuis [...] tuae imagini adsim[.....] adsimilatus est (es?) semen illud laboratori: (4) ne perdas, sed parce populo tuo et miserere haereditatis tuae: tuae enim creaturae misereris.

26. (1) Respondit et dixit mihi: *Id quod huius saeculi est eis* qui in hoc saeculo *sunt*; (2) multum quidem deest tibi quomodo [.....] creaturam meam plus *quam* ego. (3) Tu autem ecce frequenter reputatus es temetipsum cum impiis: sed ne sit *ita*: (4) propter hoc enim mirabilis eris (fuit?) coram Excelso quia humil[iasti temet]ipsum, quia tu ipse [...] in [...] non leg[...] [...] glorificatus es sed [(5) (6)] (7) intellege et de similibus tuis inquire gloriam. Vobis enim apertus est² [...] [...] [...] ascens[.....] sapientiae [(9)] a [v]obis mors et [...] est infernum [.....] est [...] dolores [(11)] ab [.....] peritorum.

¹ in margine inferioris manu unius e correctoribus: Deus miserere Gabriel.

² accommodatus est.

(12) Illi enim acceperunt libertatem et spreverunt [.....
] (13)] eius [.....] magis [.....
] eorum [.....] (14) primum illum dictum
 bonum: Sicut propter illos sitis cruciatus qui paratus est, (15)
 et si Excelsus voluit [hominem] perdere, (16) sed [illi qui
 cre]ati sunt inquinaverunt nomen creatoris illorum, neque ser-
 viebant ei, qui praeparavit eis bonum. (17) Nunc autem prop-
 ter hoc iudicium meum appropinquavit, quod non multis ad-
 nuntiatus est, sed tibi solum et propter similes tuos paucos.

27. (1) Respondi et dixi: Nunc, domine, <dixisti?> multa
 signa quae facturus sis in novissimis [diebus] sed non nun-
 tiasti mihi quo tempore erit. (2) Respondit et dixit mihi:
 Mensura metire temetipsum, (3) et erit quando videbis quo-
 niam transivit signum¹ illud signorum, quia [.....]
 tunc intelleges quia illud est tempus in quo Exc[elsus
] creatos [.....] hōc [.....(4)] et quando
 [.....] in hoc saeculo motus locorum, gentium coniura-
 tiones, ducum inconstantia, principum turbatio, et tunc in-
 tellege hoc quod Excelsus dicebat in diebus illis primis.
 Si[cut] cuncta futura[.....]initi [.....] est
 et [.....] signum [.....] initium [.....] nun-
 tiatum est per signa et potentiam et finis opere et signis. Et
 eri[t] qui salvabitur [.....] aut [.....]
 qui[.....]

¹ fort. leg. ნაწილი pars.

III მელხაი. .ქ.ქ. .ქ.

.

.

. . სდ]წღწისაჲ ამის გან: (8) და მაშინ დაუკვრდებოდის რდ-
მელთა აწ ესე შეურაცხ[.]მანქ.ქ.

.

.]ქ.ქ. .

.]მთ[.

.]ხა ით

f. 214 v. [.] | იყო სულგრძელებისა გზად არა

გულის ზმა ყვეს [.] ელს ყვეს ცხ[.] ამათ

თანა[.] მათისა გულ[.] ხოლო შენ

ნუ[.] ქ. . ქ.

.]ქ.ქ

ნქ. სანქ. სქ. .ქ. ამის თჳს . და რდმელთა თჳს

არს სდფელი ესე :-

28. (1) მიუგე და ვა[რქუ

.

.

.]ქ. სქ.]ნქ.

. (3) . .

. ესე]მღევ|ანიცა თესლი მისი . და რაბამიცა ყუავილი . ეგრეცა

თქ. . სლი მისი . და რაბამიცა საქმენი იყვნენ . ეგრესა საშჯე-

ლი: დაქ.ქ.] . . მუშაკი[.] კალოჲ მისი . ქ. .

(4) . .]ილნი ჟამნი იყვნეს [სდ]წღწისა ამის წინა ვე ოდეს ვზრა-

ხევდ ვიდრე შესაქმედმდე სწდღწისა ამის . რდმელსა ზედა

დამკვდრებულ არიან . (5) და არა ვინ მაცილა მე მაშინ . და

არცა ვინ იყო . (6) და ეკერა შეიქმნნეს ქ. . . სხა ზედა სდფელსა

და[. . .] ქ. . სხ ზედა მოუქ. . . ქ.] ხა . და შჯულქ. .ქ. . .

.]] და[.] ქ. სითა:

(7) და ვიხილე სდფ[ელ]ი ჩემი და აჰა ესერა წარწყმედ[ებ]ულ

იყო :-

[Desinit codex I defectus ad calcem folii 214v.]

ab hoc [saeculo]. (8) Et tunc mirabuntur ille qui nunc reput
[.....]
fuit longanimitatis via, non intellexerunt. [.....] spre-
verunt vit[.....] apud hos [.....]
eorum int[.....]. Tu autem ne [.....]
[.....] propter hoc et prop-
ter quos est saeculum hoc.

28. (1) Respondi et di[xi:.....
(3) ta]le quoque semen eius: quantique flores, sic quoque
[semina?] eius. Et quantique opera erunt, sic quoque iudicium
et [.....] laborator [.....] area eius.
[..... (4)] tempora fuerunt ante hoc saeculum quando ex-
cogitavi ante creationem huius saeculi, super quod inhabita-
verunt, (5) nemoque pervicax fuit erga me tunc, neque quis
fuit: (6) et ecce creati sunt [.....] super saeculum et [.....]
super [.....] et leg[.....] et
[.....] (7) Et vidi sae[cu]lum meum et ecce perditum erat: |

Desinit codex I defectus ad calcem folii 214v.

Harvard Divinity School

The Georgian Text of Fourth Esdras from the Athos Manuscript

Author(s): Robert P. Blake

Source: *The Harvard Theological Review*, Vol. 22, No. 1 (Jan., 1929), pp. 57-105

Published by: [Cambridge University Press](#) on behalf of the [Harvard Divinity School](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1507813>

Accessed: 21/09/2014 17:23

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Cambridge University Press and Harvard Divinity School are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *The Harvard Theological Review*.

<http://www.jstor.org>

THE GEORGIAN TEXT OF FOURTH ESDRAS FROM THE ATHOS MANUSCRIPT

ROBERT P. BLAKE

HARVARD UNIVERSITY

I

IN the edition of the Georgian text of Fourth Esdras from the Jerusalem manuscript (I), published in this REVIEW, vol. XIX, 1926, I presented such information as was then available about the other and older ms. containing this text, namely, that of the lavra of Iveron on Mt. Athos (O). In the summer of 1927 my hope of gaining access to this precious ms. was fulfilled, and the first volume of it was photographed by Professor K. Lake, the Rev. A. W. Johnson and myself. Permission for this was kindly granted by the epitropoi of the monastery, to whom we desire here to express our sincere gratitude. The photographs, developed by the Eastman Kodak Company of Rochester, N. Y., proved to be excellent. A detailed description of the ms. is given in the preceding article of the present number of this REVIEW.

The text of Fourth Esdras is to be found on ff. 480 v¹–496 v¹ of volume I of the ms. A cursory examination of the text during my stay on Mt. Athos showed that it was not complete; although the last chapter was present, there was a considerable gap before it, and from stichometrical calculations I found that other bits must also be missing. On obtaining the photographs I was able to ascertain the true state of affairs.

Codex O contains only extracts from the text. The gaps do not correspond to anything in the other versions, nor do they follow any discernible ratio of size or any other character which would suggest that the archetype of O had been defective or mutilated. There are no breaks in the text of O to show that the excerpts were in any way marked as such in the archetype. The translation itself, while exhibiting many stylistic and other

variants from I, is fundamentally the same version. Codex I, however, is complete and continuous so far as it is preserved, and the two lacunae which occur in it before the damaged conclusion are exactly what we should expect on stichometrical grounds. Hence it is to be inferred that O was copied from an archetype which consisted of excerpts; and this is supported by the fact that the gaps occur at breaks in the narrative. The sections preserved in the two mss. respectively are as follows. The references are by the numbers of visions, sections, and verses used in Violet's edition:

Codex O (Athos)	Codex I (Jerusalem)
I. 1, 1–II. 5, 5	I. 1, 1–I. 10, 1
II. 7, 1–III. 3, 3	I. 10, 4–III. 7, 12a
III. 10, 4–III. 15, 10	(<i>lacuna of two folia</i>)
III. 23, 1–III. 26, 17	III. 12, 7b–III. 14, 8
VII. 3, 1–VII. 4, 2	(<i>lacuna of one folium</i>)
VII. 5, 1–VII. 9, 1	III. 16, 11b–III. 28, 7a

The sections wholly missing from both mss. are:

III. 10, 4–III. 12, 7
 III. 15, 10–III. 16, 10
 III. 28, 7–VII. 2, 16
 VII. 4, 2–VII. 4, 5
 VII. 9, 2

In other words, about two-thirds of the text is extant in Georgian.

In the previous article the conjecture was made that the text of O was akin to that of I, and three reasons were given: (a) the same corruption (found also in the Ethiopic) appears in the title in both mss.; (b) the text of certain other books exhibits a marked similarity in the two mss.; (c) both mss. come from the same area. This conjecture has been confirmed in all essentials, but none the less a very considerable number of differences in style, word-order, and vocabulary appear. It would seem that the text of one of the mss. has undergone a somewhat thorough revision, and that this is probably O. Codex I, however, is by no means devoid of errors, and the

new materials permit a more satisfactory estimate of I than was possible when this codex stood alone.

I will take up systematically the relation between the two mss. with the intent of determining their individual character and relative value for the reconstruction of the original text.

1. Orthography

Codex O exhibits a greater preference than I for the letter *ey*, but is neither systematic nor regular in the use of it. In the following instances *ey* is written in O where I has *e*:

(1) Adverbs:

(a) monosyllabic ზე I. 1, 2; მე I. 1, 10, incorrectly.

(b) dissyllabic ქუეშე III. 2, 5; მერმე II. 3, 1; both forms are used.

(2) Comparative forms in Auslaut: უახლეს I. 5, 3; უმეტეს I. 12, 9; უმჯობეს I. 6, 3; I. 8, 2, correctly.

(3) In forms from the stem მენ- *šeyn*- 'to build,' correctly: I. 1, 3; I. 5, 2; II, 2, 3.

(4) In nouns and adjectives:

(a) in nominative of -ე -e stems, correctly: დღე III, 14, 5; მდინარე II. 2, 3; მთოვარე I. 13, 8; მემქნე III. 12, 10; მემზღე III, 2, 13; მემზღე III, 12, 8; სახე I. 12, 6; სიბრძნე I. 13, 16; სიმდიდრე III. 2, 20; სიმრავლე III, 2, 7 სიმტკიცე; II. 7, 6.

(b) in predicate case of -ე -e stems, incorrectly: დღე II. 1, 1; სახე I. 11, 8.

(c) in dative case of -ე -e stems, incorrectly:

(a) singular დღეს I. 13, 8; III, 3, 1: ღამეს I. 14, 3; III, 1, 2: სიმაღლეს II. 2, 7.

(b) plural დღეთა I. 13, 1.

(5) In verbs, incorrectly:

(a) 1st person singular of perfect: მიუგე I. 12, 1; II. 5, 3; I. 7, 10; I. 11, 8: გკითხე I. 7, 9; ვახილე I. 12, 5; II. 3, 8.

(b) 2nd person singular of perfect: აუწყე I. 6, 3; გინამართლე I. 8, 9; განადრუვე I. 8, 9; შეიყუარე I. 9, 3; მკითხე I. 10, 4; განადიდე II. 2, 3; მოიძულე II, 2, 8; უძღე II. 5, 3.

- (c) 3rd person singular of subjunctive: დაშტებს II. 10, 12.
- (d) 3rd person plural of perfect: იზრახეს I. 8, 5; ზრახეს I. 8, 9.
- (e) imperative: ჰკითხე I. 11, 10; ჰამე I. 14, 6.
- (6) ვ *v* in Inlaut; O writes ბაბილონი babiloni consistently, and employs the form რაოდენი raodeni. The employment of ვ *v* to obviate internal hiatus in the endings of abstract nouns is usually not found in O. ვ *v* in the root c'xov ცხოვ appears and disappears; ვ *v* in forms from the root შოვრ šovr is absent for the most part; the dialectal form ცხომ- c'xom- for c'xov- is not employed. O consistently has ხმა χma in the phrase გუელის {ხმა } ყოვამ. ხმის }
 რიცხუ O (I. 6, 1 for რიცხვ I) is correct, as the appositional form is demanded by the syntax. The form გრწნამ is prevalent in O, also წრადამ. The dialectal form შიდა for შინა is not found in O, but a number of other vulgar forms appear.

It is noteworthy that რაბამ is spelled in two passages with a double ა *a* in the final syllable. O apparently does not apococate the ა *a* in the oblique cases of the word ქუეყანამ 'land,' 'earth.'

2. Vocabulary

We find a series of passages where a number of words in I are replaced by their synonyms in O. It is hard to discern any specific tendency in these variations, save perhaps in two instances, where an Armenian word and an Armenian idiom appear to have been eradicated; ტომმან (arm. տոմ) is replaced by ნათესავმან (I. 6, 8); დადგენ 'stant' (= կան) by დაშთენ 'manent' (III. 2, 4).

I. 2, 7	უვარ	შეურავს
3, 2	თესლები	ნათესავები
5, 3	ნაშობთა	ნათესავთა
6, 5	თესლსა	ნათესავსა
6, 8	ტომმან	ნათესავმან
10, 5	დაეთესა	ეთესა

10, 7	ყვნა	გამოიხუნა
11, 10	} მიდგომილსა	მუცელ ქმნულსა
II. 10, 4		
III. 2, 5	} საკუთრად	საწებურდ
2, 22		
2, 4	დადგენ	დაშთენ
12, 9	ნაშრომისა	შრომისა

3. Syntactical Changes

The chief syntactical differences between the two texts consist in the omission or addition of the copula და *da*. This occurs so frequently in Old Georgian mss. that we must not attribute any special stylistic importance to it. In a number of instances the order of words has been altered, and the case-agreements of modifying adjectives do not always follow the same scheme in both mss. In two instances a relative clause has been altered into a participial construction in O, and in a couple of cases the tense of a verb has been changed. The general impression gained is that the alterations in the text of O are posterior.

Changes of tense.

I	O
I. 1, 2 ვიხილე aor.	ვიხიდევდ impf.
მიმღვიდეს aor.	მიმღვიდოდეს impf.
I. 1, 4 გულს მიგდებდა impf.	გულ გდებულ იყო aor.

Participial clauses.

I. 12, 2 რომელ . . . არიან	წარსლვადნი
II. 7, 9 რომელნი . . . არიან	დაუნჯებულთა

O has a tendency to employ the nominative of the masdar and not the directive case after verbs meaning to 'begin,' 'order,' etc.

I. 1, 4 განმრავლებაჲ	pro	-ბად	post	იწყებ
----------------------	-----	------	------	-------

4. *Passages Omitted or Added in O*

If we leave out of consideration the larger lacunae in O, a long list of passages remain, where O omits words, or less frequently clauses, that are found in I. A considerable proportion of these omissions are unsupported by the authority of the other versions:

- I. 3, 6 et tribus
- 3, 3 dictum est
- 7, 1 cui . . . Uriel
- 7, 3 tres vias
- 9, 2 cotidiana
- 11, 3 visionem
- II. 2, 5 populum
- 3, 4 dico quia
- 4, 7 unum
- 8, 3-4 et Esau . . . Iacob
- 10, 8 tres
- 11, 1 terra
- III. 2, 5 et ad seminationem
- 12, 11 et gaudebant sine pervicacitate
- 13, 2 videant
- 23, 2 aëribus
- 23, 7 loquar hoc

A smaller proportion of the omissions in O have the support of certain of the versions, but for the most part of the less reliable ones:

- I. 3, 3 fuit quando om A^{ew, g} Arm
- 6, 7 iniustitias A^{ew}
- 6, 9 qui . . . invenies Aeth
- 7, 2 admiratione Aeth
- II. 1, 1 lamentabar et flebam A^g
- 2, 3 et . . . lilium Aeth A^g
- 2, 4 creatis A^{ew, g} Arm
- 2, 4 creatis tuis A^{ew, g} Arm
- 7, 2-3 autem . . . sicut L
- III. 12, 11 primis Aeth A^{ew} Arm
- 23, tit. orationis L

In a few instances we evidently have to do with interpolations in I, since the readings are practically unsupported by any other manuscript testimony:

I. 7, 6	rursus	om omnes praeter I
13, 18	et proximus	om omnes praeter I
II. 2, 3	Iordanem	om omnes praeter I Arm

Much shorter is the list of words or clauses added in O. Here the situation is reversed. The majority of the passages added have the support of the best versions:

I. 1, 2	oculi	Aeth
5, 3	fecit	L S Aeth
10, 2-3	habent omnes	
11, 9	ne tunc	habent omnes praeter Arm
12, 5	et abiit	habent omnes
II. 2, 4	unam	habent omnes
4, 7	facere et	habent omnes
III. 2, 1	et dixi	habent omnes
2, 8	et stellas mutari	habent omnes
2, 15	et bestias et volucres	habent omnes
2, 21	et imperat nobis et conculcat nos	
	habent omnes	

Some few additions in O, however, lack any support:

I. 11, 8	nunc
13, 1	petitione
III. 2, 7	omnis
	omnis

I therefore conclude that O is carelessly written, but that it does fill up a series of minor lacunae in I.

5. *Variant Readings*

A group of passages remain where we apparently find real variant readings. An analysis of this list shows that all of these are due to evident errors in one or the other of the two mss. Sometimes the scribe of I, more frequently that of O, is at fault. The errors are of two main types: (a) displacing of a word from the previous line (frequent in O); (b) misreading

of a word, which in some cases appears to have been written under contraction.

Among all the variants listed below only one seems to deserve special notice, and its importance is apparent rather than real. This is ქამი] პატიგი: tempus] poena I. 2, 8. The word პატიგი 'punishment' (arm. *սլաութ*) is not very frequent in Georgian, and is unexpected in O, which tends to avoid Armenisms. While the word makes passable sense in the context, the evidence of the other versions leads me to think that O has preserved here the original reading for მცხდელკა 'destruction' in the following verse, which has been displaced. Compare the reading of Aeth: 'Bestrafung.'

Errors in I (the reading printed first in each case is that of I).

- I. 1, 2 suspexerunt *oculi*] suspexerunt mihi oculi
- 2, 5 confirmasti] et mandasti
- 3, 1 ex eo] ex eo exierunt
- 6, 1 tres] CCC
- 7, 11 te] vas
- 8, 4, 6 imperabimus] bellum geremus
- 9, 1 deus] domine
- 11, 4 Uriel] Eremi
- 13, 3 merces] signum
- 13, 4 aqua] pars
- 13, 9 terra] lapis
- 13, 10 configunt] moventur
populi] aëres
- II. 8, 6 Israhel] Ezra
- 10, 5 infantes] agri

Different errors in O and I (the first reading is that of I).

- I. 2, 5 vere puritatem] veritatem tuam
- 4, 3 portas caeli] latera viva
- II. 10, 3 praeparaverunt] interpretaverunt
- III. 2, 10 Velt'ara] camporum

Errors in O (the first reading is that of I).

- I. 1, 3 vidi enim] et sicut videbam
- 5, 5 Sion] Ierusalem

- 11, 11 matrici] promptuario
- 12, 7 saeviter] saeva valde
- 14, 1 labore] zelo
- II. 1, 2 iterum] venerunt
- 1, 3 spiritum] cor
- 3, 4 dolet me] audivi
- 4, 7 amorem illum] iocunditatem illam
- 7, 6 potestatum] victoriarum
- 7, 4 tonitruum] terrae
- 7, 8 fundamentum] mensurae
- III. 2, 1 die] nocte
- 2, 5 messem] ornamentum
- 2, 13 tertio] septimo
- 2, 13 Leviat'ar] Velt'ara
- 3, 1 nocte] die
- 12, 7 conservati] vivi
- 12, 11 gloriantur] agunt
- 12, 13 multorum] eorum
- 23, 8 peccata] preces

The analysis of the above groups of variants gives rise to the following general deductions:

(1) No one of the variant readings found in O and I shows any evidence of being derived from any new manuscript strain outside of the general manuscript tradition as it exists at present.

(2) All the variants can be explained:

(a) as errors in one or the other, less frequently in both, of the MSS.;

(b) by the choice of an alternative rendering which existed already in the Armenian tradition.

(3) I and O go back to a single archetype.

(4) The hypothesis proposed in 1926 that the Georgian goes back through the Armenian to a base of the type *y* which has been corrected by a ms. of the type *x* proves to be correct.

(5) In reconstituting the Georgian archetype an eclectic procedure must be followed. Interpolations can be recognized and omissions filled up, but neither I nor O can be relied on implicitly without weighing the outside evidence.

In presenting the new materials it seemed advisable, in view of the fact that many of the variants were merely orthographic in character, to arrange them, where Codex I is extant, in the form of a collation. The new sections are given in full, as are also those passages where Codex I is too fragmentary to make much sense. In these instances I have marked off with half-brackets in the text of O the sections which are preserved in I. I have also appended a Latin translation, worked out in the same fashion as in my former publication, of all passages printed in full and of such of the variants as involve any alteration in my original translation.

II

Before proceeding to the text of Codex O some additions and corrections to the text of Codex I as printed in 1926 are to be recorded. During a recent expedition to the Near East I spent some time in Jerusalem and had an opportunity to recollate Fourth Esdras in the ms. This renewed inspection enabled me to make out rather more from the damaged leaves at the end of the text than I had previously been able to do from the photostat prints used for the edition. In a number of instances I was able to straighten out torn bits of parchment which had been folded over or creased, while in other cases an inspection of the original showed passages where damp had caused the writing on the opposite page to print off and now and then to metamorphose the characters *en regard* in quite peculiar fashion. I have included the results of the comparison of I in the collation of O, but append here a list of new readings from those sections of I where O is not extant, and also a list of misprints which crept into my edition of the text of I.

Corrections to the Edition of Codex I

The page numbers refer to the Harvard Theological Review, XIX, 1926.

Page 348

III. 2, 8 მეოთხესა corr. e მეხუთესა quarto corr. e quinto

Page 354

5, 7 <ქუეყანა> legendum <ქუე-
ყანამან>, sicut Prof. N.
Marr monuit me

Page 362

lin. 5 pro (10) lege (11),
et pro (11) lege (12)

18, 1 მოწამედ] მოწყაღედ testem] misericordem
არღ^რ. ა მო^რს^რულ: pro
მო- in ms. non vacat

18, 5a ad. fin. ს^რფელი ეხე და] mundum hoc et habitatores
მკვდრნი^რცა^ა ამ . . ისნი quoque huius

Page 364

21, 4 ახლ^რთა^ა მისთა გან

Page 368

23, 18 [არს]^რ ქველის ხა^ა His ostensa est bonum op[
24, 1 კეთილი] მართალი Bonum] Iustum
24, 2a არცა abest apud ms. om neque ante perditionis
ზედა[. .]დ[. .]: დ super
lineam

Page 370

24, 4b განიგნ^რია^ას^ა super eum pluvia tempore
25, 2 მას^რზედა წჳჳა^ა ჟამსა ne perdas [nos?]
25, 4 ნუ წარ^რ. . წყმედედ
26, 2 ვითარმცა რუმლე^ა შენდა^ა quomodo potuisti tu?
დაბადებულისა (sic) ut vi-
detur
26, 4 არა შეი^რრ^ა[. .].[.....]რ^ა...
თან^რ. .

26, 7 post არს fragmentum per-
gamenae paene avulsum
fortiter contortum et de-
fectum: abest versus unus
[უღას[.....]]... ი ცხო-
რებისაჲ . განცხადებულ
არს ყრ[.....] მის სოფლი-
საჲ..... რს . და []
დებ..... გ'რს სასოგრ...
ლ არს საბა... [.] დმოცე-
ნებულ 'არს[

vitae. Revelatum est . . .
huius mundi . . .

. . . ascensum est

26, 9 დეს თა []
26, 12-13 რი და ა[.....] ბ' . 16 ი

Page 372

27, 1 ante დღეთა add მათ

ante diebus add illis

27, 3 'გეთხო'რა
ეპულემის
სლგაჲ
მისთა

ante tunc lege dixi tibi

27, 4 ოდეს'ი
ყოფადი სოფელსა
დასაბამის უწყი
აქსასწული] აღსასრული
გა[.....] 'ნებესე'გრე'
ცხოვრდეს[. . . .] 'ლოზ გა-
ნრეყ'

*post futura lege in mundo
post initium add scis (scio?)
signum] finis*

Page 374

III. 27 'ა'ნ რომელნი არიან' . 1 ს
[. . . ა] [. . . ამ] ის თვს

28, 3 თე [ბ .] ლი
'მზე'სა ზედა

super solem in saeculo

28, 6 'რ . 1 ს ზედა მოუ'გ'
მჯულ'ნა'

Misprints and Errors

page	for	read
306, l. 7 from bottom	ჰელ	ჰელირ
306, l. 11 from bottom	თელიჲ	თელიჲჲ
310, note 43b	Sceiptures	Scriptures
314, l. 8 from bottom	G: caeli ignis cett	G caeli: ignis cett
315, l. 20	appellunt	appellant
316, l. 2 from bottom	ἐκἀλλασας	ἐκἀλλασας
328, I. 7, 8	მიხლავს	მიხილავს
332, 11, 4	გიდრე	ვიდრე
336, 14, 1	განვილჳძმ	განვილჳძმ
340, II. 5, 6	ცხოვრობით	ცხოვრებით
348, III. 2, 6	მეყსულად	მეყსეულად
350, III. 2, 23	დაგჳმკჳრდებიეს	დაგჳმკჳდრებიეს
352, III. 3, 13	ოა ნაყოფისა	და ნაყოფისა
352, III. 4, 2	ენვიდენ	ესვიდენ
358, III. 7, 12	დაბადებული	დაბადებული
360, III. 12, 12	ცხორებასა	ცხორებასა

My friend Professor A. G. Shanidze has kindly communicated to me some observations upon the text: the misprints he noticed and I missed have been added to the list given above. In other cases an incorrect form was left standing in the text of I as published; in certain instances the reading of O confirms Shanidze's conjecture.

	for	read
p. 322 I. 2, 7	დაეყენენ	დააყენენ (sic O)
p. 326 I. 6, 2	დამკჳრდა	დამიკჳრდა (sic O)
p. 334 I. 12, 9	და დგანან	დადგანან
p. 335 II. 1, 1	ვიგოდებდ	potius ვგოდებდ
p. 336 II. 1, 3	შთაეცაუა	შთაიცაუა (sic O)
p. 340 II. 5, 2	მსთუათა	მსთუადთა
p. 344 II. 9, 3	ნუ დაცემი	ნუ დაეცემი (sic O)
p. 348 III. 2, 7	შექმენ	შეჴმენ
p. 364 III. 20, 3	და სცხერ	დასცხერ
p. 374 III. 28, 7	წარწყმედულ	lectio correcta

I. 10, 2 G φορεῖν
 III. 12, 1 G σκευῶν
 III. 15, 7 G τῷ παρόντι κόσμῳ οὐκ ἔστι τὸ τέλος ἔτι
 III. 15, 8 G δυνατοὶ
 III. 15, 9 G χρόνος . . . αἰώνων
 III. 23, 12 G δόξα
 III. 23, 13 G τρόπον
 III. 23, 15 G + Lohn
 III. 23, 16 G πικραίνῃ
 III. 23, 18 G δύναμις: cf. Syr. ad loc.
 III. 24, 4 G σπείρει . . . σπείρει
 III. 26, 4 G θαυμάσιος
 VII. 3, 5c G ἐξερευνησουσιν τὰς ὁδοὺς σου
 VII. 5, 3 G παροικίᾳ παροικήσαντες
 VII. 5, 4 G μετ' αὐτοὺς *post* habet
 VII. 5, 5 G Σιών
 VII. 5, 9 G read ἀποτάξτε τὰς διανοίας ὑμῶν κακὰς
 G ζῶντες τηρήσεσθε
 VII. 6, 6a G read στῆθος
 and ἐπέυξῃσε . . . ἐξηρεύξατο
 VII. 7, 1 G κατὰ σημεία
 VII. 8, 4 G φλόξ with Aeth.

THE TEXT OF CODEx O

The reading preceding the half-bracket is that of Codex I.
The page numbers are those of the edition of 1926.

P. 322

ეზრა . . . ბაბილონს] წიგნი ეზრა სუ- თიელი minio litterisque capi- talibus: f 481 v ²	Ezra . . . Babylone] liber Ezra Sut'ieli
I. 1, 1 ქალაქისაჲთ ბაბილონს სუთიელ	Sut'iel
1, 2 ხარეცელსა ჩემსა ზე] და ზც აღმეხილნეს recte, post quod + თუაღნი მიმოვიდოდეს	cubili meo (sg.) suspiciebant oculi] et suspexe- runt mihi oculi ascendebant] veniebant
1, 3 რამეთუ] და რეცა ვიხილე] ვხედევდ მოღვრებასა სიონისასა და შწნებასა . . . ბაბი- ლონისათასა	vidi enim] et sicut videbam
1, 4 გულს მიგდებდა] გულ გდებულ იყო სიტყუად . . . საშინელი- თა] საშინელითა გმითა მადლისა მიმართ ვთქუ] ვარქუ	studuit: om mea loqui . . . terribili] terribili voce ad Excelsum
2, 1 om ზ	om O
2, 2 ქუეყანასა] მას გამოგცა ქმნ ული f 482 r ¹	terram] eam edidit tibi
2, 3 ცხოველი შენ წინაშე	
2, 5 დაამტკიცე] და აძენ om ზედა ჴემმარიტად სიწმიდე] ჴემმარიტებაჲ შენი გარდაჴგდა	[et] confirmasti] et iussisti om super vere puritatem] veritatem tuam om tibi

- I. 2, 5 მეცხეულად . . . სიკუდი-
ლი] დასდევ მას ზედა
სიკუდილი მეცხეული
ზედა² post ვე
- 2, 6 გამოცდეს
om და ტომები om et tribus
- 2, 7 ante უღმრთოებდეს +
და ante impie + et
შენ წინაშე
დააყენენ
უვარ] შეურაცხ negabant] spreverunt
- 2, 8 უარი] პატიუი tempus] poenam
- 2, 9 მათ ყოველთა eos omnes
- 3, 1 მისგანნი] მის გინ გამო-
ვიდეს qui ex eo multi sunt] ex eo exi-
erunt multi
- P. 324 3, 2 განმრავლებამ
და მკვდრნი ქუეყნისანი ante habitatores om et
და განამრავლედ] გან- om et ante multiplicati
მრავლდეს
ante ერნი om და ante populi om et
თესლები] ნათესავები post tribus + multum
ფრიად
- 3, 3 om იყო ოდეს om fuit quando
ante გამოიძჩიე + და ante eligisti + et
რომლისა cuius
om ერქუა om dictum est
ante შეიყუარე + და ante dilexisti + et
მას | f 481 v¹
- 3, 4 საუკუნოა
- 4, 2 om და ante შეაძრწუნე ante tremere om et
სოფელი] ქუეყანა mundum] terram
- 4, 3 ბჭეთა ცისათა] კიდეთა portas caeli] latera viva
ცხოველთა
- om და ante ძრვასა om et ante motum
post შჯული + და ante legem + et
- 4, 5 შთაეცუა პირველად insedit primo
ადამსა
იგი იძლია] და იძლია et victus est ille
იგი

I. 4, 7	om მათ თანა	<i>om apud eos</i>
5, 1	ante წარდგეს + და	<i>ante transierunt + et</i>
5, 2	აღმწენება შენისა	
	om და ante შეწირვად	<i>om et ante sacrificare</i>
5, 3	ცოდებს არა რა] არა	<i>om tibi</i>
	უახლეს om ყვეს	<i>om fecerunt</i>
	post ადამიან + ყო super linea manu scribae	<i>post Adam + fecit (super lineam additum)</i>
	ნამდბთა] ნათესავთა	<i>omnis proles] omnes tribus</i>
	იგი ვე გულო: f 482 r¹	
5, 4	მიეცა: ა erasum ქალაქი in rasura მათთასა	<i>tradidisti corr. e tradita est tuorum] illorum</i>
5, 5	უკეთეს ბაბილონისანი	
	ante მის + და სიონი] იმ ^ჲ მი	<i>ante propter + et Sion] Hierosolyma</i>
P. 326 6, 1	om მე ¹ ბაბილონდ om მე ² რიცხუ სამი] სამასი;-ას- ut vi- detur in rasura	<i>om ego trecenti in rasura</i>
6, 2	და მიკვრდა ut videtur ცოდვილთასა ante წარსწყმიდე + და	<i>admiratus sum in corde meo peccatores ante perdidisti + et</i>
6, 3	ვინ აუწყს	
6, 4	უმჯობეს om ნუ ბაბილონდანი	<i>numquid] quid</i>
6, 5	თესლსა] ნათესავსა ante არცა om და გამდიდო	<i>protulit: I accepit</i>

- I. 6, 6 განიჭებულნი] განგებულნი nitide et sic nunc opinor legit et I abundantes] O I accomodatos
- 6, 7 om აწ om nunc
 აღსწონენ ponderasti
 ჩუენნი] ჩემნი nostras] meas
 om უმჯულღებანი² om iniustitias²
 სოფლისა მათისანი post mundi + eorum
 დაჭრენა] დასლობ sic ponderavit] inclinabit?
- 6, 8 ტომბან] ნათესავბან quae tribus] quid genus
 დაიმაძრნებს observabit
- 6, 9 ჰბოვნე| f 482 v¹
 om რომელთა . . . ჰბოვ om qui . . . invenies
- 7, 1 post მომიგო + მე
 om რომელსა . . . ურიელ om cui . . . Uriel
- 7, 2 om დაკვრევით om admiratione
 ჰე] & utique] O
- 7, 3 om მომიგო და om respondit et
 მომავლინა მე misit me
 om სამთა გზათა² om tres vias²
- 7, 4 რომელთა] ვითარ რაჲ quam] quomodo
 om და ante მეცა om et ante ego
 გითხრას dicam] dicet
- 7, 5 ჩემდამო mi] mihi
 post წარმომიდგინე + მე
- P. 328 7, 6 ante ვინ + და ante quis + et
 უძლვს poterit: poteris(-im?) O
 om მერმე om rursus
- 7, 7 შინა
 რაბაამ
- 7, 8 მარქუ] სოქუ responderes mihi et diceres
 უფსკრულთა abyssos, post quod + adhuc
 om არა ante შთასრულ om non ante descendi
 ჯოჯოხეთა
 არა post ცად[] არღა: ღ non ante ascendi] nondum
 additum manu scribae
 super lineam; f 483 r¹

- I. 7, 9 *om* არა nihilō] quid
 გკითხვ
 ცეცხლისაჲ
ante რომლისა + და et sine
 ვერცა მომიგო *potuit*
- 7, 10 მიუგვ
om მე¹
 მაგისი *post* ყოფად comprehendere istud
 ხმის
om მე²
om თანა tecum] tu
 არს *post* აღმოცენებულ
 უძლე potuisti
 თავიან . . . დატევნად] poterit continere vas tuum
 დატევნად ჭურჭერმან
 შენმან
- 7, 11 მიუწოდებლად
om იგი om illae
 უძლე
 ხმის
 ყოფამან
 უტრწნელისა
- 8, 1 ზედა ჩემსა
- 8, 2 უმჯობეს
 ჩემი] ჩუენი *post* იყო me] nos
om ვნებასა . . . ყოფასა om pati et non intellegere
- 8, 3 *post* მადნარნი + იგი post silvae + illae
ante იზრახეს + და ante cogitaverunt + et
 ჰრქუეს
- 8, 4 *post* მოვედით + და post venite + et
 უბრძანოთ] ვჰბრძოთ imperabimus] bellum geremus
 recte
- 8, 5 იზრახეს
 ჰრქუეს
- 8, 6 უბრძანოთ] ვჰბრძოთ imperabimus] bellum geremus
 ადგილად ვე ჩუენდა loco nobis
 შევიძინოთ

I. 8, 7	ცუდ მოვიდა f 483 v ¹	vana
8, 8	ქჳშაჲ, ante quod + მათ	post contendit + eis
8, 9	რომელიმცა ¹] რომელი განამართლწ om რომელიმცა ² განაცრუვწ	om quem ²
P. 330 8, 10	ზრახწს რომლითა მიხნი] თჳხნი	quo portarentur eius] sui
8, 11	ante მომიგო + და ჰსაჯე თავისა შენისა რად ვერ განჰსაჯე	ante respondit + et nihili] cuiuslibet
8, 12	მკჳდრთა ქუეყნისათა ქუეყანაჲ უძღონ recte post ზეცისაჲ + ხოლღ	terra poterint autem: I poteritis post caelestia + solum
9, 1	om ხოლო დმერთო] უფალო კითხვაჲ გზათაჲ	om autem Deus] domine
9, 2	მომავალისაჲ მის om მარადის	hoc] illa om cotidiana
9, 3	რომელ] და რამეთუ რომელი] რომელ შეიყუარწ	quod] et quia
9, 4	წერილთანი ჩანან	scripturarum
9, 6	მე ყოხ] მიყოხ ჩუენ post მიხი + დიდო	faciet nobis post eius + magnum
10, 1	om მე უკჳეთუ f 484 r ¹ ოყოხ: o incerta ხცხონდე] ჰყო, post quod sequentia, errore ab I omissa, exhibet O:	fuero] faciet ut videtur vixeris] facies

I. 10, 1 იწრაფის სოფელი ესე *post intelliges + festinat mundus hic praeterire, quia non*
 წარსლვად რამეთუვერ *potest continere et sustinere*
 უძლებს დატევნად და *repromissa illa multis, et quia*
 ტვრთვად აღნატქუე- *impletus est miseriis mundus*
 მსა ამას მრავალთასა . *hic et plenus est turbatione,*
 დარამეთუდატევებულ *quia seminata est malitia super*
 არს სალმობითა სოფე- *eum*
 ლი ესე და სავსე არს
 ურვითა . რამეთუ დაე-
 თესა უკეთურებამ მას
 ზედა

10, 4 ეგე
 მკითხე

10, 5 არღარა

om მის თანა

om apud ea

მომკლს

გამოეშოვროს

ille¹ eius

იგი¹ მისი

დაეთესა¹ ეთესა

ubi² in quo

სადა² რომელსა

post bonum + illud

post კეთილი + იგი

10, 6 თესლისა

ante რავდენნი(რაღ-) +
 და

quantos¹ et quantos illos

ante ნაყოფნი + იგი

fecit ante usque

ყვნა ante აქა

om et ante quantos

და რავდენნი] რავდენ

10, 7 post უკეთურებისა ras-
 ura 3 litterarum

fecit] protulit

ყვნა] გამოიხუნა

10, 8 კეთილთა მათ თესლთა-
 ნი

bonorum illorum seminum

რომელთა

რაუდენ sic

P. 332

11, 1 ოდენ²] ოდეს

11, 2 მრქუა მე | f 484 v¹

იწრაფი^{1, 2}

om იგი

- I. 11, 3 მართალთა თჳს iustorum
მათ თჳს] მათთა in promptuariis eorum
გიდრე ოდენ] გიდრემდე
შრომისა
- 11, 4 მათ ad eos
ურიელ] ერემი Uriel] Eremi
11, 7 თქმული repromissum] dictum
საზომთაჲ
- 11, 8 მიუგჳ ante
ესერა + აწ ante ecce + nunc
სავსჳ ვართ ante ჩუენ pleni sumus ante nos
11, 9 post და + ნუ უკუე post et + ne igitur
დაეყენოს
- 11, 10 om მე post მრქუა
ჰკითხჳ
მიდგომილსა] მუცელ
ქმნულსა
ადასრულნის implentur
თუენი
post ცხრანი + იგი post novem + illi
უძლის potest
მჳ
პერობად და retinere et
- 11, 11 post მრქუა + მე
საშობსა] საუნჯესა sic matrici] promptuario
ემსგავსნეს
- 11, 12 შობადისა
ისწრაფდეს
ქუეყანაჲ მოცემად] სა- terra dare id] matrix illa dare
შოჲ იგი მოცემად ქუე- terrae
ყნისაჲ
მოვედრებულ | f 485 r¹
- 11, 13 om და om et
გეუწყოს demonstrabit
om ხილვაჲ om visionem . . . , videre
რომელი; om თჳს
- 12, 1 მიუგჳ და ვთქუ ante
თუ + და post tuos + et

- I. 12, 1 გიხნდეს videatur
 ვარ possum (I potes)
 მაუწყენ
 მეცა] ესეცა me] hoc
- 12, 2 არიანა
 რომელ . . . არიან] წარ- om quae . . . , sunt
 სლვადნი
- 12, 3 წარსრულნი
 უწყნი
 წარსლვადნი
 უწყნი
- 12, 4 იგავთაჲ parabolarum
- 12, 5 ესე] ესერა hoc] ecce
 ვიხილმ
 post სატუმილი + იგი post fornax + ille
 შეიწუებოდა, post quod post ardebat + et abiit
 + და წარტდა
 ვიხილმ
 დამრა sic
 post ჭუამლი + იგი post fumus + ille
- P. 334 12, 6 რამეთუ] ხოლო enim] autem
 შემდგოდ
 მისა
 საგსმ
- 12, 7 მოუტევა
 მძაფრი ფრიად post saeviter + multa
 post იგი + ფრიადი post illa + multa
- 12, 8 post წჳმად + ეგე post pluvia + ista
 მაგის] მის isto] illo
- 12, 9 უმეტეს
- 13, 1 post მიუგმ + ვედრებით post respondi + petitione
 post ცხოველ + და post vivus + quidem
 ვარ
 დღმთა
- 13, 2 om ამის om hoc
 რომელ
 om მე²
 გითხრა | f 485 v¹

- I. 13, 2 მოვლინებულ
შენდა უწყებად tibi narrandum
არცა] არცალათუ neque quidem
სასყიდლისა] სასწაუ- mercede] signo
ლისა
დღენა sic
- 13, 3 შეიპყრნეს
- 13, 4 om და ante მაშინ om et ante tunc
წყალი] ნაწილი aqua] pars (vel haereditas)
- 13, 5 სივრთე
- 13, 6 უდაბნო; post quod om desertum vastatum
და
და რომელსა quas] et in quo
ჰხედავ post სოფელთა vides post regiones
იხილენ] იხილო videbunt] videbis
ქუეყანად უდაბნოდ velut terram desertam
- 13, 7 უკუეთუ მოგცეს] უკმო-
გცეს
ante იხილო + და ante videbis + et
სამისა tertium
- 13, 8 ante მეყსეულად + და ante subito + et
გამობრწყინდეს
მთოვარე
დღესა] ღამესა sic
- 13, 9 გამოსწუთეს die] nocte
ქუეყანამან] ქვამან distillabit
terra] lapis
- 13, 10 იძვოდინ contendunt] movebuntur
აერნი aëres
- 13, 12 სუფევდეს
om ფრთად om valde
- 13, 13 ადგილნი მრავალნი loca multa
მოივლინეს
dimittetur O: dimittet I
- 13, 14 და მგეცნი ante bestiae + et
- 13, 15 om და ante ტკბილნი ante dulces om et
ურთიერთას იბრძო-
დიან inter se configunt
- 13, 16 om მაშინ om tunc
სიბრძნე

I. 13, 16	განემორღს საუნჯედ თჳსა	recedet promptuarium suum post inveniri + et
13, 17	პოვონ, post quod + და	
P. 336	ცოდვამ და f 486 r ¹	
13, 18	om და ante ჰკითხვიდეს om და მახლობელი თქუას იმიერ თქუას	om et ante interrogabit om et proximus
13, 19	ესვიდეს om კაცნი შეიმთხზნენ იყლს om სახლთა შინა მათთა და არა წარემართლს	speraverunt om homines erit: I iucundi erunt om in domibus . . . diriget se
13, 20	თუ ილოცვიდე] ილოცო om თუ ² და ¹] და om და ²	om si ^{1 2} quidem ¹] et om quidem ²
14, 1	შრომითა] შურიითა	labore] zelo (vel invidia)
14, 2	om ჩემდა განმამლიერა, ante quod + და	om ad me ante confortavit + et
14, 3	დამადგინა მე bis ზედა ante ჩემთა	statuit me bis
14, 3	დამცსა	
14, 5	ფალტიელ უწყი post იბრაჲლსა + ზედა	P'altiel super Israhel
14, 6	პირ ჴამმ რამეთუ] რამთა	non enim] ut non
14, 7	წარვედ შჳდ დღემდე მოხუალ მაშინ] მერმე om და ante რამთა	noli tunc] rursus om et ante ut
14, 8	გან f 486 v ¹	

- II. 1, 1 დღე ყოველ] შუდ დღე cotidie] septem dies
om ვიგოდებდ და ვტი- om lamentabar et flebam
რდღე
ჰურიელ Huriel
- 1, 2 შემდგომად post დღეთა iterum] venerunt
მერმე] მოვიდეს ante anxiverunt + et
და გულს
om მე
- 1, 3 შთაიგუა spiritum] cor
ხული] გული ante coepit + et
ante ვიწყე + და iterum post Excelso
მერმეცა post მაღლისა post arboribus + eius
P. 338 2, 1 post ხეთა + მისთა mundi] animae
2, 2 სოლისთა sic om et ex . . . lilium
2, 3 om და . . . შროშანი
განადიდწ
მდინარწ
om იორდანე om Iordanem
შწნებულთა
სიონი შენდად Sion tibi
2, 4 om დაბადებულთა om creatis¹
post მფრინველთა + ცი- post volucris + caeli
სათა
post ტრედსა + ერთსა post columbam + unam
om დაბადებულთა შენ- om creatis tuis
თა
ოყავ fecisti] fuisti
ante ცხოვარი + ერთი post ovis + una
- 2, 5 გან შექმნულთა; გან
შექ- in ras. manu scri-
bae
om შენთა om tuis
საკუთრად] საზებურდ
om შენდად om tuum
om ერი om populum
რომელცა
2, 6 ante მხოლოდ + ყოველი ante unigenitum + omnem
ante ყოველთა + და ante apud + et

II. 2, 7	om და ante დასთრგუ- ნენ ante მორწმუნეთა + და შჯუ ლისა f 487 r ¹	om et ante conculcaverunt ante credentes + et
2, 8	უკუე sic მოიძულე post სწავლა + ჩემი	si] igitur post disciplina + mea = docere
3, 1	მერმე მოვიდა] მოივლინა	me venit] missus est
3, 3	დამიკვრდების მე უფროს] ნუ ფრიად om ფრიად დამბადებელისა მისისა	miratus sum forsan magis] num multum om multum
3, 4	მელმის] მესმის om ვიტყვ რამეთუ om მე	dolet me] audio om dico quia
3, 5	om და ante მნებავს	om et ante volo
3, 6	ვთქუ	
3, 7	მე ვიქმენ post სამოა + იგი სამარე post მე ²	factus sum post matrix + illa sepulcrum post mihi
P. 340 3, 8	ვიხილმ ჭირი ისრაელისა	necessitudinem
4, 1	ადმირიცხიან om მე წმისა წუეთნი	numerant pluviae guttas
4, 2	ბჭენი დაგმულთა საუ- ნჯეთანი მეყენებულნი ხულნი	portas clausorum promptuario- rum inclusas animas
4, 3	პირი f 487 v ¹ რომელ არღა	nondum
4, 4	რომელგა om და ჯერ არს მიჩინებებს	om quidem me] monstravi
4, 5	რომელისა	

- II. 4, 6 ვითარ მე] ვინ quomodo ego] quis
 უძლვ poterit
 post მკისარავ + მე
- 4, 7 თქმულისაგანსა om unum
 om ერთიცა poteris: I potuisti
 უძლვ post iudicium + meum
 საშჯელისა ჩემისა post poteris + facere et
 post უძლვ + ყოვად და
 სიყუარულსა] სისარ- amorem illum] iocunditatem il-
 ულსა lam
 om მას om illum
 რომელი იგი] რომელ
- 5, 1 ვთქუ animas completas
 ჰე om et post sed
 სრულთა
 om და ante რაჲ
 om იგი
 წინაწარგდენ
 ჩუნსა . . . ჩუნ] ანუ qui post nos] successores nostri
 ჩუნ ანუ შემდგომთა
 ჩუნთა om aut nos
- 5, 2 პირველად
- 5, 3 მიუგვ imponi] creari
 უძლვ
 ყოფილთაჲ
 რომელ^{1,2}
- 5, 4 დამბადებელისა lacuna ap. O non
 დაბა + +დებად signata in MS. usque
 ერთბამად | f 488 r¹
- 5, 5 ვთქუ dixisti
 სთქუ om tuo
 om შენისა om quoniam
 om ვითარმედ
 ბუნებითგან
 post ერთად lacuna ap. O non
 non signata in MS. usque signata in MS. usque ad II. 7, 1
 ad II, 7, 1

P. 342

- II. 7, 1 post უფალ^ა inc. iterum *post domine incipit iterum* O
 თუალთა შენთა] შენსა *oculos tuos] te*
 post სამჯელი + შენი *post iudicium + tuum*
- 7, 2-3 om ხოლო აღსასრული *autem . . . II. 7, 3 sicut om* O
 ჩემ თჳს . რამეთუ
 om და ვიდრე ante და- *om et ante ante confirmationem*
 მტკიცებადმდე
 სასწორით *cum statera*
 ქართა
- 7, 4 post და¹⁻² + ვიდრე
 ქუნილისა] ქუეყანისა *tonitru] terrae*
 გამობრწყინებადმდე
- 7, 6 სიმტკიცე
 ძალთაჲ] ძლევათაჲ *potestatum] victoriarum*
 om და ვიდრე ante გა- *om et ante ante electionem*
 ნრჩევადმდე
 ანგელჳთა *om et ante ante nominationem*
om illius
- P. 344 7, 7 სიმაღლესა აერთა
 om ვიდრე ante სახელის
 დებად
 om მის
 სამყაროთაჲსა *firmamentorum*
- 7, 8 და . . . სიონისაჲ] და სა- *et ante depositionem post Sionis*
 ჴომისა სიონისაჲსა და *fundamenti] mensurae*
 ვიდრე დადებამდე
- 7, 9 post და¹⁻² + ვიდრე
 აღბეჭდვამდე
 რომელნი დაუნჯებულ *qui thesaurizati sunt] thesauriza-*
 არიან] დაუნჯებულთა *torum*
 თჳს] თჳსთა *propter credentes] credentibus suis*
- 7, 10 გულს
 არა
- 8, 1 მიუგე *respondi (I errore respondit mihi)*
 ante რაჲ + და *ante quod + et*
 რააბამ
 აღსასრულისაჲ f 488 v¹

- II. 8, 3-4 *om* და ესავი . დასაბამი *om et Esau . . . Iacob*
 მომავალისა სოფლი-
 საჲ იაკობი
- 8, 6 *ante* შორის + და *ante inter + et*
om სხუასა *om aliud*
post ნუ + რას *post noli + quid*
 ისრაჲლ] ეზრა *Israel] Ezra*
- 9, 1 *post* მაუწყე + მე
 აღსასრულდისაჲ
 რომელი
om მე
- 9, 2 *om* მე
 გესმჴს
 სავსჴს
- 9, 3 უკუე *sic* *si] iam*
post ადგილი + ეგე *post locus + iste*
om ზედა *super quem] in quo*
post სდგა + და *post stas + et*
 დაეცემი
- 9, 5 რამეთუ იყო] და *fuit enim] et*
ante ესერა + და *ante ecce + et*
 სიტყვსაჲ *vocem sermonis*
- 10, 1 მოასწავებდა
 მოხილვად
om ზედა *om super*
 ქუეყანისათაჲ
 ვნებულთაჲ
 მავნებელთაჲ მავნე-
 ბელთა *bis*
 მათთა
- 10, 2 აღესრულეს
om იგი¹ *om illa*
 სოფელი [f 489 r¹
- 10, 3 განემზადნენ] განემა-
 რტნენ *praeparabuntur] commenta-
 buntur*
- P. 346 სამ + ყარღასაჲ: *post* მ
*fragmentum incertae
 litterae*

- II. 10, 4 მიდგომილთა] მუცელ
ქმნულთა
ყრმანი უსრულნი *infantes imperfectos*
სამთჳსა
ოთხთჳსანი
ცხონდენ, *ante quod + ante vivent + et*
და
ზდებოდნიან
- 10, 5 ყრმანი] ყანანი *infantes] campi*
იპოვნენ . . . აღორძინე- *invenientur . . . adulti] non*
ბულ] უთესველნი და- *seminati seminati invenientur*
თესულ იპოვნენ მეყსე- *subito ad crescendo*
ულად აღმოცენებულად
- 10, 6 *om* და *ante* საყვრსა *om et ante tuba*
- 10, 7 მათ ჟამთა შინა *horam] in illis temporibus*
- 10, 8 დაეყენნენ
om სამად *om tertiam*
ჟამად ოდენ] ჟამადმდე
- 10, 9 *om* და *ante* იყოლს *om et ante erit*
ამისსა
პირველ
ცხონდეს
იხილონ *videbunt*
მაცხოვარებაჲ
სოფლისაჲ
- 10, 12 დაშრტჳს
- 10, 13 *ante* ყუაოდის + და *ante florebit + et*
გრწნილებაჲ] ბოროტი *corruptela] malum*
ჭეშმარიტებაჲ] სარწმუ- *veritas] fides*
ნებაჲ
აჟა ოდენ] აჟამომდე
- 11, 1 *om* ქუეყანამან *om terra*
om ამისა თჳს: ამისა | *om propter hoc*
f 489 v¹
- 11, 2 თხრობად მივედ *narrare veni*
- 11, 3 ილოცო
უფროჲს ამისა
სმენით

II. 11, 3 წინაშე მაღლისა post შე- coram Excelso post tua
ნო

11, 4 ante რამეთუ + და ante quia + et
om შენით om tua post pueritia

11, 5 om მე

11, 6 ante ნუ + და ante noli + et

იწრაფი

om თვს

შესძრწუნდე

om propter

tremescas: tremescat I

P. 348

III. 1, 1 ვიმარხევდ ieiuabam
შვდთაჲ მათ] შვდ დღჳ hebdomadas illas] septem dies

1, 2 მას ღამჳსა ante ჩემ in illa nocte ante apud
om კუალად om rursus
შეძრწუნებულ turbabatur] fuit turbatum

1, 3 ante ვიწყე + და ante coepi + et
დაიწუებოდა] შეიწრდე- inflammabatur] angustiabatur
ბოდა

2, 1 ante უფალო + და ვთქუ ante Dominus + et dixi
დასაბამისა გან წინაჲთ nocte] die
ღამესა] დღესა illud] tuum
მან] შენმან

2, 2 სმენილ

2, 3 om ვე om quoque

post საუნჯეთა + გან
მოვლინებაჲ

2, 4 ante მერმე + და ante iterum + et

წყალნი | f 490 r¹

ზედა

ქუემჳ

დადგენ] დაშთენ

starent] manerent

2, 5 დღჳსა

om die

om და სათესველად

om et ad seminationem

სამკაულად

messem] ornamentum

2, 6 ხოლო] რამეთუ

autem] enim

გამოდგენვიდა

egressus est: I egrediebatur

ante მეყსეულად + და

ante statim + et

- III. 2, 7 ante განემზადა + და; et praeparatum est omne
 post autem + ყოველი
 super lineam manu
 scribae
 სიმრავლეს
 ურიცხვითად
 ante გემოც + და
 და უმსგავსებელი
 om და ante ხს
 და ურიცხვ
 სულწლებათა
 post ესე + ყოველი
 დღესა მესამესა
 შეჰქმენ
 innumerabilium
 ante gustatu + et
 et ante incomparabiles
 ante arbores om et
 et ante innumerabiles
 post hoc + omne
 die tertio
- 2, 8 გამობრწყინება
 ნათობა, post quod +
 და ვარსკვლავთა ცვა-
 ლება
 post უბრძანე + მას corr.
 e მათ manu scribae
 რომელი
 შესაქმედდეს
 post illuminare + et stellas mu-
 tari
 post imperasti + ei, corr. ex eis
- 2, 9 გამოცემა
 post საცხოვართა + და
 post animalia + et
 hoc O: illo I
- P. 350 2, 10 ამის
- 2, 11 დაიმარხნენ
 დაბადებულთაგანნი
 მეორესა მას post უწოდეს
 ველთა sic
 secundum illum post nominasti
 Velt'ara] velt'ay (= camporum)
- 2, 12 განაშორენ
 ნაწილმან f 490 v¹
 დადგეს
 tertio] septimo
- 2, 13 მესამესა] მეშვიდესა
 დაიმკვდრა
 ველთარას, post quod +
 მიეც
 მეშვიდეს
 Velt'aras, post quod + dedisti

- III. 2, 14 om იგინი *om eos*
თჳსცა
- 2, 15 გამოღებად
post პირუტყუთაჲ + მგე- *post animalia + et bestias et*
ცთაჲ და მფრინველთაჲ *volucres*
- 2, 16 დაადგინე მათ ჴედა *constituisti super eam*
om ჴედაჲ *omnibus illis*
რომელ პირველ
ქმნულნი
- 2, 17 მის გან] მისა *ex eo postea post eum*
დაწესებულ] დაბადე- *ordinamur] creamur*
ბულ
om ერი რომელ გამოი- *om populus quem eligisti*
რჩიე
- 2, 18 წინაჲჲ შენსა] შენ წინაჲჲ
- 2, 19 ხოლ] ვითარმედ *aliae autem] quoniam aliae*
ადამისით; om გან
- 2, 20 ნერწყუჲა *stillicidia vasorum*
ნაწუთნი კასრისანი
სიმდიდრეჲ
- 2, 21 om აჴა
post ჩუენ + ჴედა და *nostri] super nos, post quod + et*
მთავრობს და დამთრ- *imperat nobis et conculcat nos*
გუნავს
- 2, 22 პირმშო და *post primogenitum + et*
საკუთარ] საწეპურო *ante traditi + et nunc*
ante მიცემულ + და აწ
- 2, 23 შეჴქმ + ენ: *rasura* 1 lit.
დაგჳმკჳდრებოეს (sic *quoque* I)
ხოფელი ჩუენი] ჩუენ *saeculum nostrum] nos*
om factum est
- 3, 1 om იყო
om მე
დამესა] დღესა *nocte] die*
- 3, 2 სიტყუანი | f 491 r¹
- 3, 3 post ჩემო *lacuna* apud *post mi lacuna apud O in MS. non*
O usque ad v. 10, 4 *indicata usque ad III. 10, 4*

III. 10. (4) და მრქუა • გაუწყო შენ ესეცა: (5) ხოლო შენ ნუ შეჭრაცხ თავსა შენსა მათ თანა . რომელთა შეურაცხ მყვეს მე ნუცა შეჭრაცხები მათ თანა რომელნი ტანჯვად არიან: (6) რამეთუ იპოვების ფასი საქმეთა შენთაჲ წინაშე მადლისა . და გამოვიცხადნას შენ იგი უკუანამსკნელსა მას ჟამსა:

11. (1) ხოლო სიკუდილისა თვს ესე არს სიტყუაჲ . ოდეს გამოვიდეს მადლისა გან ბრძანებამ იგი ჟამთაჲ . სიკუდილი კაციჲ . (2) და მოსპოლვამ გორცთაჲ სულისა გან . რამთა მიიქცეს სული იგი მომავლინებელისა თაყუანის ცემაჲ დიდებასა მადლისა: (3) უკუეთუ იყო მათგანი რომელთა შეურაცხ მყვეს მე . და გზანი მადლისანი არა დაიცვნეს და შჯული მისი შეურაცხ ყვეს და <მო>შიშთა მისთა არა ემსგავნეს იგი . (4) და სულნი მათნი საუნჯედ არა შევიდენ . (5) არამედ სუმიდენ ამიერთივე ტანჯვასა ურვილნი და ჭუენიერნი შჯდთა გზათა თვს: (6) პირველი გზაჲ რამეთუ შეურაცხ ყვნეს გზანი მადლისანი: (7) მეორე რამეთუ ვერდარა უძლეს მიქცევად და კეთილისა

10. (4) Et dixit: Enarrabo tibi hoc quoque: (5) tu autem noli reputare temetipsum cum illis qui spreverunt me, neque reputare te cum illis, qui torquendi sunt. (6) Invenitur enim pretium factorum tuorum coram Excelso, et revelabit tibi illud in novissimo illo tempore.

11. (1) De morte autem hic est sermo: quando veniet ab Excelso iussio illa temporum, mors hominis (2) et spoliatio carnum ab anima, ut revertatur anima illa ad mittentem eam ad adorandam gloriam Excelsi. (3) Si erit ex illis qui spreverunt me et vias Excelsi non conservaverunt et legem eius neglexerunt et timentibus eum non comparaverunt se illi, (4) et animae eorum in thesauros (*sg.*) non intrant, (5) sed manebunt abhinc quoque cruciamento vexati et afflicti propter septem vias. (6) Prima via, quia spreverunt vias Excelsi: (7) Secunda, quia

III. საქმედ რამათა ცხონდენ: (8) მესამე გზად რამეთუ ჰხედვიდენ მათ წინაშე მოსაგებელსა მას კეთილსა რამეთუ ერწმუნნეს ალთქუმათა მათ მაღლისათა: (9) მეოთხე გზად რომელ ჰხედვიდენ საუკუნეთა მათ სატანჯველთა მათთა: | (10) მეხუთეს გზად რომელ ჰხედვიდენ სხუათა მათ სულთა ანგელთა მიერ დადგულთა: (11) მეექვსე გზად რომელ ჰხედვიდენ აწ ვე მომავალსა მას სატანჯველსა: (12) მეშვიდე გზად . რომელ არს უფროდს ყოველთა მათ თქუპულთა გზათა . (13) რამეთუ დადნებოდინ სირცხლითა და განკვდებოდინ კდემითა და დადნებოდინ შიშითა . (14) რამეთუ ჰხედვიდენ დიდებასა მაღლისასა წინაშე აწ ვე ცხონებასა მათსა . შესცოდეს და რომლისა წინაშე უკუანამსკნელსა მას ეამსა დაშჯად არიან .

f. 491v

12. (1) ხოლო რომელთა დაიცვნეს გზანი მაღლისანი . ესე არს განახლება . განწესებად არიან ჭურთა მათ გან გრწნილებისათა . (2) რამეთუ რაოდენ ეამ დაადგრენ ამას სოფელსა . ჰმონებდეს მაღალსა შრომით ყოველსა ეამსა . ღუაწლსა დაუთმეს რამათა დაიცვენ მომცემელისა მათისა შჯული: (3) ამის თჳს ესე არს სიტყუაჲ < > მოსაგებელისა მათისაჲ შჯდთა დაწესებათა მათ: (4) პირველი წესი მათი ესე არს . რამეთუ შრომითა მათითა იღუაწეს . რამათა სძლონ რომელნი იგი მათ თანა შექმნულ არიან გულის სიტყუანი ბორღტნი . რამათა აცთუნნენ იგინი ცხონებისა გან სიკუდიდ: (5) მეორე წესი ესე . რამეთუ ხედვიდენ სიმართლესა¹ მას სულთა უღმრთოთასა და სამყაროსა მას სატანჯველსა მათსა: (6) მესამე წესი მათი . რამეთუ ესმოდის წამებაჲ შემოქმედისა მათისაჲ რამეთუ ცხონებასა მათსა დაიმარხეს² შჯული | რომელსა ერწმუნნეს: (7) მეოთხე წესი რამათა გულის ზმა ყონ განსასუენებელი რომელ იგი აწ საუნჯეთა . . .

f. 492r

¹ Ms. სიმართლესა² Ms. დაიმარხეს³ Ms. მეხუთეს

III. iam non potuerunt reverti et bonum facere ut viverent. (8) Tertia via, quia vident coram se beneficium illum bonum, quia repromissis illis Excelsi crediderunt. (9) Quarta via, quia videbant aeterna illa tormenta eorum. (10) Quinta via, qui vident alias illas animas ab angelis conservatas. (11) Sexta via, qui videbant nunc veniens illud cruciamentum. (12) Septima via, quae est maior omnibus illis praedictis viis, (13) quia tabescunt pudore et fatigantur confusione et tabescunt pavore, (14) quia videbant gloriam Excelsi coram nunc in vita eorum; peccaverunt et coram quo in novissimo illo tempore iudicandi sunt.

12. (1) Qui autem conservaverunt vias Excelsi, hoc est renovationem, ordinandi sunt e vasis illis corruptionis, (2) quia quanto tempore steterunt hoc in mundo, serviebant Excelso labore omni tempore; certamen passi sunt ut conservarent legislatoris eorum legem. (3) Propterea hic est sermo < > de mercede eorum septem ordinum illorum. (4) Primus ordo eorum hic est quia labore illorum certati sunt, ut vincerent eos apud quos creata sunt cogitamenta mala, ut tentarent illos a vita in mortem. (5) Secundus ordo hic quia videbant iudicium illud animarum impiarum et firmamentum illud cruciatus eorum. (6) Tertius ordo illorum quia audiunt testimonium creatoris illorum, quia in vita eorum servaverunt legem, cui credunt. (7) Quartus¹ ordo, ut intellegant requiem, quam nunc in promptuariis. . . .

¹ Ms. quintus.

P. 358

- III. 12, 7 განისუენებენ requiescunt: requiescebant I
 ანგელოზისა angelo
 დაცულნი] ცხოველნი conservati] vivi
 12, 8 მეხუთს quintus
 რამთა
 გრწნილებისა მის გან corruptela illa (*sic apud I*) ante
 წინანდელისა antecedente
 om რამთამცა² om ut²

- 12, 9 ჰხედვიდეს
 P. 360 იწრებასა angustiam
 post მას + და post illam + et
 ნაშრომისასა] შრომისა laboris] laboris eorum
 მათისასა

- 12, 10 მეექვსე
 გამობრწყინვებად] გა- fulsuri sunt] apparituri sunt
 მოჩინებად
 post არიან + ბრწყინვა- splendide
 ლედ
 ვითარ
 უგრწნელებით

- 12, 11 om პირველთა om primis
 იქადოდინ] იქმოდინ gloriantur] agunt
 ულმობელობითა] უგმო- immunitate] conviciis
 ბელობითა
 om და იხარებდენ უკდე- om et gaudebant sine pervicaci-
 ბელებითა tate

- 12, 12 იწრაფდენ
 ხილვად ante პირსა videre faciem eius
 იდიდენ
 მიიღონ

- 12, 13 განწესებანი
 მრავალთანი] მათთანი multorum] eorum
 . . .] ხოლო sed hi] hi autem

- 13, 1 მოცემულ
 post რომელნი + იგი |
 f 492 v¹
 გამოვლენ

- III. 13, 1 *om* რამათა *om* ut: videbunt
 ესე ყოველი რამელ *hoc omne quod: hoc I*
- 13, 2 *om* მე
 შჯდთა დღეთა
 რამათა] რამეთუ *ut] quia*
om იხილონ *om* videant
 პირველ
 იგი *istos] illos*
om და *ante* მაშინ *om et ante tunc*
- 14, 1 *om* და მე *om* quidem mihi
 ესეცა *hoc quoque*
- 14, 2 ვითარ] მეა
 ოხად
- 14, 3 შვილნი მამადედათა *patribus] parentibus (patribus-*
om თუ^{3, 4, 5} *matribus)*
 ძმათა¹
 მასლდებელი *adfinis*
 მეგნიერი *amicus*
- 14, 4 რამეთუ ჰპოვე *ante invenisti + quia*
 ჩემთა] შენთა, *post quod* *meos] tuos, post quod + et*
 + და
- 14, 5 დღეს
om და *om et*
 ჭეშმარიტებისა] სა- *veritatis] fidei*
 რწმუნებებისა
- 14, 6 სახს *om* თუ^{1 2}
 მეგობარმან] საყვარე- *amicus] carus*
 ლმან
- P. 362
- 14, 7 თუმცა^{1, 2, 3}] მეა
- 14, 8 მაშინ] მეგრე *tunc] rursus*
 მის თვს ვერ ვინ *pro eo potuerit nemo*
om ვის თვს² *om pro quopiam*
 ავნის *potest pati*

III. 14. (9) რამეთუ მამინ თითოეულად თხი სამართალი ზე აქუნდეს:

f. 493r 15. (1) მიუგე და ვარქუ · და ვითარ მიავლნიეს წერილი . რამეთუ ევედრა პირველად აბრაჰამი სოდომელთა თხს და მოხე ერისა თხს რომელ | შესცოდეს უდაბნოხა ზედა . (2) და ისლ ნავსი ისრაელისა თხს . და სამოელ საულის დღეთა მათ ზედა . (3) <და> დავითი¹ წყუედისა მის თხს ერისაჲსა და სოდომონი სიწმიდისა თხს . (4) და ელიაჲ წჳმისა თხს და მკვდრისა აღდგინებისა თხს . (5) და ეშეკია ქალაქისა თხს და ერისა დღეთა მათ სენაქერიმისთა . და მრავალნი მრავალთა თხს ევედრნეს: (6) უკუე აწ ოდეს გრწნილებამ ესე აღმოსცენდების (< >) . ევედრნეს მართალნი უღმრთო<თა> თხს . რად მე არა მერმეგ² იყოს ეგრე ვე: (7) მომიგო და მრქუა მე რამეთუ სოფლისა ამის თხს აღსასრული არღა არს . არცაღა საუკუნოჲ დიდებამ ღმრთისაჲ წარმოდგომილ არს . (8) მის თხს ევედრნეს ძლიერნი უღმრთოთა თხს: (9) ხოლო დღესა მას საშჯელისაჲსა . რამეთუ აღსასრული არს ჟამთაჲ ამათ და დასაბამი მერმისა მის სოფლისაჲ უკუდავებისაჲ ჟამთაჲ . (10) რომლისა გან წარცაღა გრწნილებამ და დაირღუა ცოდვამ და განქარდა სიცრუჲ . განცხადნა სიმაართლჲ და აღმოსცენდა ჰეშმარიტებამ:

¹ Ms. დავითის

² Ms. მერმეცა

14. (9) Quia tunc quisque suam iustitiam portabit.

15. (1) Respondi et dixi: Et quomodo inveni scripturam, quia petit primum Abraham pro Sodomitis et Moyses pro populo qui peccaverunt super deserto, (2) et Iesus filius Nun pro Israhel, et Samuel Saulis in diebus illis (3) <et> David¹ pro exstirpatione populi, et Solomon pro emundatione, (4) et Elias pro pluvia illa et pro illius heredis resurrectione, (5) et Ezekia pro civitate et pro populo in diebus illis Senacherim et multi pro multis intercesserunt. (6) Nunc igitur quando corruptibile illud increscit, intercesserunt iusti pro impiis: quare non iterum quoque erit sic? (7) Respondit et dixit mihi quia huic saeculo finis nondum est, necdum aeterna gloria Dei exhibita est: (8) propterea intercesserunt fortes pro impiis. (9) In die autem iudicii, quia finis est temporum horum et initium futuri illius mundi immortalitatis temporum, (10) a quo pertransiit corruptela et destructum est peccatum et eradicatum est falsum, apparuit iustitia et increvit veritas.

¹ Ms. Davidis.

P. 366

III. 23, tit. *om* ლოცვისა *om orationis*
 anteდა + მისა ქუეყანით *post ascendit + is a terra*
 თქუა

23, 1 უკუნისამდე

23, 2 სიმაღლეთა *excelsa*

მაღალთა

ზესკნელთა

om აერთა *om aëribus*

რომლისა

23, 3 რომლისა²

გარ | დაიქცევინა f 493 v¹

23, 4 რომლისა

მოხედვამან

23, 5 რომლისა

განაგმნის

23. (5) დააღწვნის მთაწი და ჭეშმარიტებაჲ წამებულ არს :
 (6) ისმინე უფალღ გმაჲ მონისა შენისაჲ და ყური მოყავ
 ქმნულსა გელთა შენთასა

23. (5) *Tabescere fecit montes et veritas testificata est.*
 (6) *Audi, domine, vocem servi tui, et aurem praebe creaturae*
manuum tuarum . . .

23, 7 *post* ვარ + და *post sum + quidem*

P. 368 *om* ვიტყვდი . . . ამაჲ *om loquar . . . hoc*

23, 8 ცოდვთა] ლოცვთა *peccata] preces sic*

მოხედვ

მსახურებათა ერისა შე- *servitutes populi tui*
 ნისათა

23, 9 ნუცა] და ნუ

უშეულოთასა

impiorum: impii I

ადთქუმათა

დაიმარხვენ

23, 10 შენ წინაშე

იგინი] მათი

III. 23. (10) რომელნი სახიერებით შენსა შიშსა¹ ერწმუნებოიან: (11) ნუცა ჯერ გიიხნ წარწყმედსა მსათი რომელთა სახენი პირუტყუთა მსგავს არიან. არამედ მოიხილე¹ მათ ზედა.

f. 494r 23. (12) ბოროტთა მგეცთა სახს არიან. არამედ მოიგხენე სიყუარული მათი. რომელნი მარადის დიდება(სა) შენსა ესვენ. (13) რამეთუ ჩუენცა პირველნი გრწნილები²სა სახესა დავადგერით. ხოლო შენ ცოდვილთა თვს მოწყალე² ხარ: (14) უკუეთუ რომელთა ესე საქმეს არა გუაქუს და გინდეს შეწყალება ჩუენი და სრულიად მაშინ | მოწყალე² იყოს სახელი შენი. (15) რამეთუ მართალთანი საქმენი წინაშე შენსა არიან თუ საქმეთა გან მიიღონ მისაგებელი. (16) ანუ რა მე არს კაცი და ნათესავი განგრწნადი ვითარმცა განჰმწარდი მათ თვს: (17) ჭეშმარიტად არა ვინ არს კაცთაგანი რომელმანმცა არა შეგცოდა: (18) ამით განცხადებულ იყოს ქველისი საქმეს შენი ოდეს შეიწყალნე რომელთა იგი არა აქუს ძალი საქმეთა კეთილთა:

P. 370 24. (1) მომიგო და მრქუა მე. მართლიად სთქუ ყოველი ვე და მსგავსებამ სიტყუათა მაგათ შენთა ებრ ყოფად არს. (2) და ნანდვლ არა მოიგხენნე საქმენი იგი ცოდვილთანი. არცა სიკუდილი მათი არცა საშჯელი წყმედისა მათისა. (2a) არამედ ვიხარებდე მე მართალთა მათ ზედა საქმესა³. რამეთუ ერთ არს აღ(დ)გომამ მათი და მოსაგებელი: (3) ვითარცა სთქუ ეგრეცა არს: (4) რამეთუ ვითარცა მუშაკმან სთესის მრავალი თესლი და ნერგი მრავალი დასთესის. (4b) ხოლო ყამსა მას აღმოცენებისასა არა ყოველი თესლი აღმოცენდის. არცა ყოველი ნერგი განიგის: (4c) ეგრეცა რომელნი არიან ამას ხოფელსა და ყოველნი ცხონდენ არა⁴:

f. 494v 25. (1) მიუგე და ვარქუ. უკუეთუ ვჰმოვე მაღლი წინაშე შენსა. ვიტყოდი. (2) თესლი თუ მუშაკისა არა აღმოცენდის. რამეთუ არა მოვიდის წჷმამ მას ზედა და განირყუნის. (3) ხოლო კაცი გელთა შინა შენთა შეიქმნა და შენსა ხატსა ემსგავსა. (.) რამეთუ ემსგავსა თესლი მუშაკსა: | (4) ნუ წარწყმედ უფალო. არამედ უღზინე ერსა შენსა და შეიწყალე სამკვდრებელი შენი. რამეთუ შენი დაბადებული გეწყალის:

26. (1) მომიგო და მრქუა მე. ამის სოფლისათა (.) და მის სოფლისათა (.). (2) რამეთუ ფრიად და გაკლს შენ

¹ Ms. მოიხილეს

² Ms. მოწყალეს

³ Ms. საქმესა

⁴ Malim არა ცხონდენ

23. (10) Qui comitate tuo pavori credunt, (11) neque placeat tibi destruere illos, quorum formae bestiis (ἄλογα) similes sunt, sed respice super eos . . .

23. (12) Malarum bestiarum (θηρες) ora sunt, sed recordare amoris eorum, qui semper gloriae tuae confidunt, (13) quia nos quoque primi *in* corruptibilitatis forma mansimus, tu autem propter peccatores misericors es. (14) Si *nos* qui hoc opus non habemus et velis misereri nostri, et prorsus tunc misericors erit nomen tuum, (15) quia iustorum opera coram te sunt, si ab operibus accipient mercedem: (16) aut quid est homo et genus corruptibile, quout amariceris de illis. (17) Vere nemo est ex hominibus qui non peccavit *in* te. (18) Hoc enim revelabitur bonitas tua, quando miserebit te eorum, qui non habent fortitudinem operum bonorum.

24. (1) Respondit et dixit mihi: Recte dixisti cuncta et similitudo sermonum istorum tuorum sic faciendus est. (2) Et vere non recordatus es operum illorum peccatorum neque mortis eorum neque iudicii destructionis eorum, (2a) sed iocundabor super iustorum illorum opus. Unum enim est resurrectio illorum et merces: (3) sicut dixisti, sic quoque est. (4) Quia sicut laborator serit multum semen et plantas multas seminat; (4b) tempore autem illo auctus non omne semen crescit, neque omnis planta accomodat se. (4c) Istoque modo qui sunt in hoc mundo nec omnes salvabuntur.

25. (1) Respondi et dixi: Si inveni gratiam coram te, dicam: (2) Si semen agricolae non ascendit, quia non venit pluvia super id et corrumpitur. (3) Homo autem creatus est in manibus tuis, et tuae imagini adsimilatus est, < > quia adsimilatum est semen laboratori; (4) ne destruxeris, domine, sed consolare populum tuum et miserere haereditatis tuae; tuae enim creaturae misereris.

26. (1) Respondit et dixit mihi: Huius mundi < > et illius mundi < >, (2) quia multum quippe abest a te

III. ვითარება უძლე შენ შეყუ(ა)რებად დაბადებულისა ჩემისა უფრომს ჩემსა . (3) რამეთუ შენ ეგერა თავიცა შენი მრავალ ჯერ შეჭრაცხე უღმრთოთა თანა . არამედ ნუ იყოფინ . (4) რამეთუ ამის თვსცა საკვრველ იყო წინაშე მადლისა . რამეთუ დაიმდაბლწ თავი შენი . რამეთუ შენ თვს თავი შენი არად შეჭრაცხე მრავალთა¹ თანა რამთა უფრომს იდიდოხ: (5) ხოლო აწ მრავლითა უბადრუკებითა დაგლახაკნეს მკვდრნი ამის სოფლისანი ამის თვს . რამეთუ მრავალნი ამპარტავანებითა ჳიდოდეს . (6) ხოლო შენ თვს გულის ხმა ყავ და მსგავსთა შენთა ეძიებდ დიდებასა: (7) რამეთუ თქვენ თვს განღებულ არს სამოთხწ და დანერგულ არს ხწ იგი ცხორებისა . და განმზადებულ არს მომავალი სასუფეველი . (8) განმზადებულ არს ფუფუნება და აღმწნებულ არს (.) და განმზადებულ არს განსახუენებელი . და განგებულ არს სამუებელი დასაბამითგან და აღმოცენებულ არს ძელი იგი სიბრძნისა . (9) აღებუტდულ არს თქვენ გან საღმობა . დაშრეტილ არს (.) თქვენ გან სიკუდილი . დამალულ არს ჯოჯოხეთი . (10) ვტოლილ არს გრწნილება . წარტდეს და დაივიწყნეს საღმობანი . გამოცხადნა სრული იგი ფახი უკუდავებისა . (11) ნუღარა შესძინებთ კითხვად მრავალთა მათ თვს¹ წარსაწყმედელთა . (12) რამეთუ მათგა მიიღეს აზნაურება და შეურაცხ ყვეს მაღალი და შჯული მისი დააკინეს . და გზანი მისნი განაქარვნეს უფრომს და ღირსნი მისნი დათრგუნნეს: (13) თქვენს გულსა შინა მათსა არა არს ღმერთი . ამის თვსცა უწყიან სიკუდილი მათი: (14) ვითარცა თქვენ გულის თქუმული იგი² კეთილი . ეგრეცა მათ თვს წყურის სატა-ეჯველსა . რამეთუ განზადებულ არს . (15) და არა თუ მაღალსა უნდა მოსპოლვამ კაცთა . (16) არამედ ესე რომელ დაებუტდნეს შეაგინეს სახლი შემოქმედისა მათისა . და არა ჰმადლობდეს მას რომელმან განუმზადა მათ კეთილი . (17) ხოლო აწ ამის თვს სამჯელი ჩემი მოახლებულ არს . რომელ არა მრავალთა თვს უწყებულ არს . არამედ შენ ხოლო და მსგავსთა შენთა მცირედთა:³

.

VII. 3. (1) მიუგე და ვარტქ . ვიტყვოდე წინაშე შენსა უფალო . (2) აჰა ესერა წარვიდე ვითარცა მიბრძანე მე და გულის ხმა უყო რომელ ეგე აწ არს ერი (2b) და მერმწ რომელნი შობად არიან . (3) ვინ გულის ხმა უყოხ მათ . რამეთუ სოფელი ესე ბნელსა

¹ leg. მართალთა

³ ante იგი ras. 1 lit.

² post თვს ras. 8 litt.

⁴ post დ ras 1 lit.

quin possis tu amare creaturam meam plus quam ego, (3) quia tu ecce temetipsum quoque frequenter reputavisti cum impiis: sed ne sit ita, (4) quia et propter hoc mirabilis eris coram Excelso, quia humiliasti temetipsum, quia pro te temetipsum nihili reputavisti cum multis¹ ut magis glorificerit. (5) Nunc autem multa miseria miserabiles effecti sunt habitatores huius mundi propter hoc, quia multi in superbia ambulaverunt. (6) Pro te autem intellige et pro similibus tuis inquire gloriam. (7) Vobis enim apertus est paradisus et plantata est arbor illa vitae et praeparatum est veniens regnum; (8) praeparata est felicitas et aedificata est < > et praeparata est requies et constituta est amoenitas ab initio et ascensum est lignum illud sapientiae. (9) Signata est a vobis infirmitas; exstincta est < > a vobis mors; absconsus est Orcus. (10) Fugit corruptibile: abierunt et oblitae sunt infirmitates. Revelatum est completum illud pretium immortalitatis. (11) Noli adhuc inquirere ad rogandum pro multis illis periturorum, (12) quia illi quoque acceperunt libertatem et spreverunt Excelsum et legem eius neglexerunt et vias eius destruxerunt; et immo vero iustos eius conculcaverunt. (13) Dixerunt in corde eorum: Non est Deus; propter hoc et sciunt mortem suam. (14) Sicut vobis *manet* dictum illud bonum, sic quoque pro eis sitis cruciatus, quia praeparatus est, (15) et nisi Excelsus voluisset destruere homines, (16) sed illi qui signati sunt coinquinaverunt domum creatoris eorum, neque gratiabantur illi qui praeparavit illis bonum. (17) Nunc autem propter hoc iudicium meum propinquum est, quod non propter multos nuntiatum est, sed tibi solum et similibus tuis paucis.

.

3. (1) Respondi et dixi: Loquar coram te, domine. (2) Ecce abibo sicut praecepisti mihi et intellegere faciam istum qui nunc est populum; (2b) et iterum qui nascendi sunt quis intellegere faciet eos, (3) quia mundus hic in tenebris est, et incolae eius

¹ I. iustis.

VII. შინა არს . და მკვდრნი მისნი უნათლო არიან . (4) რამეთუ შჯუ-
ლი შენი დაიწუა . და მის გამო არა უწყის რომელინი აქამდმდე
ქმნულ არიან ანუ მერმს საქმედ არიან: (5) უკუეთუ ვპოვე
მაღლი წინაშე შენსა შთასაცემელი სული წმიდაჲ . (5b) და და-
წვროდ ყოველი რომელი ყოფილ არს | სოფელსა ამას დასაბა-
მით გან რამ წერილ იყო შჯულსა შენსა . (5c) რამთა უძღონ
კაცთა პოვნად აღაგთა შენთა და რომელთა უნდეს ცხოვრებაჲ
საუკუნოჲ გამოდიხენ გზანი შენნი:

f. 495v

4. (1) მომიგო და მრქუა მე . მივედ და შეკრიბე ერი და
ამცენ მათ რამთა არა გეძიებდენ შენ ორმეოც დღს . (2) და
შენ განჰმზადე ფიცრები მრავალი < >

4. (5) ამას ჟამსა და იწყე წერად:

5. (1) და წარვედ ვითარცა მიბრძანა მე უფალმან და შეკვრიბე
ყოველი ერი და ვარქუ . (2) ისმინენ ისრაელ სიტყუანი ესე .
(3) მწირობით მწირ¹ იყვნეს მამანი ჩუენნი ეკვბტს შინა და
იგხნნეს იგინი მიერ . (4) და მოიდეს შჯული ცხოვრებისაჲ რ-
ომელი ვერ დაიცვეს² რომელსა³ თქუენცა შემდგომად⁴ მათსა
გარდავეჰყადით (5) და მოგეცა თქუენ სამკვდრებელად სიონი .
(6) არამედ თქუენ და მამათა თქუენთა უშჯულოებაჲ ჰყავთ
და არა დაიმარხენით გზანი მისნი რომელ გამცნო თქუენ . (7)
რამეთუ მაღალი მსაჯული სიმართლისაჲ არს: აღიღო თქუენ
გან ჟამი იგი მომადლებული . (8) და თქუენ ეგერა აქა ხართ
და ძმანი ჩუენნი რომელნი შინა არიან: (9) უკუეთუ იჯმნეთ
გონებათა თქუენთა გან უკეთურთა და თუ გან(ს)წავლნენ
გულნი თქუენნი . და ცხოველნი დაიცვნეთ და მკუდარნი შეი-
წყალნეთ: (10) რამეთუ საშჯელი სიკუდილისაჲ უკუანა მოი-
წიფს ოდეს მეორედ განსცხოვლდეთ . (11) და სიმართლისა
სახელი გამოჩნდეს და უდმრთოთა < > ემზილეს . (12)
ზოლო ჩუენცა ნუ ვინ მოვალნ ნუ | ცა მეძიებნ ვინ ორმეოც
დღს:

f. 496r

6. (1) და წარვიყვანენ მე სუთნი კაცნი ვითარცა მამცნო მე .
და წარვედით ველად და დავადგერით მუნ . (2) და იყო შე-
დგომად სვალისა აჰა ესერა გმამ მიწოდა მე და მრქუა: (3)
ეზრა ალაღე პირი შენი და შესუ რომელი შეგასუა შენ . (4) და

¹ post მწირ ras. 1 lit.

² Ms. რომელითა; correxi

³ -ს in ras.

⁴ Ms. შემდგომდგოდ

sine luce sunt, (4) quia legem tuam combusserunt? Et propter hoc non scit *eos* qui usque nunc creati sunt aut postea *eos* qui creandi sunt. (5) Si inveni gratiam coram te missum spiritum sanctum, (5b) et scribam omne quod fuit in mundo hoc ab initio quod scriptum erat in lege tua, (5c) ut possint homines invenire semitas tuas, et qui velint vitam aeternam exquaerant vias tuas.

4. (1) Respondit et dixit mihi: Vade et congrega populum et certiores fac eos ne quaerant te XL diebus, (2) et tu praepara tabulas multas

4. (5) hoc in tempore et incipe scribere.

5. (1) Et abii sicut praecepit mihi dominus et congregavi omnem populum et dixi: (2) Audi, Israhel, verba haec: (3) peregrinatione peregrinati sunt patres nostri in Aegypto, et liberati sunt illi hinc, (4) et acceperunt legem vitae quam non *potuerunt* custodire quam vos quoque post eos transgressi estis, (5) et dedit vobis in haereditatem Sion, (6) sed vos et patres vestri iniquitatem fecistis, et non servastis vias eius quas praecepit vobis. (7) Excelsus enim iudex iustitiae est; abstulit a vobis tempus illud donatum, (8) et vos ecce hic estis et fratres nostri qui intus sunt. (9) Si liberabitis vos a mentibus vestris malis et si erudieritis corda vestra, et vivi conservati eritis et mortui miserebit vestri. (10) Iudicium enim mortis postea adveniet quando iterum revivescemus, (11) et iustitiae nomen apparebit et impii < > increpabuntur. (12) Ad nos autem nemo accedat neque requirat nos XL diebus.

6. (1) Et eduxi ego quinque homines sicut mandavit mihi, et abimus in agrum et mansimus ibi; (2) et fuit postea cras ecce vox vocavit me et dixit mihi: (3) Ezra, aperi os tuum et bibe

VII. აღვადგენ პირი ჩემი და აჰა ესერა სასუფელო სავს მამა მე . და იყო იგი სავს წყლითა ხოლო ფერი მისი ცეცხლის სახს მსგავსებითა . (5) და მოვიდეს და შევსუ . (6a) და გამოცენდებოდა გულისა ჩემისა გან მეცნიერება და მკერდსა ჩემსა განეფინებოდა სიბრძნე . (6b) ხოლო სული ჩემი მოიგსენებდა და იწრაფდა . და აღედო პირი ჩემი და არღარა დაიყო :

7. (1) ხოლო მაღალმან მოსცა მეცნიერება ხუთთა მათ კაცთა . და წერდეს თქმულთა მათ ერთი ერთისი შემდგომად¹ სასწაულისა რომელ არა იცოდეს : (2) და ვიყავ მუნ ორმეოც დღს . ხოლო იგინი დღისი წერედ და ღამს ჭამედ პურსა : ხოლო მე დღს ყოველ ვიტყოდი და ღამს არა დავდუმნი . (3) და დავწერე ორმეოცსა მას დღესა წიგნები ესე ოცხმეოც და ათოთხმეტნი :

f. 496v

8. (1) და იყო ოდეს აღესრულნეს ორმეოცნი იგი დღენი . მეტყოდა მე მაღალი და მრქუა . (2) ოც და ოთხი რომელი პირველად დასწერეთ . იგი განცხადებულად დასდვათ და უკითხეთ იგი ღირსთა (.) : (3) ხოლო სამეოც და ათი დაჰმარხოთ რამთა მისცე იგი ბრძენთა ერისა შენისათა . | (4) რამეთუ მას შინა არს ცეცხლი გონებისა და წყარო სიბრძნისა და მდინარე მეცნიერებისა : (5) და ვყავთ ეგრეთ წელიწადთა მათ შუდთა შინა :

9. (1) მეხუთესა მას წელსა დაბადებით გან რომელ არს ხუთ ათასი ოც . და მეხუთესა თუესა დღსა მესამესა ა(ღ)მაღლდა ეზრა და მიიყვანა სასუფეველსა მსგავსთა მისთა თანა : დიდებამა ღმერთსა :-

quod potionabo tibi. (4) Et aperui os meum et ecce calicem plenum dedit mihi; et fuit ille plenus aqua, color autem eius sicut ignis similitudine. (5) Et accepi et bibi, (6a) et crescebat e corde meo intellectus, et in pectore meo repandebatur sapientia. (6b) Spiritus autem meus recordabatur et studebat. Et apertum est os meum et amplius non clausum est.

7. (1) Excelsus autem dedit intellectum quinque illis hominibus et scribebant dicta illa in successione secundum signa quae non sciebant. (2) Et fui ibi XL diebus; illi autem per diem scribebant et nocte edebant panem. Ego autem per diem totum loquebar et nocte non tacui. (3) Et scripsi in XL illis diebus libros hos XCIV.

8. (1) Et fuit quando completi essent XL illi dies, dicebat mihi Excelsus et dixit: (2) XXIV quos primum scripsistis, illos palam ponetis et legant illos digni < >. (3) LXX autem conservabitis ut des illos sapientibus populi tui, (4) quia in illis est ignis intellectus et fons sapientiae et flumen scientiae. (5) Et fecimus sic in anno illo septimo.

9. (1) In quinto illo anno a creatione, quod est MMMMM-XX et in quinto mense die tertio ascendebat Ezra et sublatus est in regnum cum similibus ei.

Gloria Deo!

Harvard Divinity School

The Athos Codex of the Georgian Old Testament

Author(s): Robert P. Blake

Source: *The Harvard Theological Review*, Vol. 22, No. 1 (Jan., 1929), pp. 33-56

Published by: [Cambridge University Press](#) on behalf of the [Harvard Divinity School](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1507812>

Accessed: 21/09/2014 17:25

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Cambridge University Press and Harvard Divinity School are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *The Harvard Theological Review*.

<http://www.jstor.org>

THE ATHOS CODEX OF THE GEORGIAN OLD TESTAMENT

ROBERT P. BLAKE

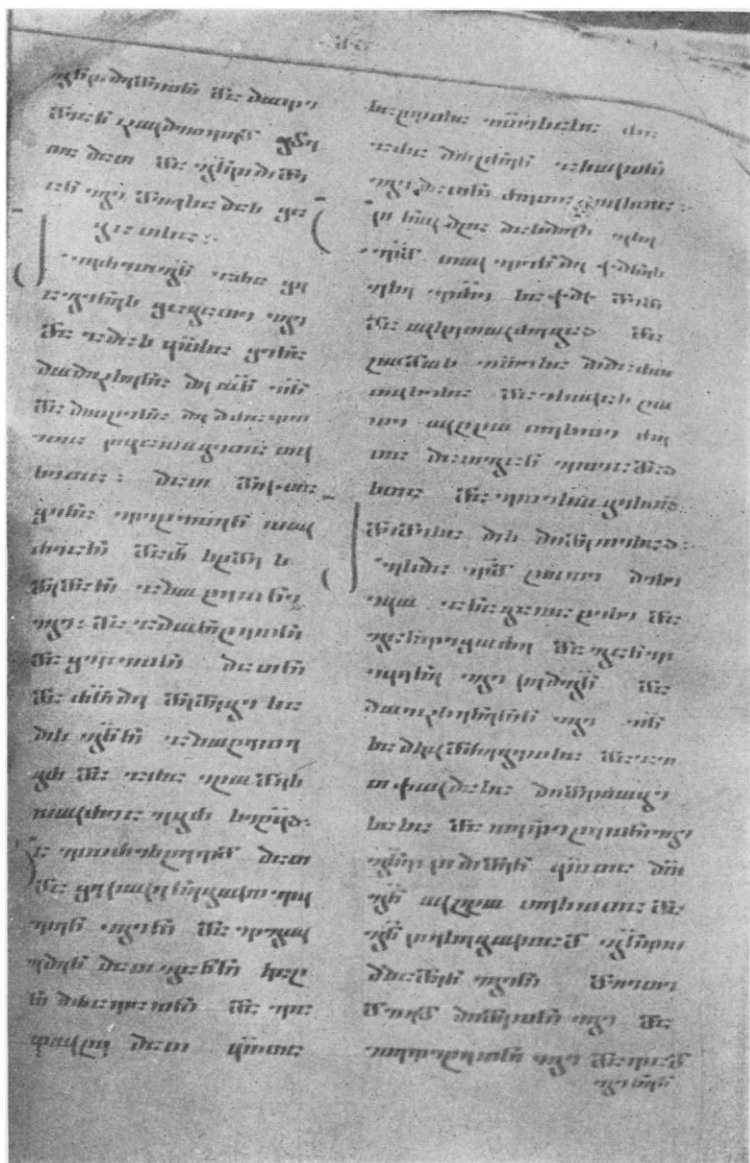
HARVARD UNIVERSITY

GEORGIAN literature, if it must yield the palm to the Armenian for extent and variety of content, is in at least one respect distinctly superior to its neighbor. A large body of extremely ancient manuscripts have survived, which have preserved to us a highly diversified series of texts. And in general the oldest Georgian manuscripts usually contain the most valuable material. This is true of the Old Testament; the most complete, and on the whole the best, surviving manuscript of that is likewise the oldest. About this manuscript much has been written, but hardly anything has been published from it, and, strangely enough, no detailed description of it has ever appeared. The account herewith presented rests on a careful personal study of the entire codex in the original and in photographs.

This famous manuscript was written for the noted Georgian general T'ornik (in monastic life Iovaney) Čordvaneli in the year 978. T'ornik, whose paternal estates lay near Zarzma in southern Georgia, had had, like so many others of his contemporaries and fellow-countrymen, a long and glorious career in the Byzantine imperial army.¹ Towards the end of his life he returned to Georgia and became a monk.² He had been very

¹ On T'ornik, see A. Natroiev, *Иверскій Монастырь на Аѳонѣ*, Tiflis, 1909, pp. 32-48 (not accessible to me here); G. Schlumberger, *L'épopée byzantine à la fin du Xe siècle*, I, Paris, 1896, pp. 418 ff.; P. Peeters, *Histoires monastiques géorgiennes*, Bruxelles, 1923, pp. 18 f.; 161 f.; თ . ქორდანია, *ქრტიცეპი და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისათვის*, Tiflis, 1892, I, pp. 107 ff.; E. S. Takaishvili in *Сборникъ матеріаловъ по описанію мѣстностей и племенъ Кавказа*, 35 (1905), pp. 1-80 and also Countess P. S. Uvarova in *Материалы по археологiи Кавказа*, IV, Moscow, 1894, pp. 48-60. T'ornik received the title of *πατρικιος*, on the significance of which see J. B. Bury, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century*, 1911, pp. 27-28, 124.

² Peeters, pp. 18-19.

Codex Athous Hibericus, Vol. I, f. 479r. Nehemiah xiii, 22-30

close to John the Athonite, who had entered monastic life, and he went to Bithynia to find him. On discovering that John had left the Bithynian Olympus and had betaken himself to the new monastic omphalos of Mt. Athos,³ T'ornik proceeded thither and discovered him, thereby revealing the identity which John had hitherto carefully concealed.⁴ This appears to have taken place somewhere about the year 970.⁵ Whether T'ornik was the brother of John, as Žordania and Bak'radze try to make out, is by no means certain, but that they were related is highly probable.⁶

The codex was written for T'ornik at the lavra of Oška in the year 978.⁷ It is impossible that this Oška should have been on Mt. Athos, for since John was the first Georgian to come to the Holy Mount, there can have been no collection of Georgian manuscripts at the beginning of monastic settlements.⁸ Where could the archetype have been found from which the codex was copied? It could only have been written away from the mountain and in Georgian territory. The "abode of John the Baptist" could perhaps refer to Ivron itself, which in early times bore the name of this saint, but there is no evidence whatever that the name of Oška was ever applied to it, either by the Georgians or by anyone else. We should also note that the text of the life of John and Euthymius says that T'ornik's

³ Peeters, p. 19; these facts are contained in the biography of John and Euthymius, written by George the Athonite between the years 1040 and 1050 A.D. Concerning this document see კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტომი 1 (ტფილისი, 1923), p. 233; Peeters, pp. 1 ff., and note 19 below.

⁴ Peeters, p. 19.

⁵ The date is not given in the life but may be determined approximately. The successful campaign of T'ornik and Bardas Phocas against Skleros falls in the spring of the year 978; T'ornik was on Athos the previous year, and had already been there for some years. Kekelidze has worked out that John took Euthymius from Constantinople to the Bithynian Olympus about the year 965 (Kekelidze, p. 183). He did not leave Olympus immediately, and had been on Athos about three years when T'ornik came thither. These considerations lead me to fix the date approximately at the year 970.

⁶ Žordania, p. 108; see Takaishvili, pp. 19 ff.

⁷ See below, p. 52-3; the proper spelling of the name is ოშკა Oška, not ოშქა Ošk'a, as Žordania gives it: Tsagareli has the correct form (Свѣдѣнія о памятникѣхъ грузинской письменности, выпускъ 1, St. Petersburg, 1886, p. 91).

⁸ Peeters, p. 19.

retreat was dedicated to St. John the evangelist.⁹ It is time that this literary ghost of an Athonite Oška be laid once for all. The only place where the manuscript can have been written is the famous monastery of Oška in Tao-Klardjet'ia, where the სამცხის 'Paradise,' or collection of the writings of St. John Chrysostom and of St. Ephrem Syrus, now on Athos, was also written for T'ornik in the year 977.¹⁰ T'ornik, who may very well have been a monk at Oška, evidently had a number of the best manuscripts in the library copied for him, and afterwards brought them, or had them sent, to Mt. Athos.

The first mention of our codex occurs in the life of St. John and St. Euthymius the Athonites, where it figures in a list of gifts made to the lavra of Iviron by T'ornik. We read: "Another book, in which were written all the ancient books, the prophets, and the books of Maccabees."¹¹ I see in this somewhat confused statement a description of our manuscript, which was originally in three volumes, as we shall see below. That the books of Maccabees were included in it is a mistake, but this may well be an inexact reference to the Ketubim.¹² If this interpretation is correct, the manuscript was not yet bound in two volumes, nor had it suffered before the year 1050 A.D. the great losses which it now exhibits. These losses, I am inclined to think, took place sometime before the sixteenth century, for the majority of the memorials in the codex, which are rather late, are found toward what would be the beginnings and the ends of volumes, for instance Genesis, Job, Isaiah.¹³

⁹ Peeters, p. 19; Peeters has seen the difficulty, cf. *ibid.* note 4.

¹⁰ Cod. 69 of the Georgian collection at Iviron; Tsagareli, pp. 89-91.

¹¹ Peeters, pp. 25-26 and note 17. My translation differs somewhat from that of Peeters; the word სამცხისწამებულად 'sacinayscarmetqueloy,' which he takes to mean *προφητολόγιον*, or lectionary of the prophets, I believe to mean the unabridged collection of prophetic writings. The only lectionary we have any trace of in Georgian before the time of George the Athonite (ca. 1040) is the Jerusalem calendar (K. S. Kekelidze, *Иерусалимский Канонарь VII-го вѣка*, Tiflis, 1913). The word სხვა 'another' is not repeated until after the word 'Maccabees.'

¹² The translation of the Maccabees, if it existed in Old Georgian, was probably not included in this ms., and in any case is now entirely lost. The text in the Moscow Bible (M) is translated from the Slavic.

¹³ Fifteenth to seventeenth century for the most part. They are of no special historical importance, and I have omitted them in order to save space.

The memorials are mostly late, and only one is dated — that of Philip, priest and monk, in 1567.¹⁴

The first definite information about the codex which became accessible to the learned world was derived from a copy of a catalogue of the Georgian MSS. at Iviron, compiled by a Georgian monk, Ilarion.¹⁵ This monk had been the confessor of the last king of Imeretia, Solomon II, who was deposed by the Russians in 1810.¹⁶ Several MSS. by Ilarion's hand (a rather rounded and unformed *nuskhuri*) are in the Ecclesiastical (now the Georgian University) Museum at Tiflis.¹⁷ He spent some time at Trebizond, where his royal patron was living in exile, and after the death of Solomon in 1815 lived for seven years at the lavra of Iviron on Mt. Athos.¹⁸ It was he, it may incidentally be noted, who presumably abstracted from Iviron the extraordinarily valuable Codex 559 (1074 A.D.) of the Tiflis Ecclesiastical Museum, which contains the lives of St. Euthymius and St. George the Athonites, and also the *synodikoni*, or list of Georgian benefactors of Iviron.¹⁹ Apparently at the request of Prince Davit' Dadiani he compiled a partial catalogue of the Georgian collection in the monastery.²⁰ A copy of this text came into the hands of Brosset; he sent a French translation of it to Victor Langlois, who published it in 1867.²¹ In the meantime Plato Ioseliani, the well-known Georgian scholar of the middle of the last century, had visited Athos in the year 1848.²² Apparently he persuaded the monks

¹⁴ Vol. 1, f. 384^r in the lower margin.

¹⁵ Tsagareli, p. vi.

¹⁶ On this matter see J. F. Baddeley, *The Russian Conquest of the Caucasus*, London, 1908, p. 78.

¹⁷ See Th. D. Žordania, *Описание рукописей церковного музея карталино-кахетинского духовенства*, II, Tiflis, 1902, p. 110 under no. 612.

¹⁸ Žordania, *Описание*, II, p. 110; Tsagareli, p. vi.

¹⁹ Published in full by M. Djanašvili and A. S. Khakhanov under the title *ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელნაწერი აღაპებით, თბილისი*, 1901.

²⁰ See Tsagareli, p. xviii.

²¹ V. Langlois, 'Notice sur le convent ibérien du Mont Athos,' in *Journal Asiatique*, sér. iv, IX, 1867, pp. 131–150.

²² See the article on Ioseliani in the *Православная Богословская Энциклопедия*, VII, 1906, cols. 493–498; also M. Brosset, *Rapport sur un voyage archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie*, St. Pétersbourg, 1851, 3e livraison, pp. 129–130.

to let him take the manuscript to Tiflis, where two copies were made from it at the expense and under the direction of Prince Davit' Dadiani.²³ One of these (in large folio) was handed over to the Sion Cathedral in Tiflis, and is now in the Ecclesiastical Museum;²⁴ the other, later inherited by Prince N. D. Mingrel'skii, came ultimately into the possession of the Society for the Promotion of Literacy among the Georgians.²⁵ Professor A. A. Tsagareli came upon this second copy during his stay in Mingrelia in 1878; he gave a description (which is quite brief and inaccurate) of the ms., and also published the text of the Song of Solomon, which he had copied.²⁶ Before his book saw the light, however, he visited Athos and compiled a catalogue of the collection of Georgian MSS. on the mountain;²⁷ in particular he gives a revised description of the Old Testament codex. Unfortunately he neglected to correct his copy of the text of the Song of Solomon by the original ms.; hence his printed text is exceedingly bad. Not merely has the orthography been remodelled, but a series of errors have crept in, due rather to the careless copyists than to Tsagareli himself.²⁸ Tsagareli also published for the first and only time the Georgian text of Ilarion's catalogue.²⁹ The description of the Athos ms. is careless and very superficial.³⁰

The next scholar to examine the ms. was N. Y. Marr in 1898. He gave a brief account of his work in the *Journal of the Ministry of Public Instruction*, in which he stated what passages he had copied from the ms., and pointed out the defects of Tsagareli's edition.³¹ The codex was also inspected by A.

²³ This is to be inferred from the fact that the same group of scribes was working on both codices; Tsagareli, p. 6.

²⁴ Described in detail by Žordania, *Описание*, II, pp. 35–41, under no. 471.

²⁵ In 1884; Tsagareli, p. xiv; now Cod. 422 of the library; cf. დ . კარიჭაშვილი, *კატალოგი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელის საზოგადოების წიგნთსაცავისა, ტფილისი*, 1905, p. 15.

²⁶ Tsagareli, pp. 1 ff.; the text, *ibid.* Приложение, II, pp. 1–56.

²⁷ Tsagareli, pp. xix–xx; the catalogue, *ibid.* pp. 69–96. It is possible that Tsagareli's text had already been printed off, but the words are not quite definite.

²⁸ As a comparison of the copy with Tsagareli's text showed.

²⁹ Приложение, I, pp. 1–16.

³⁰ *Ibid.* pp. 69–75.

³¹ Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, Т. 322, March 1899, pp. 1 ff., esp. p. 13.

S. Khakhanov in 1902, but his investigations added little to our knowledge of it.³² A distinct step in advance was made by the Georgian scholar Th. D. Žordania, who in 1902 published a description of the Sion copy as Codex 471 of the Ecclesiastical Museum at Tiflis.³³ For the first time a reasonably detailed account of the lacunae in the MS. was given in print, although certain of his statements are incorrect and there are several disturbing misprints in the figures. In particular Žordania did not notice that the great lacuna in the Octateuch had been filled up from another MS.; attention was first called to this circumstance by the present writer.³⁴

In 1913 the entire MS. was photographed by the photostat process for the Russian Academy of Sciences, and the prints deposited in the Asiatic Museum at Leningrad. Professor A. G. Shanidze of the Georgian State University at Tiflis prepared in his student days at Petrograd an edition of Exodus from these photographs, and it was partially printed off but never completed. One chapter of Exodus was later published by him in a Tiflis periodical.³⁵ In 1920 Professor K. S. Kekelidze of the Georgian State University of Tiflis published the text of Ecclesiastes from the Sion copy, but with revised orthography in accordance with the norms of tenth-century Georgian MSS.³⁶ In the summer of 1926 the second volume of the MS. was photographed on my behalf by Mr. G. R. Swain of the University of Michigan, assisted by his son and Rev. A. W. Johnson, and in 1927 photographic prints of the first volume were added,

³² He published a brief account of the MS. in the *Богословский Вѣстникъ* 12 (Ноябрь 1903), pp. 418–426; *Афонскій списокъ грузинской Библии 978 г. и значеніе его для исправленія печатнаго текста.*

³³ See note 24 above; *Описаніе*, II, pp. 35–41.

³⁴ *Harvard Theological Review*, XIX, July 1926, pp. 271–297.

³⁵ In the *შვიდი მნათობი*, No. 1, ტფილისი, 1919. My citation is from memory.

³⁶ Cor. Kekelidze, *Commentarii in Ecclesiastem Metrophanis Metropolitae Smyrnenensis*. *Monumenta Georgica*; *Scriptores Ecclesiastici*, No. 1, Tiflis, 1920 (georg.), pp. lxxx–lxxxi; text, *ibid.* pp. 180–226. A collation of this edition which I made with the photographs shows that the copy here is fairly good but has some omissions and misreadings; most of these are not of great importance. Kekelidze revised the orthography systematically in preparing his edition; the MS. is not consistent in its usage. It should be added here that a number of individual readings in the MS. are quoted and discussed by N. Marr in his various works.

taken by Professor K. Lake of Harvard, Rev. A. W. Johnson, and myself.

Description of the Manuscript

Ms. O = Athous Hibericus τῶν Ἰβήρων No. 1. Written at the monastery of Oška in Tao-Klardjet'ia in the year 978 A.D. for the great Georgian general T'ornik (Τορνίκιος, თორნიკი) by three scribes, Mik'el, Step'aney, and Ivaney.³⁷ Now bound in two volumes, containing respectively 532 folia and 428 folia. Fine white parchment of moderate thickness, for the most part very well preserved. Dimensions of the leaves 445 × 323 mm. Plain ruling with a sharp point on the hair side with single guard lines for the columns. Written in *nuskhuri*³⁸ in blackish-brown ink, in places rather pale, in two columns, each 330 × 102 mm., with an interval between them of 22 mm. 26 lines to the column in general, though here and there 25 and 27 occur. Large plain capitals outside of guard lines at the commencement of paragraph-divisions in the usual Georgian manner. The headings are mostly in capitals and in rather pale vermilion, but here and there carmine appears, and sometimes the headings are in *nuskhuri*. No illuminations or ornaments of any sort are met with. Both volumes are paged throughout in pencil in a modern hand by folia, vol. 1 in the lower central margin on the recto, vol. 2 in the upper outer corner on the recto.³⁹ With one or two exceptions the gatherings consist of quaternions of eight folia,⁴⁰ marked in Georgian capitals in the top central margin on fol. 1^r and in the centre of the lower margin on fol. 8^v. Vol. 1 exhibits in addition Greek quaternion signatures on fol. 1^r; in the Octateuch and in Job these are capitals of the proto-slavic type and are placed in the centre of the upper margin at the very edge of the leaf, while in the prophets they are in bold minuscule in the corresponding place in the lower margin.⁴¹ In both cases they are by the hand of the scribe.

³⁷ Vol. 2, fol. 429^r; see below, p. 52-3.

³⁸ Ecclesiastical minuscules.

³⁹ The pagination seems to be by the hands of the copyists.

⁴⁰ See below (on Judith), p. 44.

⁴¹ They do not run clear through the latter part of the book, but only partly through Jeremiah.

The punctuation (: - only) is lax and illogically placed. The hands are not of the so-called Athonite type, but are rather like that of Codex 95 of the Ecclesiastical Museum at Tiflis, only more regular; they are difficult to distinguish, being very much alike. The heads of the letters upon the line are but slightly inclined to the right, and the tails below are less sharply bent and less angular than is the case in the Athonite hand proper. Both volumes are bound in a relatively late (Russian) binding of blackish-gray leather over boards with simple linear designs. The ms. was originally not divided into chapters and verses, but the incipits of chapters were marked (not always accurately) by the copyists in the fifties of the last century. These also noted the gaps in the ms., but did not always indicate gaps in the archetype.⁴²

The codex originally comprised the entire Old Testament with the exception of the Psalter, the books of Chronicles, and Maccabees.⁴³ It was made up of three volumes:

- I. Octateuch and Job.
- II. The four books of Kings, Proverbs, Ecclesiastes, Song of Solomon, Wisdom of Solomon, Sirach, and the Minor Prophets.
- III. Major Prophets, 1 Esdras, Ezra, Nehemiah, 4 Esdras, Esther, Judith, and Tobit (in another hand).

Each tome contained something over 400 folia. In the present condition of the ms. there have been lost:

- Vol. 1 (a) Genesis, 14 + 1 + 1 = 16 folia.
 (b) Exodus, 1 + 4 + 8 + 8 = 21 folia.
 (c) Leviticus 11, 45 to the end, Numbers, Deuteronomy, Joshua, Judges 1, 1-19, 26; in all 28 quaternions = 224 folia.
 (d) Job 30, 27 to the end = 16 folia.
 (e) Isaiah, 8 + 6 + 5 + 15 = 34 folia.

⁴² These notes are in pencil and are now smudged, so that most of them are practically illegible.

⁴³ Tsagareli (p. 3), in his account of the Dadiani copy says that it omits Ruth and Baruch. So far as Ruth is concerned he corrects this statement in his description of the original.

- (f) Jeremiah, 1 folium.
- (g) Ezekiel, 2 + 1 + 1 = 4 folia.
- (h) Judith, 4 folia.
- (i) Tobit, 2 ? folia.

- Vol. 2 (a) 1 Kings (1 Samuel), 4 folia.
 (b) 3 Kings (1 Kings), 7 folia.
 (c) Zechariah, 4 folia.

The total number of leaves lost is 322 folia from Vol. 1 and 15 from Vol. 2, so that there was a grand total of 1297 leaves in the original ms., while each volume must have contained approximately 432 folia or 54 quaternions. The text of certain books appears to have been fragmentary in the archetype. After the loss of the great section of the Octateuch, which seems to have taken place after the year 1050, sections I and III were bound together into a single volume. We now pass to the description of the volumes themselves.

Volume 1

(a) Genesis. Inc. (-def.) f. 1^r სახელითა უფლისაჲთა: და წარმოვიდა აბრაჰამ და მოვიდა (12, 8). f. 2^r note in Greek in the lower margin that the ms. belongs to the lavra of Iviron and contains 518 folia: f. 2^v end of quaternion ბ ბ'; hence 14 leaves are lost at the beginning of the ms., f. 3^r inc. qu. გ γ': memorial of Petre Tablianidze, who copied the ms. (1841).⁴⁴ After f. 11^v gap of 1 folium (second leaf of qu. დ დ') Gen. 20, 6-21, 11; after f. 53^v gap of 1 folium (fifth leaf of qu. თ თ') Gen. 41, 57-42, 16. Des. Genesis f. 70^v.

(b) Exodus. Inc. f. 71^r. After folium 74^v gap of 1 folium (third leaf of qu. იბ ბ') Exodus 3, 15-4, 6; after folium 92^v gap of 4 folia (last three leaves of qu. იდ დ' and first leaf of იე ე') Exod. 14, 12-16, 22: after fol. 107^v gap of 8 folia (all of qu. იზ ზ') Exod. 26, 8-30, 13: after fol. 113^v gap of 8 folia (qu. ით თ' entire) Exod. 34, 3-37, 3. Des. Exodus f. 118^r.

(c) Leviticus. Inc. f. 118^v. Des. (def.-) f. 137^v at the end of qu. კბ ბ': რომელთა იძრვიან ქუეყანასა ზედა: რამეთუ ვარ

⁴⁴ On the copyists see Tsagareli, op. cit., pp. 6-7.

დმერთი თქუენი რომელმან გამოიყვ|. With Levit. 11, 45 begins a great gap of 28 quaternions = 224 folia.

(d) Judges. Inc. -def. f. 138^r (qu. 5 ν' = 50) კაცნი იგი მის ადგილისანი იყვნეს ძენი ბენიამინისანი . . . (19, 16). Des. Judges f. 143^r: *ibid.* in red ქრისტე შეიწყალე თორნიკ

‘Christ, have mercy on T’ornik.’

(e) Ruth. Inc. f. 143^v: des. f. 148^v: *ibid.* colophon of scribe in Athonite *nuskhuri*: დიდებაჲ შენდა ქრისტჳ ნათელჳ სამარადისო სულთა ჩუენთა განმანათლებელჳ გახრულდა წიგნი მერვჳ რუთისი: ქრისტჳ შეიწყალჳ მამაჲ იოვანჳ თორნიკ ყოფილი: .

‘Glory unto thee, Christ, enduring light, illuminator of our souls. The eighth book of Ruth was finished: Christ, have mercy on Father Ivaney, who was T’ornik.’

(f) Job. Inc. f. 149^r. Chapter headings in red; a number of fairly ancient memorials in the margins, especially toward the end of the book. The last quaternion in Job is 56 $\nu\delta'$ (inc. f. 170^r): des. Job f. 176^v (30, 27); probably two quaternions have been lost. Here the original first volume ends.

(g) Isaiah. The original volume III now begins. Inc.-def. f. 177^r with qu. 5 β' (7, 2), hence a gap of eight leaves (qu. 5 α' : 1, 1-7, 2) precedes it. After f. 185^v a gap of six folia (last three leaves of qu. 5 β' and first three of 6 γ') Is. 10, 26-19, 1. After f. 186^v gap of five folia (first five folia of qu. 6 δ') Is. 22, 25-27, 8. After f. 205^v a gap: Is. 42, 19-44, 24; after f. 206^v a gap: Is. 45, 12-54, 11; 15 folia have been lost, including all of qu. 6 η' and all but one of qu. 6 ζ' ; f. 206 is probably fol. 4 or 5 of qu. 6 ζ' . Des. Isaiah f. 220^v.

Colophon in *nuskhuri*: დიდებაჲ შენდა ქრისტე დაეხრულა წინაჲსწარმეტყუელებაჲ ესაიაჲსი . ქრისტჳ შეიწყალე თორნიკ პატრიკი და გლახაკი მიქელ მწერალი ამენ:

‘Glory to thee, Christ! The prophecy of Isaiah is finished. O Christ, have mercy on T’ornik the patrikios and poor Mik’el the scribe! Amen.’

(h) Jeremiah. Inc. f. 22^v. After f. 262^v gap of one folium (first fol. of qu. 13 ϵ') Jer. 27, 1-16. Des. Jeremiah f. 308^v.

- (i) Baruch. Inc. f. 308^v; des. f. 315^r.
- (j) Lamentations. Inc. f. 315^v; des. f. 322^v.
- (k) Prayer (Baruch, ch. 5). Inc. f. 322^v; des. f. 323^r.
- (l) Letter (in ms. Prayer: Baruch, ch. 6). Inc. f. 323^r; des. f. 327^r.

(m) Ezekiel. inc. f. 327^v. All is in order up to f. 356^v (20, 24); the following leaves, however, are in disorder and certain gaps occur:

- f. 357^r–359^v; 22, 30–24, 8
- f. 360^{r-v}; 20, 24–20, 40
- f. 361^r; 21, 27–22, 3
- f. 361^v–363^r; missing from the photographs.
- f. 363^v–368^v; 26, 17–30, 5
- f. 369^{r-v}; 24, 9–27
- f. 370^r ff.; 30, 25 ff., and so on in order.

Hence the missing sections are:

- 20, 40–21, 27; 2 fol.
- 22, 13–30 (vv. 3–13 are evidently on f. 361^v); 1 fol.
- 24, 27–26, 17; 2 fol.
- 30, 5–25; 1 fol.

One double folium of this is evidently contained in f. 362^r–363^r, which is almost certainly 24, 27–26, 17. The proper order of the leaves is 356, 360//361//357–359//369//364–368, 370. Des. Ezekiel f. 399^r, after which follows the colophon of the scribe in Athonite *nuskhuri*: დიდებამ მცხნელსა და მაცხოვარსა ჩუენსა ღმერთსა: დაესრულა წინამხწარმეტყუელებამ ეზეკიელისი: ქრისტე ადიდე თორნიკ პატრიკი შვილით ურთ ამჴნ: და გლახაკისა მიჰელ მწერლისა თჳს ლოცვა ყავთ: .

‘Glory to the liberator and Saviour our God: the prophecy of Ezekiel has been completed. O Christ, exalt the patricius T’ornik with his sons. Amen. And make a prayer for poor Mik’el the scribe.’

- (n) Daniel. Inc. f. 399^r; des. f. 429^r.
- (o) Ezra Zorobabeli (1 Esdras according to the Greek; 1 Esdras of the English version). Inc. f. 429^r; des. f. 456^v.
- (p) Ezra (2 Esdras of the Greek; canonical Ezra). The text is incomplete and badly mixed up, but the confusion would

seem to be attributable to the archetype, for the quaternion signatures show no gap. Inc. Ezra f. 456^v:

f. 456 ^v –457 ^r	Ezra 1, 1–2, 1
f. 457 ^v –458 ^r	Ezra 2, 1–25
f. 458 ^v –459 ^r	Ezra 2, 26–68
f. 459 ^v –460 ^r	Ezra 2, 68–3, 5, and then a repetition of 1 Esdras 8, 91–9, 1.
f. 460 ^v –461 ^r	again 1 Esdras 9, 1–22.

(q) Nehemiah is in confusion. I give the leaves in their proper order:

f. 468 ^v –469 ^r	Nehemiah 1, 1–2, 1
f. 462 ^v –463 ^r	Nehemiah 2, 1–2, 14
f. 466 ^v –467 ^r	Nehemiah 2, 15–3, 6
f. 464 ^v –465 ^r	Nehemiah 3, 8–4, 7
f. 465 ^v –466 ^r	Nehemiah 6, 1–6, 17
f. 463 ^v –464 ^r	Nehemiah 6, 18–7, 5: Ezra 2, 1–21 repeated.
f. 461 ^v –462 ^r	Ezra 1, 21–59
f. 467 ^v –468 ^r	Nehemiah 7, 61–8, 5
f. 469 ^v –470 ^r	Nehemiah 8, 5 and thenceforward in order.

Des. Nehemiah f. 480^v. The missing sections of Ezra and Nehemiah are Ezra 3.5 – fin. and Nehemiah 4, 7–6, 1; 7, 5–7, 61.

(r) 4 Esdras (2 Esdras of the English version). Inc. f. 480^v: des. f. 496^v. The text is fragmentary, but nothing has been lost from the ms. itself.

(s) Esther. Inc. f. 496^v. des. f. 510^v. The text is apparently fragmentary and in some disorder, but the gaps were in the archetype and nothing seems to have been lost from the ms. itself.

(t) Judith. Inc. f. 510^v. After f. 522^v gap of one folium (9, 4–10, 3): after f. 524^v gap of one folium (11, 22–12, 15): leaves 3 and 6 of quaternion $\partial\sigma\mu\theta'$ (originally a trinion) have been lost. After f. 527^v gap of one leaf (14, 17–15, 11); after f. 529^v gap of one leaf (16, 12–30); leaves 3 and 6 of qu. $\zeta\nu'$ (a trinion) have been lost. Des. Judith def.- (16, 12) f. 529^v.

(u) Tobit. Inc.-def. f. 530^r (5, 3 ff.). Another hand, fairly large and somewhat rounded *nuskhuri*. Thin, bad parchment and different, brownish ink; 48 lines to the page; two columns. All three of the folia are torn and patched with paper. F. 531 should follow f. 532: f. 532^v is blank. Des. Tobit def.- f. 531^v (11, 8). The text is of the type of **8**. With Tobit the present first volume ends.

Volume 2

(a) 1 Kings (1 Samuel). Inc. f. 1^r. Hand very similar to that of Vol. 1. The quaternion signatures exhibit no contemporary Greek equivalents as in Volume 1, but are marked incorrectly in modern Greek minuscules $\delta = \alpha'$ and so on. On the lower margin of fol. 1^r is a note in Greek stating that the ms. belongs to the monastery of Iviron. After f. 33^v a gap of four folia, the middle conjugates of qu. 5 having been lost: 17, 39–19, 2 are missing. Des. I Kings f. 57^v; *ibid.* in red capitals: დიდებამ ღმერთსა დაესრულა პირველი თავი მეფეთამ.

(b) 2 Kings (2 Samuel). Inc. f. 57^v; des. f. 114^r without any indication.

(c) 3 Kings (1 Kings). Inc. f. 114^r without any heading: f. 117^v in red capitals: დიდებამ ღმერთსა დაესრულა თავი 8^ე მეფეთამ: ქრისტე შეიწყალე თორნიკ სჯნგელისი და შვილისი მისნი ამენ: .

‘Glory to God. The second chapter of Kings is finished: O Christ, have mercy upon T^ornik the syncellus and his sons! Amen.’

then come the heading and the continuation of the text of 3 Kings, beginning with ch. 2, 2. F. 123^v end of qu. 13 4^ა; f. 124–130 of the ms. are missing, that is, folia 1 to 7 of qu. 13 4^ა (4, 11–8, 32) are lost. F. 171^r des. 3 Kings.

(d) 4 Kings (2 Kings). In red capitals: დაესრულა წიგნი მეფეთამ მესამე თავი: ქრისტე შეიწყალე თორნიკ იოვანეს:

‘The book of Kings, the third chapter has been finished: O Christ, have mercy on T^ornik Iovaney!’

Inc. f. 171^r; des. f. 219^v. F. 219 is the last leaf of qu. 36 4^ა. At the end of the text there follows a colophon:

დიდება ღმერთსა დაესრულა წიგნი მეფეთაჲ გელითა გლახაკისა სტეფანწსითა: საყუარელნო თუ დაკლებამ რამ მე იყოს შემიდნვეთ და გსენებულმცა ვარ წმიდათა შინა ღოგვათა თქუენტა ამჴნ ამჴნ | (f. 219^v) | ქ ქრისტე იესუ ადიდე სულიერად თორნიკ სზნგელოზი და შვილნი მისნი:

იესუ ქრისტე ადიდე იოვანე გელახისი სულიერად და შვილნი მისნი უკუნისამდე ჟამთა ამჴნ იყავნ:

დაიწერა წმიდამ ესე წიგნი ლავრასა შინა დიდსა ოშკს საყუარელსა წმიდისა ნათლის მცემელისასა საღოგველად სულ კურთხეულისა თორნიკ სზნგელოზისა თჳს და შვილთა მისთა: მოწყალო ღმერთო უხუად მიაწიჳე სულსა მათსა ამჴნ:-

ქ. საყუარელნო გულს მოდგინებამ ფრიად მაქუს და განა (sic) წერამცა ესთენ ვიცოდე ღმრთისა თჳს შემიდნვეთ ოდეს ამას წიგნსა ვწერდი გონებითა ვერ დაწყნარებით ვიყავ

შრომისა თჳს და ღოგვა ყავთ და კლებისა თჳს შემიდნვეთ . ქრისტე მიწევნე ორთა ვე სუფევათა ში(ნა)

მიქელ მე ვარაზვაჩესი დიდი სიტკბობამა მიჩუენეს ამის წიგნისა შრომასა

ბრძენისა კაცისა ყოველი სოფელი ყოვლისა თჳს ხოლო უგუნურისა არცა ერთი დანგი

წმიდანო მამანო მთაწმიდელნო გლახაკი ამის მშრომელი ღოგვასა წმიდასა მომიგსენეთ:

‘Glory to God! The book of Kings has been completed by the hand of the miserable Step‘aney. Beloved, should there be any drawback, forgive me, and may I be commemorated in your holy prayers. Amen. Amen. Jesus Christ, exalt spiritually T‘ornik the syncellus and his sons. Jesus Christ, exalt Iovane the son of Gelasi spiritually and his sons unto eternity of time. Amen. So be it. This holy book was written in the great lavra of Oška in the abiding place of the holy Baptist as a prayer-offering for the wholly blessed T‘ornik and for his sons. O compassionate God, bestow bounteously upon their souls! Amen.

Beloved, I had great zeal, and although while copying I sinned so much, for God’s sake forgive me. When I was writing this book, I was not in full possession of my senses.

Because of the work, both pray for me and for the faults forgive me. Christ, aid me in both kingdoms. Have mercy on Mik‘el the son of Varasvače. Great kindness they showed me while I worked on this book. For a wise man the whole world is for every one, but for the foolish one not a single farthing. O holy fathers of the Sacred Mountain, remember the miserable writer of this in your prayer!’

The colophon is written in capitals for the most part, each paragraph being in a different type of hand, but by the same scribe, and with the use in alternate paragraphs of red and black ink. The letters become smaller and smaller until they are microscopic in size. The type of the capital letters is interesting, being similar to that used in certain of the Sinai mss. (for instance, in the psalters).

F. 220 is missing, but was evidently merely the binding-leaf of the second half of the volume.

(e) Proverbs (აგავნი სოლომონისნი); no quaternion mark. Inc. f. 221^r; crude interlaced ornament in the lower margin. F. 227^v end of qu. ა; f. 230^r in red capitals: აგავნი სოლომონისნი დრმა და ძნიად სათარგმანებელ არიან:

‘The proverbs of Solomon are deep and hard to translate (end of ch. 9).’

F. 241^r a pencil note that 18, 23–19, 2 are lacking in the ms. F. 250^v: 25, 1 in red; note in pencil that this is lacking in the printed text. F. 257^v des. Proverbs; in red capitals: დაესრულა იგავთა გელითა გლახაკისა გიორგი გელახის ძისათა:

‘Proverbs was completed by the hand of the miserable Giorgi Gelasisdze.’

(f) Ecclesiastes. Inc. f. 258^r; *ibid.* ქრისტე ადიდე იოვანე (*ter*) შვილით ურთ და ჩემ თჳს ღოცვა ყავთ: ეკლესიასტე წიგნი მეორე .

‘O Christ, exalt Iovane (*thrice*) together with his sons, and make a prayer for me; Ecclesiastes the second book.’

Des. Eccles. f. 271^r; in red capitals: დაესრულა ეკლესიასტე უფალს მოიგებენ გიორგი:

‘Ecclesiastes has been finished; O Lord, remember Giorgi.’

(g) Song of Solomon: ქება ქებათა თქმული სოლომონისი:

‘The Praise of Praises, a saying of Solomon.’

Inc. f. 271^r; des. f. 277^v; *ibid.* in black capitals: დიდება შენდა დმერთო დაესრულა ქება ქებათა ქრისტე შეიწყალე გლახაკი გიორგი ამენ:

‘Glory to thee, O God! The Praise of Praises has been finished. O Christ, have mercy on the miserable George. Amen.’

(h) **Wisdom of Solomon.** სიბრძნის სოლომონისი პანარეტოსი: ქრისტე შეიწყალე იოვანე თორნიკ:

‘The Wisdom of Solomon Panaretos; O Christ, have mercy on Iovane T’ornik!’

Inc. f. 277^v; des. f. 302^v: *ibid.* in small black capitals: დიდებაჲ დმერთსა დაესრულა სიბრძნის სოლომონისი: თავი დ^ჲ: ქრისტე ადიდე მამაჲ იოვანე თორნიკ მძღუდრით ძმით და შვილით ურთ:

‘Glory unto God! The Wisdom of Solomon has been finished. Chapter four. O Christ, exalt Father Iovane T’ornik with his teachers, his brothers, and his sons’;

in still smaller black capitals: უფალ მდიგსენე გლანაკი გიორგი გელასის ძმ რამელი დამეკლეს შემინდვით:

‘O Lord, remember the miserable Giorgi Gelasisdze: for what I shall have been lacking in pardon me.’

(i) **Sirach.** Inc. f. 302^v; f. 315^v at end of qu. იბ in lower margin [in red?]: აქამდე გიორგისი აქადთგან მიქაელისი წადმართ:

‘Up to here by George; from here on Mik’el straight through.’

A different hand and ink. F. 337^v at the end of ch. 30 an illegible pencil note; f. 341^r, note that the following passage is lacking in the printed text, and this runs apparently to f. 344^r, where there is another pencil note, likewise illegible.⁴⁵ A careful collation of the passages shows that the text is complete and in the proper order, such as is exhibited by the Old Latin, the Syriac, the Armenian, and by two Greek mss. The printed Georgian text is (like Maccabees and Fourth Esdras) a translation from the Slavic, which in turn was translated from the usual Greek text, with the well-known transposition of the passages 30, 25–33, 13a, and 33, 13b–36, 16a.⁴⁶ The disorder occurs in the printed text and not in our ms. Some

⁴⁵ This is not a gap in the archetype, as Žordania thinks (Описание, II, p. 37).

⁴⁶ The statement of the facts in H. B. Swete, *Introduction to the Old Testament in Greek*, Cambridge, 1900, pp. 271–272, is completely incomprehensible. The facts are clearly set forth by him in the preface to Vol. II of *The Old Testament in Greek*, pp. vi–vii, Cambridge, 1891. See also J. H. A. Hart, *Ecclesiasticus in Greek*, *Introduction*, pp. vii–viii, Cambridge, 1909. The Greek mss. are codd. Vat. gr. 248 and 253.

evident Armenisms show clearly that our text cannot be derived from the Greek. Des. Sirach f. 366^v.

(j) The twelve Minor Prophets. წიგნი ათორმეტთა წინააზ-
წარმეტყულთა:

‘The Book of the 12 Prophets’,

in red capitals (f. 367^r). The list of the names is given with the stichometry, but preceding the latter are two sets of letters: the first, read from bottom to top, gives ჰ მღიგსენე ო^ა ო ა^ა ‘ĥ Remember O Lord ā’; the second, read from top to bottom: მღიგსე ო^ა ო ანჳა ‘Remember, O Lord, anüy.’⁴⁷

(1) f. 367 ^r inc. Hosea	ა ^ა თავი მსხვი	ა : მ : ჯ :
(2) f. 378 ^r inc. Joel	ბ ^ა თავი იოველისი	ბ : ო : დ :
(3) f. 382 ^r inc. Amos	გ ^ა თავი ამოსისი	ბ : ო : ძ :
(4) f. 391 ^r inc. Obadiah	დ ^ა თავი აბდიაისი	ჟ : გ : ზ :
(5) f. 392 ^r inc. Jonah	ე ^ა თავი იონაისი	ნ : ხ : ლ :
(6) f. 395 ^r inc. Micah	ვ ^ა თავი მიქაელისი	ე : ე : ჭ :
(7) f. 401 ^v inc. Nahum	ზ ^ა თავი ნაუმისი	ხ : ო : ფ :
(8) f. 404 ^r inc. Habakkuk	წ ^ა თავი ამაკუმისი	გ : ო : ჭ :
(9) f. 407 ^v inc. Zephaniah	თ ^ა თავი ხოფონაიაისი	ო : ა : დ :
(10) f. 410 ^v inc. Haggai	ი ^ა თავი ანგაელისი	ო : ნ : დ :
(11) f. 413 ^r inc. Zechariah	ია ^ა თავი ზაქარიაისი	მ : ჯ : ჩ :

After f. 421^v gap of 2 folia (Zech. 11, 7–13, 9), ff. 3 and 4 of qu. 33 (= 26) having been lost.

(12) f. 423^r inc. Malachi; des. იბ^ა თავი მალაქიაისი ჭ : ა :
Malachi f. 427^r.

Then follows a lengthy colophon in the hand of the scribe, but written rather smaller than in the body of the text.

⁴⁷ This is apparently a corrupt form of Iovaney = John. The ĥ is a part of the stichometry.

დიდებად შენდა ქრისტე ნათელს სამარადისს სულთა ჩუენთა განმანათლებელს . განსრულდა წიგნი ათორმეტთა წინამსწარმეტყუელთა: ქრისტე ადიდეს თორნიკ პატრიკი და შვილის მისნი ამჴნ ამჴნ ამჴნ:-

f. 427v¹ აქამდე მიქაელისი რომელსა ცთომილ ვიყო ღმრთისა თჳს შემინდვეთ და ლოცვასა მომიცხენეთ:|

რომლისა თანა შემწენი ვართ და ღმრთისა თანა მსახურნი და ღმრთისა აღმსენებულნი საფუძველისანი მოციქულთა და წინამსწარმეტყუელთა ვითარცა თქუა მოციქულმან აღსაარებად გვპყრიეს ღმრთის მსახურებისა იგი საიდუმლოდ . რომელი მოგუთხრნა სამთა მათ გან გუნდთა სამგზის მქადაგებელთა რომელთა მიერ შეუძრველად დაბტკიცებულ არს ეკლესიამ: მოციქულთა მიერ და წინამსწარმეტყუელთა და წმიდათა მოძღუართა და ესრეს აღივსო ესე სულითა ძლიერითა მიდგომილი მოუკლებულად შობს ზეგარდამო მეორედ წყლისა მიერ და სულისა სიმრავლესა მღრწმუნეთასა¹ . რომელთა მიერ ისწავების ზეცისა ძალთა მრავალფერი იგი სიბრძნე ღმრთისა საიდუმლოდ იგი გამოვთქმელი ცნობა წმიდისა ერთარსებისა დასაბამი ყოვლისა მეცნიერებისა . რომლისა თჳს ახლად შობილთა აღგვლებიეს კერტი იგი გონიერებისა და დღითი დღედ ვწოეთ

f. 427v² სიტკბოებისა მას სძესა . და ესრეს აღორძინებულნი არარას სამებასა წმიდასა დაგვკლებთ არცა უმრწამესობით ვიტყვთ: არამედ ერთი მამა გურწამს დაუსაბამოდ ღმერთი სრული მშობელი ერთისა მის ძისა . და ერთი იგი ძე უძმოდ და უმცესოდ არამედ იგი ხლოდ: მხოლოდ უბით მამისად სწორი მამისა ბუნებით დაუსაბამოებით და შემოქმედებით და ერთი იგი სული . რომელი მამისა გინ გამოვალს და შორის მამისა და ძისა იდიდების სწორი ღმრთეებითა დაუსაბამოებითა და შემოქმედებითა: ამის თჳსცა ერთ ღმერთ წმიდას სამებას გარდაუქცეველ სამგუამოვნად ცნობილი . ერთ ღმრთეებად გამოჩინებულნი: ესე მოგვთხრნა სჯდდსმან მან ნიკეას . რომელნი თჳთ გელმწიფებამან სულისა წმიდისა მან შეკრიბნა მწიგნობარნი იგი და მოწაფებულნი სასუფეველსა რომელთა გამოიდგეს ძუელი და ახალი საუნჯე: და ესრეთ სულითა ძლიერითა აღიწახეს და საანჯმნო ყვეს მართალი სარწმუნოება ვიდრემდის აღავსნეს მადნარნი გმითა მათითა: და მიერ და დარანებულნი იგი სულნი¹ მზირად სულსა უმანკოთასა რომელნი მე მონადი-

¹ სულნი] leg. გუელნი.

'Glory unto thee, O Christ, Light eternal, Illuminator of our souls! Completed is the book of the twelve prophets. O Christ, exalt spiritually T'ornik the patrikios and his sons! Amen. Amen. Amen.

Up to here the hand of Mik'ael; in what I have erred pardon me for God's sake and remember me in prayer.

With whom we are aiders and fellow-servants of God ⁴⁸ and edified of God upon the foundation of the apostles and the prophets,⁴⁹ as the apostle said: "To confess have we taken the mystery of religion,"⁵⁰ which was related unto us by the three companies of the thrice proclaimed, by whom the church is unshakenly secured, by the apostles and the prophets and the holy teachers.⁵¹ And thus this [the church] is filled, fertilized by the mighty spirit; she un-
failingly bears thereafter by the water from above and from the Spirit the multitude of the faithful, whereby is taught the manifold wisdom of God to the heavenly powers,⁵² that ineffable mystery,⁵³ that knowledge of the holy unity of substance, the commencement of all wisdom; wherefore we, the newly-born, have fastened upon the nipple of intelligence, and from day to day we suck the milk of its sweetness. And having been thus brought up, in naught do we diminish the holy Trinity, nor do we speak with the callowness of youth, but we believe in one Father without beginning, in God, perfect, the parent of his only Son, and in the one Son without a brother and without companion, but in Him alone, sole from the bosom of his father, equal to his father by nature, by absence of beginning, and by creation, and in the one Spirit, which proceeds from the Father and is glorified between Father and Son, equal in Godhead, in absence of beginning, and in creative might. Hence also as one God is the Holy Trinity recognized as unchanging in the three hypostases and appears as the single Godhead.

This the synod in Nicaea told us, which the very power of the Holy Spirit gathered together, the scribes and the disciples in the kingdom who brought forth the old and the new treasure.⁵⁴ And thus through the mighty Spirit they proclaimed and made public the true faith until the forests were filled with their voice, and from thence the coiled snakes,⁵⁵ besetting the souls of the blameless, were driven out, the ones being hunted out and the others persecuted, and the church was filled with the multitude of the faithful. We believe in and confess the Holy Virgin, the Mother of God, as the great Gregory

⁴⁸ 1 Cor. 3, 9.

⁵⁰ 1 Tim. 3, 16.

⁵² Eph. 3, 10.

⁵⁴ Matt. 13, 52.

⁴⁹ Eph. 2, 20.

⁵¹ 1 Cor. 12, 28.

⁵³ Eph. 3, 9.

⁵⁵ Ms.: 'souls.'

რნეს და რომელნი მე განდევნეს და ეკლესიამ აღავსეს სიმრავლითა მორწმუნეთათა: გურწამს და აღვიარებთ წმიდასა ქალწულსა ღმრთის მშობელსა. ვითარცა იტყვს დიდი გრიგოლი: ვინ არა აღიაროს მარიამ ღმრთის მშობელად განმორებულ არს იგი ღმრთისა გან. და კუალად იტყვს აჴა ყრმამ ღმერთ არს. და ვითარ არა ღმრთის მშობელ არს მშობელი მისი: ხოლო მის გან მიხუშულნი იგი საუფლონი გორცნი ძესა მას დაუსაბამლსა აქუან სრულ ყოვლითა ვე ბუნებითა კაცობრითა თვნიერ ხოლო ცოდვისა პირველ ჯუარცემადმდე მძიმე და საჭირველ. და მიმშუე ყოველსა განწრწნადსა. ვითარცა ესე ჩუენ თვნიერ ხოლო ცოდვისა. ხოლო შემდგომად აღდგომისა უხრწნელ და უკუდავ და ყოვლად უვნებელ: ამის თვცა ერთი ქრისტე ერთი ძმ ერთი უფალი ერთითა გუამითა და ორითა | თვხობითა აღუვარებებს წმიდასა ეკლესიასა და ესრეთ ასწავებს ყოველთა ნამობთა თვსთა: და ვითარცა ზღუამ შეიკრებს ძლიერებასა მდინარეთასა და არა გარდაცემის. ეგრეთ ვე ეკლესიამ დღითი დღე სწავლასა წმიდათა მოძღუართასა და იგი აღსავსე წესსა ვე ზედა ჰვიეს. და მარადის ქადაგებს და იტყვს: იქმოდეთ ნუ საზრდელსა წარსაწყმედელსა. არამედ რომელი ეგოს ცხოვრებად საუკუნოდ:

f. 428r²

რომლისა თვცა მე იოვანე თორნიკ ყოფილმან ძემან სულკურთხეულისი ჩორდვანელისამან მოვიგე წმიდამ ესე წიგნი მეფეთამ საღვცველად თავისა ჩემისა და ძმათა ჩემთა და შვილთა ჩემთა თვს. და მოსაგხენებელად სულსა ყოველთა მიცვალებულთა ჩემთასა: აწ წმიდანო ღმრთისანო ვინცა იმსახურებდეთ წმიდასა ამას წიგნსა. გხენებულმცა ვარ წმიდათა შინა ღვცავათა თქუენთა. რამთა უფალმან თქუენცა სასყიდელი ზეცისამ მოგანიჭოს. კურთხეულ არს მწერალი. ქებულ არს მკითხველი. მაღლი მსხენელთა ამცნ:-|

f. 428v

დაიწერა წმიდამ ესე წიგნი გელითა სამთა მწერალთამთა: მიქაელისითა გეორგისითა და სტეფანესითა: ჩუენ თვცა ღვცავა ყავთ წმიდანო ღმრთისანო ამცნ: .

ოდეს ესე წიგნი დაიწერა ქორნიკონი იყო: რ ჟ ლ :

შეიმღსა გელითა გლახაკისა სტეფანესითა: ღვცავა მომიგხენეთ წმიდანო ღმრთისანო მთაწმიდელნო: გულს მოდგინებამ ფრად მაქუნდა განაწერამ და მოსამ ესთენ ვიცოდე:

saith: "Whoso shall not confess Mary to be the Mother of God is estranged from God," and again: "Behold a child is God, and how is she who bore it not the Mother of God?"⁵⁶ The divine flesh, however, assumed from her, the Son without beginning hath, complete in every human nature, but without sin, up to his crucifixion heavy and oppressed and liable to corruption just as we, except for sin, but after his resurrection incorruptible, immortal, and wholly untouched by suffering. Wherefore also has the holy church confessed one Christ, one Son, one Lord with one body and with two natures, and thus she teacheth all her progeny. And just as the sea is gathered together by the force of the rivers nor doth it run over, so too [doth] the church from day to day with the teachings of the doctors, and she, too, full to the brim abideth in this wise, and ever preacheth and saith: "Do not according to the way [lit. food] of destruction, but that which shall yield eternal life."

Wherefore I, Iovane, T'ornik that was, the son of the wholly blessed Ćordvaneli, have devoted this holy book of Kings as a prayer-offering for myself and my brothers and my sons and in commemoration of the souls of all my departed [relatives]. Now, O holy ones of God, whosoever of you shall officiate from this book, I would I were mentioned in your holy prayers, in order that the Lord may bestow on you likewise the recompense of Heaven. Blessed is the writer, praised is the reader, grace unto them that listen. Amen.

This sacred book was written by the hands of three scribes, Mik'ael, Georgi, and Step'aney; pray for us also, O holy ones of God. Amen.

When this book was written the k'ronikon was 198 [+ 780 = 978 A.D.].

It was bound by the hand of the miserable Step'aney: remember him in your prayers, O holy ones of God of the Holy Mountain. I had great zeal, but in reading and writing I sinned so much.'

⁵⁶ This probably refers to Gregory Nazianzen, ep. 101 ad Cledonium, Migne, P.G. 37, col. 178c f.

In addition to the above description, it seems fitting to give a brief sketch of the importance of this codex for the textual tradition of the Georgian Old Testament. Specific statements as to the character of all portions of the text cannot be made as yet, inasmuch as they would involve a detailed analysis of the entire manuscript, or at least of a portion of each separate book. It is, however, possible to give a general conspectus of the manuscript testimony for each group of books, and this may serve to illustrate what the problem is and to afford some idea of the relative value of the codex (designated as O).

In addition to O certain other Georgian mss. are briefly described in my article 'Ancient Georgian Versions of the Old Testament,' in this REVIEW, vol. XIX, 1926, pp. 270-297. They are the following:

U. Tiflis, Georgian State University Library 1. 13th century.

C. Tiflis, Ecclesiastical Museum 51. 18th century.

S. Tiflis, Georgian Society of History and Ethnography 885. 18th century.

To these are to be added:

A. Tiflis, Ecclesiastical Museum 570. A.D. 1460. Laconic notice in *Žordania*, Описание, II, p. 90. A begins with 3 Kings. The text in 4 Kings is abbreviated and very corrupt; about the other books I have no information.

B. Tiflis, Ecclesiastical Museum 646. Late 16th century. B is described in some detail, but with a number of errors, by *Žordania*, Описание, II, pp. 129-131. It begins with 1 Kings.

M is the printed Georgian Bible in the Moscow edition of 1743.

(1) Genesis. Apparently where O is preserved it gives the best text.⁵⁷ The text of C is closely akin to it, as is the printed text of the Moscow edition (M). Codices D and G have a very corrupt text. The same holds true for Exodus and the first part of Leviticus.

(2) Latter half of Leviticus, Numbers, Deuteronomy, Joshua, and the earlier part of Judges. O is lost here; C is by

⁵⁷ A stemma of the manuscript filiation in the Octateuch with a description of the mss. is given in my article, 'Ancient Georgian Versions of the Old Testament,' *Harvard Theological Review*, vol. XIX, July 1926, p. 287.

far the best ms. and is fairly close to M. G breaks off in Numbers, D in Deuteronomy; in both the text is corrupt. Two pages written in capitals from Numbers (K) are preserved with a very corrupt text. S contains the latter part of the Octateuch, commencing with the second half of Deuteronomy, and is akin to C, but omits many words and phrases. About the text of F I know nothing, except that it contains only Deuteronomy and is incomplete. U and the allied mss. U₁ and U₂ (see my article, p. 285 f.) have a wholly variant text (that of the Catena Nicephori), which was translated from the Greek.

(3) End of Judges and Ruth.⁵⁸ O is the best and close to C; S and U also cover this section.

(4) Job. O and C are much alike; some fragments, scanty and corrupt, in S. C is the sole ms. after 30, 27.

(5) Psalter. Absent from O. The best manuscript is Tiflis Ecclesiastical Museum 38,⁵⁹ to which the Sinai mss. are closely allied.⁶⁰ This version seems to be akin to that in the Greek Codex Alexandrinus (A).⁶¹ The later revised version of George the Athonite is preserved in many mss., of which the majority are late.

(6) Kings. O is the best ms., closely allied to C, which is also very good. A and B are akin to these; A is very corrupt, B less so. The text in M is wholly different, and its origin and relationship are completely obscure.

(7) Chronicles. Absent from O. C is the best ms., closely allied to A and B.

(8) Esther, Judith, Tobit. Codices A B O C; the text has not as yet been investigated.⁶²

(9) Proverbs, Wisdom of Solomon, Ecclesiastes.⁶³ O and

⁵⁸ A discussion of the readings in Ruth in my article cited above, pp. 280 ff.

⁵⁹ 904 A.D. according to Kekelidze; a description of the ms. in *Žordania, Описаніе*, I, pp. 29-34.

⁶⁰ Tsagareli, *Свѣдѣнія*, II, pp. 51-56. Nos. 1 and 2 and 3-6; these latter are now nos. 42, 29, 86. Codex 2 is now at Graz, and I could not discover the whereabouts of the papyrus psalter No. 1 during my visit to Sinai in 1927.

⁶¹ They have the same titles to the Psalms, the introduction of Pseudo-Athanasius, and the apparatus. See A. Rahlfs, *Septuagintastudien* II, pp. 56-7.

⁶² Cf. above, p. 45, for Tobit.

⁶³ The various extant texts of Ecclesiastes are printed in parallel columns in the publication of Kekelidze cited above (note 36).

C are the only two mss., and are closely akin. C is incomplete.

(10) Song of Solomon. The texts vary. O C, Eccl. Mus. 65⁶⁴ and two other late mss.⁶⁵

(11) Sirach. O is the sole ms. M is an 18th-century translation from the Slavic.

(12) Ezra and Nehemiah. I gives the best text. O is incomplete. A B C also contain these texts, but their relations to the others are not yet ascertained.

(13) 4 Esdras. I has the best text but is defective.⁶⁶ O has only excerpts.⁶⁷

(14) Prophets. O is akin but inferior to I. A completely variant version is found in U = M.⁶⁸ U is lost for Daniel,⁶⁹ so that in that book the character of M is uncertain; in any case it differs distinctly from O and I.

⁶⁴ From this ms. (A.D. 1215) the text of the Song of Solomon (which is accompanied by a commentary) has been lithographed in facsimile by A. Shanidze, Tiflis, 1924. This part of the ms. is written in 'mkhedruli' — the secular hand.

⁶⁵ The later mss. are in the library of the Society for the Extension of Literacy among the Georgians, Nos. 409 and 1349; see Karičasvili, კატალოგო, p. 15.

⁶⁶ R. P. Blake, 'The Georgian Version of Fourth Esdras from the Jerusalem Manuscript,' in *Harvard Theological Review*, XIX, 1926, pp. 299–375 (Georgian text and Latin translation).

⁶⁷ See the following article in the present number of this Review.

⁶⁸ On the relation between O and U in the prophets, see my article cited above (note 48), especially pp. 281 ff.

⁶⁹ If the Book of Daniel ever was included in the ms.

Harvard Divinity School

Khanmeti Palimpsest Fragments of the Old Georgian Version of Jeremiah

Author(s): Robert P. Blake

Source: *The Harvard Theological Review*, Vol. 25, No. 3 (Jul., 1932), pp. 225-272

Published by: [Cambridge University Press](#) on behalf of the [Harvard Divinity School](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1508315>

Accessed: 21/09/2014 17:28

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Cambridge University Press and Harvard Divinity School are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *The Harvard Theological Review*.

<http://www.jstor.org>

KHANMETI PALIMPSEST FRAGMENTS OF THE OLD GEORGIAN VERSION OF JEREMIAH

ROBERT P. BLAKE

HARVARD UNIVERSITY

AMONG the innumerable fragments and scraps of manuscripts which have percolated through to Western Europe from the renowned *Rümpelkammer* at Cairo, there have been found not a few palimpsest leaves bearing the marks of other milieus and having traced upon them characters in tongues other than Hebrew.¹ Chance brought the writer on the trail of one such vagrant parchment during a visit to Oxford in the summer of 1921; an investigation of the hand-list of Georgian mss. at the Bodleian Library showed that this institution possessed a "fragment of Jeremiah in capitals."² As soon as I glanced at it, I realized that a perplexing puzzle had been solved. In 1902 Professor P. K. Kokovtsov of the University of St. Petersburg published a facsimile and collation of the Hebrew text on a Hebrew-Georgian parchment palimpsest leaf,³ a photograph of which had been sent anonymously to Professor N. Ya. Marr. The Hebrew text proved to be a portion of the Jerusalem Talmud;⁴ from the photograph it was difficult to tell which was

¹ A. Neubauer and A. Cowley, *Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library*, vol. II, Oxford, 1906, Introduction; *Jewish Encyclopedia*, Art. 'Genizah.'

² The leaf is listed as ms. Georg. C 1 = ms. Heb. 2672, and is framed in glass, as are the other fragments at Cambridge and London: see Neubauer and Cowley, p. 47.

³ П. К. Коковцовъ, Еще одинъ рукописный фрагментъ Иерусалимскаго Талмуда. Записки Восточнаго Отдѣленія Имп. Россійскаго Археологическаго Общества, XI (1899), стр. 195-205; *ibid.* Дополнение къ статьѣ «Еще одинъ рукописный фрагментъ Иерусалимскаго Талмуда.» стр. 413; Kokovtsov later identified the fragment from the catalogue. (See article of Hencko cited below, note 41).

⁴ From the Tractate *Bābā Qāmā* c. 6 and 8. The other fragments likewise come from this same tractate. The late Professor G. F. Moore pointed out to me that the Hebrew text of these fragments is published by L. Ginzberg, *Yerushalmi Fragments from the Genizah* (in Hebrew), New York, 1909, pp. 242-244. I would record my deep gratitude to Professor Moore for much help and many fruitful and stimulating suggestions generously and freely bestowed through many years. My warm thanks are also due to Professor William Thomson, who went over the article in its final form.

the original writing. The late Sir A. E. Cowley kindly informed me that the fragment had been acquired in 1894 along with several others from Rabbi S. Wertheimer in Jerusalem, and that its provenance from the Genizah collection was almost certain. Professor F. C. Conybeare had already identified the Georgian text as a fragment of Jeremiah,⁵ and presumably had at the same time sent the photograph to Professor Marr, the covering letter probably having been lost.

I began to decipher the fragment, which proved a thorny task. The ink had faded very badly, the parchment was yellow with age, but the chief difficulty was that no single verbal form came out anywhere nearly right. At length I discovered one that was not concealed by the Hebrew text, and then it became clear what the trouble was: we have before us a dialectal text. To the significance of this for Georgian studies I shall return below. Once the importance of the find had become clear to me, I set about hunting down other possible fragments of the same manuscript. Through a reference in J. O. Wardrop's Catalogue of the Georgian mss. in the British Museum⁶ I discovered that one minute fragment is preserved there,⁷ and that another is in the Cambridge University Library.⁸ Later on, at Cambridge, I was able to identify and copy three further bits of the same manuscript, thanks to the willing help of Professor F. C. Burkitt. These fragments have been described in detail in the Catalogue preceding the present article. The British Museum fragment proved to be so small that it is impossible to place it, though it can be said with certainty that it belongs to the same codex as the fragments in Oxford and Cambridge. Both the Cambridge and British Museum fragments come from the Genizah at Cairo, so that the question is settled as to the provenance of the Oxford fragment.

The present article was begun in 1921, and considerably revised and enlarged in 1924, after the work of Djavakhišvili and of Šanidze became known to me. Subsequently I obtained photographs of the Jerusalem manuscript⁹ and of the Athos

⁵ Neubauer and Cowley, loc. cit.

⁶ London, 1913, p. 406.

⁷ Brit. Mus. ms. Or. 6581 = ms. Georg. 3.

⁸ Taylor-Schechter ms. 12.741.

⁹ See Harvard Theological Review, XIX, October, 1926, p. 300.

codex.¹⁰ In 1930, through the kind offices of Mr. A. F. Scholfield, Librarian of the Cambridge University Library, I was appointed Associate in Oriental Literature of that Library. This led me to resume my long dormant investigation and to bring the results to the form which is here presented.

The parchment of the Oxford fragment is stout and yellowed with age; in some places it has been injured by damp. The Hebrew text is written transversely (also in two columns) across the Georgian. The Oxford leaf¹¹ is preserved nearly complete, and shows that we have to do with a MS. of very considerable size: the page measures 320 by 240 mm.; the text 246 by 208 mm.; between the columns was left a space of from 21 to 22 mm. There are 20 lines to the page. I am convinced that this was a codex of the Old Testament, not a lectionary from the prophets, for no signs of lessons or chapters are marked in the margin, although one of the fragments contains the end and the beginning of a chapter¹² (possibly it was written in red). The codex may have contained only Jeremiah and something more — possibly Baruch, Lamentations, and Ezekiel, while the minor prophets and Isaiah probably formed a second volume. A rough stichometrical calculation shows that Jeremiah alone must have filled at least 250 folia, which would give around a thousand folia for the whole series of the prophets. I exclude from this calculation Daniel, Ezra and Nehemiah, and the Esdras books. The parchment is lightly ruled with a sharp point on the hair-side. The words are divided, and the scribe evidently took no pains to economize his parchment; the lines contain from 8 to 14 letters only. Paragraphs are marked by indents and by slightly larger plain initial letters set out in the margin. The ink is of a purplish-brown color, resembling that used in many of the oldest Georgian MSS. It has faded at many points, and where injured by damp has turned a yellowish brown. The Hebrew text, written by a hand of the Egyptian type according to Dr. Cowley, is in rather pale grayish-black ink.

¹⁰ See *ibid.* XXII, 1929, pp. 33 ff.

¹¹ The leaf is here reproduced from an excellent photograph which I obtained through the kind offices of Mr. F. R. Hall, Comptroller of the Oxford University Press.

¹² The Oxford leaf (c. 18); the initial sentence is written in red both in I and O.

The question as to the original home of the manuscript is purely a matter of conjecture. Whether there were colonies of Georgian monks in Egypt outside of Sinai is doubtful. It seems much more likely that it came from Palestine, where literary work in Georgian monastic circles¹³ began early. Later on, in fact, one of the versions of the Scriptures was called 'Sabbaites' by the Georgians.¹⁴

A careful description of the Cambridge fragments has been given above (Catalogue, pp. 207-224). The British Museum specimen (Or. 6581; Wardrop Catalogue, No. 3, p. 406) is a tiny, irregular bit of parchment, measuring about 38 by 30 mm. It is framed with two other palimpsest fragments containing Palestinian Syriac texts. The age and provenance of these fragments make them of cardinal importance in the history of Georgian palaeography, and justify a discussion in some detail. See Plates 7, 7A, 8, 8A.

In the three fragments all the letters of the Georgian alphabet are represented with but four exceptions, *ჰ* p, *ჯ* j, *ჟ* ž, and *ზ* z; that the last two, which are very infrequent, are absent is only natural, while the absence of p and j is due to chance. I take the opportunity of reproducing also a *ჟ* ž which turned up in a leaf of a khanmeti palimpsest manuscript now in the possession of a dealer in Cairo. While the script of this codex is obviously later, it exhibits the quadrangular form and general ductus which characterize the fragments that we are studying, and shows one very important phenomenon, namely, that the head of the *ჟ* ž was originally closed;¹⁵ to the significance of this I shall return below.¹⁶ Certain general points remain to be discussed before taking up the individual characters.

The fragments were written with a broad flat-cut reed pen, and by a skilful, practised scribe. In some cases the circles are almost geometrically perfect; and the hair-lines are straight and delicate. The vertical strokes are broad, and executed with a single movement of the pen; in the case of those letters

¹³ See კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია I (Tiflis, 1923), pp. 50 f.

¹⁴ See Harvard Theological Review, XXI, 1928, p. 368.

¹⁵ A photograph of this manuscript was sent me by the owner.

¹⁶ This form was pointed out by Šanidze in the article cited below, p. 234, note 32.

[illegible]

This content downloaded from 96.234.6.172 on Sun, 21 Sep 2014 17:28:32 PM
All use subject to [JSTOR Terms and Conditions](#)

which go below the line, like *ſ*, *c*, *g*, *q*, *g*, *p*′, *j*, *k*′, the tails of the hastae sometimes take the form of an oblique point, with the slant from left to right. This indicates that the pen was probably shaved a bit on the right side. Finial points are for the most part square, or at least rectangular, and are usually placed above or below the hair-lines, which generally do not pierce them. The hair-lines run across the page horizontally (never vertically), and merely connect the heavier strokes. In some instances they are carried out beyond the vertical thick line for an ornament, as in the *Მ* *r*; this is later stylized and forms an integral part of the letter in some of the later forms of capitals.¹⁷

The punctuation is likewise harmonious in execution and early in form. The sign of contraction is a short, straight line joining the lower corners of two square dots *■* *■*. As word divisions, we find one and two dots (close together), half-way above the line, *· ·*. In addition we find the superior accent *˘*, which is obviously the Armenian *ⲙⲏⲗⲏ* *but*′, and is used somewhat like the Greek comma to denote a small break in the thought. This accent is characteristic of the most ancient Old Georgian mss., and is found, for instance, in the Adysh Gospels; but attention has not been directed to it hitherto, so far as I am aware.

Division among the words is usually according to the sense, but sometimes the words are run together. Words under contraction are few and only those ordinarily met with. These are both abbreviations, such as *ᲙᲗ* *ᲙᲗ* for *ᲙᲗᲙᲗ*, *ᲙᲗᲙᲗ*, and suspensions, such as *ᲙᲗᲙᲗ*, *ᲙᲗᲙᲗ* for *ᲙᲗᲙᲗᲙᲗ*, *ᲙᲗᲙᲗᲙᲗ*, and the like. Words are carried over at the end of the line at any point where the division happens to fall. There is no attempt to space the words in any pattern, such as we find in the later mss.¹⁸ ‘Lizards’ are frequent; short lines are not spaced in at the end of a paragraph to make an equal indentation on both margins.¹⁹

¹⁷ See p. 232.

¹⁸ A study of the alphabets from various manuscripts and monuments as given by I. Djavakhišvili in his *ქართული პალეოგრაფია* (Tiflis, 1927) ad fin. makes this clear.

¹⁹ This is especially characteristic of the psalters; e.g. ms. Tiflis Eccles. Mus. 38 (ca. 904).

Paragraphs are marked by large plain capitals slightly set out in the margin. No trace of chapter numberings, such as we find in the Jerusalem ms. (I) of the prophets, appear to be preserved.²⁰ It would appear that a sentence once written in cinnabar has disappeared in the Oxford leaf; the missing words are written in red in I and O. The ruling of the lines was discussed above (Catalogue, p. 210). The relative narrowness of the two columns is also a sign of antiquity.

We now turn to a discussion of the individual letters.²¹

1. *Vowels*

The top stroke of the ϵ a is long with two dots at either end; the understroke also ends in a dot. η e and \omicron i are sharply distinguished;²² the left vertical bar of the η e is about half the length of the right bar, while the \omicron i has on the left a square dot above the hair-line. The α o is made by two vertical semi-circular convex strokes deeply shaded in the middle, and joined at the top and bottom by a hair-line. The dot to the right is joined to the bottom of the circle by a horizontal hair-line; the dot is square and above the level of the line. The ζ ü/w is the most interesting of the vowels. Two forms appear: (1) that of the isomere of a P.²³ The loop is very small, shaded on the left and joined by hair-lines, and the vertical stroke is the same height as the α o: (2) the loop has become a hook, also very small, and has slid a third of the way down the hasta; the hook is small and sharply bent in. In this form we usually find a hair-line finial on the left at the top of the hasta. In the α y the two points on the left end in dots, in each case above the hair-line; the curve itself is parabolic rather than circular. No very

²⁰ On this point see H. B. Swete, *Introduction to the Old Testament in Greek*, 2d ed. by R. R. Ottley, Cambridge, 1914, pp. 351 f. The chapter headings are only partially preserved, for instance in Jeremiah, in Codex I.

²¹ For convenience I reproduce the alphabet as far as it is preserved. The drawing was executed by my wife.

²² In a good many manuscripts the only difference between η e and \omicron i is in the length of the left bar, and it is very difficult to distinguish between them.

²³ The form of the reversed P is the older, as we can see from the inscriptions; cf. I. Djavakhišvili, *Bulletin de l'Université de Tiflis*, II, 1923, pp. 317 ff.

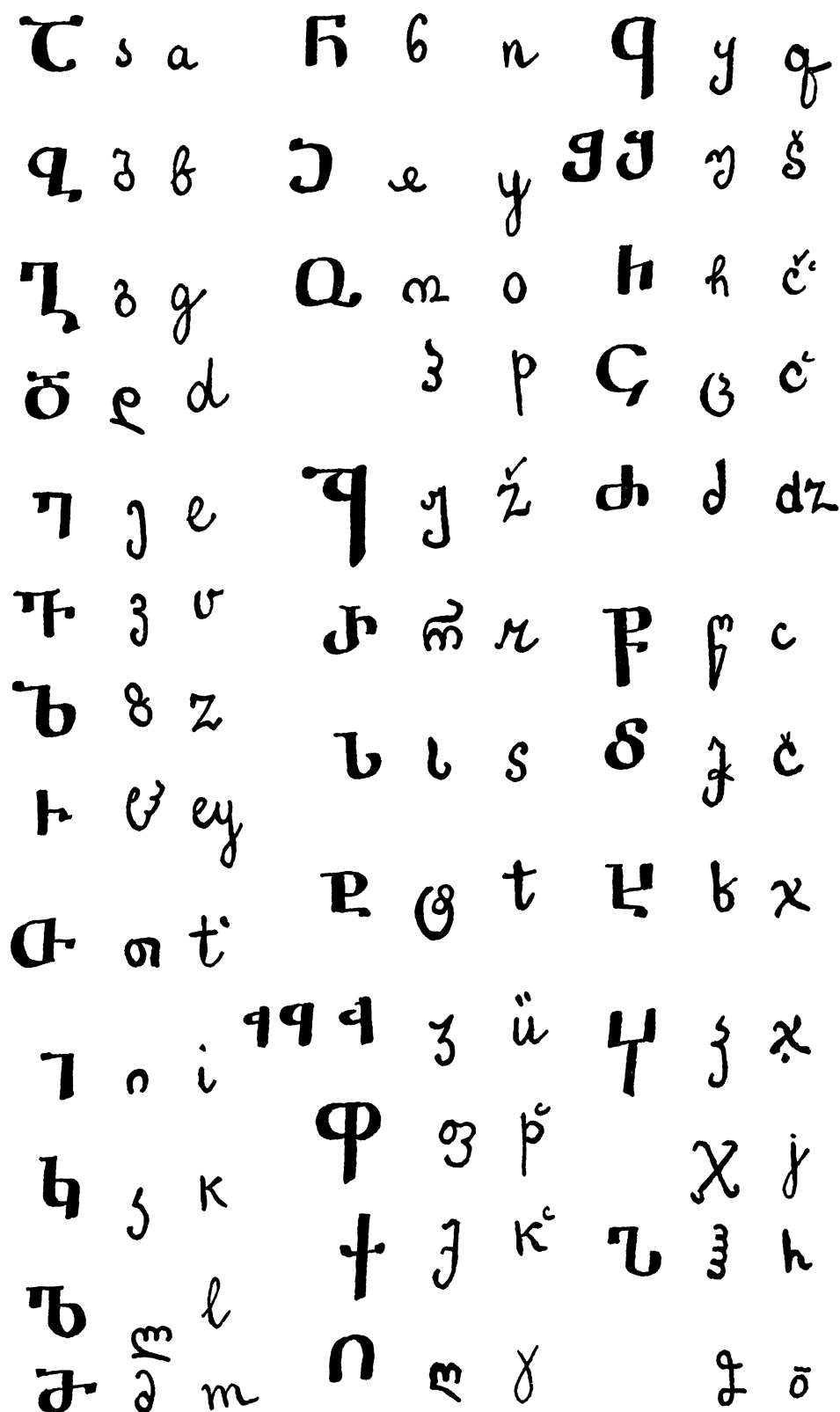

PLATE 9. Alphabet taken from Jeremiah Fragments

good specimen of the ③ ē/ey is preserved, but it appears to be the type where the finial hair-line out to the right of the hook is horizontal.²⁴ ⑧ ō is missing.

2. Consonants

(a) Labials. ③ p is absent; ④ p' has a distinctly flattened head, each loop of which is about two-thirds the size of the normal ④ q loop.²⁵ The loops are heavily shaded at top and sides, and join the hasta by a hair-line at the bottom. The ⑤ b has in all cases a closed head, which is relatively large — half the height of the hasta: the latter is rather short, as in the ⑥ χ.²⁶ The horizontal line to the right terminates in a square dot below the line.

(b) Dentals. ⑦ t has a rather small loop, heavily shaded, and no hair-line finial to the left at the top of the hasta. The hair-line at the foot terminates in a square dot below the line. The ⑧ d has a circular body, rather small. The hair-line at the top is of about the same width as the radius of the body, and terminates in two square dots above the line. The connecting link between the hair-line and the body is rather broad. The ⑨ t' has an almost hemispherical body, and the tail on the right is short and terminates in a square dot below the line.

(c) Gutturals. ⑩ k has the normal shape, the lower bar being carried somewhat farther down than in the Armenian form of the letter. ⑪ g has a fairly short vertical bar to the left, about as in the ⑫ e, and ends the hair-line in the bottom to the left with a square dot below the line; this dot in some cases appears to be rectangular, and approaches the curved form of the later letter. The ⑬ χ appears in two forms: the upper horizontal hair-line sometimes slopes down to the left, while the right vertical hasta is shorter;²⁷ in the other type the bar is longer so that the hair-line is horizontal. The ⑭ γ is normal

²⁴ In some cases this finial slopes upward and outward at an angle of 45 degrees.

²⁵ On this point see below, p. 236.

²⁶ The closed head is the older form, but was more persistent in the manuscripts. See A. Č'ikobawa in Č'veni Mec'niereba III, No. 34, 1924, and Harvard Theological Review, XXI, 1928, p. 371, note 63.

²⁷ I have not observed this form elsewhere.

in shape: the $\delta \chi$ is quite narrow, with a long vertical bar. The $\mathfrak{j} k'$ has usually a hair-finial at the top on the left — the cross-bar is a hair-line with two dots *over* the line at the ends. The hair-line is on the ruled line. The $\mathfrak{y} q$ has a semicircular closed loop, which is an early form. It is about half as large again as the left-hand loop of the $\mathfrak{o} p'$.

(d) Sibilants and Tzischlaute. The $\mathfrak{b} s$ has a slightly wedge-shaped tail, which is sometimes slightly curved in at the top toward the left hasta. At the bottom the two are joined by a hair-line. The $\mathfrak{c} c'$ has a strong, oblique, bluntly pointed bar at the foot, but no finial or flourish at the top corner on the right. The $\mathfrak{f} c$ and $\mathfrak{d} dz$ are normal; the missing $\mathfrak{g} \check{z}$ was mentioned above.²⁸ The $\mathfrak{h} \check{c}'$ is also normal, except that the right hasta is one-half the height of the left one. The $\mathfrak{z} \check{c}$ and $\mathfrak{v} \check{s}$ are interesting: the $\mathfrak{z} \check{c}$ has a nearly circular body, but the hook at the top is bent out rather farther to the right than is ordinarily found, so that the vertical axis of the letter is deflected from the perpendicular; the letter looks much less like a figure 5 than does the ordinary manuscript type. This casts an interesting light on its origin, which we cannot discuss here. The $\mathfrak{v} \check{s}$ appears in two forms, one with an open flattened hook curved back at the top, and the other with the hook closed into a flattened head. This second form has not been noticed previously, to my knowledge. We can assume, apparently, that the two forms of the \check{s} are parallel to the two forms of the \mathfrak{u} . $\mathfrak{x} j$ is unfortunately absent from our fragments: $\mathfrak{v} z$ is of the normal type.

(e) Liquids. $\mathfrak{m} l$: the body is just half the height of the hasta, and the left hand vertical bar descends to the point where the body starts. $\mathfrak{d} m$: the cross hair-line ends to the right of the hasta in a square dot below the level, while the finial to the left of the hasta ends in a square dot placed above it. Thus we see the beginning of the later flourishes which mark this letter. $\mathfrak{b} n$: at the top is a hair line running horizontally or even slanting upwards and outwards; it ends in a square dot below the line. The stroke below is somewhat curved in towards the

²⁸ Šanidze has noted the occurrence of the $\mathfrak{y} \check{z}$ with the closed head in his texts (Khanmeti mravalt'avi, p. 109); see below, p. 234.

hasta. It is of the same shape as that of the ᄁ r: this letter has a fine pointed hair-line finial on the left at the top of the hasta.

(f) Others. There remain but two letters to consider: the bilabial ᄃ v and the spirant ᄅ h. The ᄃ v has a hair-line to the right, terminating in a dot below it; the left bar of the ᄅ h is carried up higher than is generally found in Georgian capitals.²⁹

The general conclusions from this analysis are as follows:

(1) The general ductus and form of the letters agree very well with the characters found on the oldest inscriptions.

(2) At the time when the MS. was written, certain letters were undergoing a change, notably ᄇ ü/w and ᄉ š; the others in general manifest ancient traits, which in some cases enable us to trace the development of peculiar forms in the later MSS.

(3) The form of the letters supports the date of about 700 A.D. which I have assigned to these fragments.

The language of these texts is Old Georgian, but it evinces certain peculiarities which we have come to term *khanmeti* ხანმეტი. The history of this discovery has already been discussed in detail in the pages of this REVIEW,³⁰ and the peculiarities of the dialect have there been illustrated. It suffices here to recall that the most noteworthy peculiarity of these texts is the use of the letter ᄁ ხan in verbal forms as a pronominal prefix in cases where in the ordinary MSS. we find ᄅ h or one of its phonetic equivalents ᄁ s: ᄉ š or 0 before vowels. The prefixes concerned are:

ᄃ = (1) ᄃᄇ/ᄃᄇ ᄃu/ᄃü first person, singular and plural subjective.

ᄅ = (2) ᄅ ᄃ second person, singular and plural subjective.

ᄉ = (3) ᄉ ᄃ third person, singular and plural objective.

In addition the prefix ᄇ u- in the comparative degree of adjectives is written ᄇᄇ- ᄃu-. It is now, I think, generally conceded that this phenomenon is due to a shift in the literary centres away from Eastern Georgia, but that forms of this sort

²⁹ This is the type which underlies the ordinary *nuskhi* (ecclesiastical minuscule) form.

³⁰ 'The Caesarean Text of Mark,' *Harvard Theological Review*, XXI, 1928, pp. 365 f.

attest the antiquity of the documents which have been preserved in this dialect. An intermediate stage appears to have been marked by the use of \mathfrak{h} *haē* h in place of \mathfrak{b} χ .

The forms which appear with \mathfrak{b} χ in our texts are fourteen in number:

(1) შეხიმოვზრო	(6) აღხილოთ	(11) ხიეობ
(2) ხოვზნდა	(7) ხიხმინოთ	(12) შეხუმლოთ
(3) ხვტყოდი	(8) შეხვდოდიოთ	(13) ხიყავნ
(4) ხვტყოდე	(9) აღხუაგზნე	(14) (ნუ) ხიეოფინ
(5) მოხაქონდეს	(10) [ჰიოფა]	(15) მოხაქიოხ

Among these we find one written with \mathfrak{h} before a vowel ჰიოფა, and two, both passives (in reality middle in mode) without \mathfrak{b} - χ -, *ხიწაონ* and *შევიწანო*. It so happens that all the forms in our fragments employ the \mathfrak{b} χ before a vowel, and \mathfrak{b} χ does not appear before consonants. That it was used before consonants is proved by the specimens which Šanidze has published.³¹

This instability is taken by Hencko³² and Šanidze³³ to mean that when these texts were written the \mathfrak{b} χ was a literary convention, which was sometimes neglected and likewise sometimes inserted where it ought not to have been employed, by scribes who no longer had a sense for the grammatical significance of the forms they wrote. This, I think, is undoubtedly true. We have to do with a phenomenon which is dying out. As far as I can see, the fragments published by Djavakhišvili and by the writer maintain a more correct tradition than those which Šanidze has published, though their usage is by no means flawless.

Šanidze's discussion³⁴ of the forms in his last article seems to me admirable except in one regard: the form \mathfrak{b} χ u cannot be analyzed as a metathesis of * \mathfrak{b} χ v, which would be difficult to parallel in Georgian in Anlaut. A further objection to his

³¹ See the following note.

³² ს . შანიდძე, ხანმეტი მრავალთავი, Bulletin de l'Université de Tiflis, VII, 1926, pp. 98-152.

³³ Hencko, in the article cited below (note 41), p. 237.

³⁴ Šanidze, Khanmeti mravalt'avi, p. 116.

³⁵ Šanidze, pp. 112-114.

explanation is the fact that in Old Georgian we have a double category of objective prefixes for the person plural მ- m- and გუ-/გვ- gu-/gü- or gw-. In modern Georgian the form is written გვ- gv-, but the v is pronounced as a bilabial w. It is obvious that this gu-/gw is phonetically and morphologically the equivalent of the χu-/χw- such as we have here in these texts. Furthermore the უ u in forms like შეუძლოთ *šeudzlot'*, which may mean either *poterimus* or *poteritis*, must have arisen through the dropping off of a spirant that preceded, and not one that followed, the vocalic element.³⁶ Our fragments make it perfectly clear that the original form of the prefix of the first person was ხვ χü, of which we have the following examples: მოხვდოდეთ *ibamus*, ხვტყოდო *dicebam*, ხვტყოდე *dixerim* (subjunctive or optative). Before vowels the ü is hardened into u as in აღხუაგზნე *aχxuagzne*. Sporadically this form persisted in Old Georgian texts; we find alternating with the ordinary imperative of the root სლვა *slvay*, 'to go', which is მოვიდეთ *movidet*, the form მოხვდეთ *moχüdet*, which is nothing more than a survival of the *khanmeti* prefix. The form of prefix employed in the objective sense (gu-) appears in a subjunctive usage in the words მოგუაღე *moguale*, წარგუაღე *carguale*, გუაღე *guale*, which are nothing more than petrified imperatives, and are used to translate the Greek ἀπαγε, ἔπαγε, ἴαμεν, very much as in the Russian пойдёмте. Etymologically the v in the root √val/vl is stable, but in actuality its forms suffered attrition in popular speech, as the modern forms მოდი *modi*, წადი *cadi* show. What the precise dialectal history behind forms like გუაღე *guale* is, I do not undertake to assert at the moment. The forms of the imperfect in -დი -di and -დე -de do not show any trace of the later differentiation into the optative, nor does the use of the perfect subjunctive in final clauses depart in any wise from our previous notions of Georgian grammar.

A few other points are deserving of comment. We find the form სახიდ *saxid* used as a dative.³⁷ This form, which is

³⁶ We must assume the following development შეუძლოთ > შეჴუძლოთ > შეუძლოთ.

³⁷ The dative in Georgian ends in -სა -sa or -ს -s.

found not infrequently in Old Georgian mss., is often written ხახედ *saxed* in the ms. It is parallel to the forms ადგიოდ, ხიკუდოდ, ყივიოდ, and is probably formed by analogy with them. The origin of the form is not quite clear; it could be explained either as a mutation of ლ > დ, l > d, which is found in Swanetian, or else by the disappearance of ლ before დ, which is paralleled in Mingrelian. The -დ is the sign of the directive case, which denotes motion or transformation into, and approximates the adlative and the transmutative in Finnish; in nouns this ordinarily has the form -ად, but in town-names only -დ appears, for example, კაფარნაუმდ 'into Capernaum.' It is difficult to say if the form ძუაალთა *dzuaalt'a* 'in (my) bones' is merely a scribal error or not. If it is intentional, it is an attempt to express the quantity of the vowel. We find long vowels in Swanetian and in some of the Georgian dialects, notably that of the Rača valley, but the fact that there are no other cases in the text makes me dubious as to the accuracy of the form here. In the form მძუჯა *genuit me*, we find ძუ u in place of the normal ვ v- მძვა.

I had originally read ნე ხეცეც in the Cambridge fragment, which, although explainable on dialectal grounds, would have been a much more radical departure from Old Georgian norms than any other which we meet in the text. It was impossible to read anything else on the original, or on the first rather imperfect photograph of it which I received; the second photograph, however, showed clearly that the right-hand loop of the last letter had been erased, and it was clearly a ც, not a ყ; faint traces of the -იბ were also discernable, so that the regular form ნე ხეცეციბ *ne sit* is to be read.³⁸ From the point of view of orthography the letter ც ey is used when it is etymologically necessary — in the nominative singular of -ე -e stems and as the representative of the Greek η and the Armenian է *ey*, for example, დღე, იწელიბა. Abbreviations are few, and normal in form; the anomalous იწმიბი³⁹ appears even at this early date.

³⁸ See Djavakhišvili (above, note 23), p. 361, note and Hencko (below, note 41), p. 346.

³⁹ N. Marr, *Antiokh Stratig, Plenieie Ierusalima persami v 614 godu*, St. Petersburg and Tiflis, 1909, pp. 73 f. of Introduction.

The upshot of the above discussion is that apart from the khanmeti forms of the verb, no divergence from the established norms of Old Georgian seems observable. The instability of the khanmeti prefixes indicates that the time when these forms were dominant lay in a period already measurably distant in the past, and accordingly furnishes another valuable criterion for the antiquity of forms of this type.

We now pass to the text itself. The text of the Oxford leaf is first printed column by column as was done in the Catalogue of the Cambridge fragments: the various fragments are then quoted in their proper order, but printed solid in revised form. The letters enclosed within square brackets are my own restorations: one dot beneath the letter means that it is preserved in part and can be restored with reasonable certainty; two dots, that only a slight trace is recognizable. I also adduce in parallel columns the text of the Jerusalem ms. (I),⁴⁰ with the variants from the Athos Codex (O).⁴¹ The text of I in this section is on the whole better than that of O, just as it is in Fourth Ezra.⁴² In addition I quote the text of Jeremiah from the Moscow edition (M), which, as I have shown elsewhere,⁴³ is of the same recension as the Tiflis ms. U (Tiflis University Library, Cod. 1). The text of U, where preserved, is given in full,⁴⁴ and the variants of M in the apparatus.⁴⁵

⁴⁰ On this codex see my articles in *Revue de l'Orient Chrétien*, XXIII, 1924, pp. 26 f., 30-32, of the reprint, and in *Harvard Theological Review*, XIX, 1926, pp. 300-301.

⁴¹ Н. Генко, Оксфордский фрагмент древне-грузинской версии Иеремии. Записки Коллегии Востоковедов, I (1925), стр. 345-352.

⁴² *Harvard Theological Review*, XXII, 1929, pp. 33 ff.

⁴³ *Ibid.* p. 65.

⁴⁴ *Harvard Theological Review*, XIX, 1926, pp. 271 f.

⁴⁵ The text of U is not preserved for chapter xii, but is extant for the other sections; *Harvard Theological Review*, XIX, 1926, p. 276.

Oxford, Bodleian Library, ms. Georg. C 1; ms. Heb. 2672

recto

ლები და საკოვ
მეველი და შესა
წირავი და გოვ
ნდროვკი და მო
ხაქოვანდეს ქე
ბად სახელსა
ოჲლისასა :

და ოვკოვეთოვ
არა ხისმინოთ
ჩემი წმიდა ყო
ფად დღეს იგი შა
ბათთამ . და რა
არა აღხილთ
ტვრთი და შეხვ
დოდით ბჭეთა
ოჲმისათა დღე
სა შაბათთა —
სა აღხვავგ —
ნე ცეცხლი ბჭე
თა ოჲმისათა/

და შეჭამნეს
ზღოვრბლნი ოჲმში
სანი და არა
დამრტეს :

აღდეგ და შთა
ვედ შენ სახიდ
მეკეცისა . და
მოვნ გესმენ
სიტყუვანი ჩემნი :
და შთავედ სა
ხიდ მეკეცისა
მის და აჰა და
ხიქმოდა საქმ
ესა თვსსა . ლოდ
[სა] ჴა და გან
ხერა ჴოვრტე[რი]
იგი რაღსა ხიქ[მოდა]

verso

გელითა თვსითა
ლოღსა მას ჴედა
და შეხიმოვსრო
და კოვლიდ შექ
მნა იგი ჴურტ
რად სხოვად ვა
სათნო ხოვჩნდა
წინაშა მისსა
საქმედ :
და ხიყო სიტყუვამ
ოჲ ჩემდა . და
მრქოვა მე : ოვ
კოვეთოვ ვა მე
კეცესა ამას
მან ოვკეთოვრე

შინა მეკეცისასა
ეგრეცა თქონ სა
რთ გელსა ჩემ
სა სახლო ოჲტლი
საღ . აღსასროვლ
სა ხვტყოდო ნა
თესავთა მიმა
რთ ანოვ მეოვ
ფემათა აღდე
ბად მათა და
დარღოვკოდ
და წარწყმედად
და მოხაქცილს
ნათესავმან
ვერ ძალ მიგ და

თქვენდა სახლ
ო¹წლისად ხიტყვს ო¹
აჰა ესერა ვა
[თ]იგამ გელსა

ბისა გან რ¹ლსა ზტყლ
დე ყოფად მათ
სა . და შევინა
ნო ბოროტთა/

A. Cambridge University Lib., Taylor Schechter ms. 12,183

რად და ოვალად ¹¹და ჰიდვა
ოჯინოდ წარსაწყმედელად
ჩემ თვს განგიწყვნა განწყ-
ვნით ყოველი ქუ[ე]ყანა : :
რ¹ არა ვინ არს კაცი რ¹ნმცა
დაიდვა გოვლსა თვსა ¹²ყ
აღსავალი . . ოვდაბნო . . სა
. დე სადრო

. . . *eis* ἔρημον ἄβαντον, ¹¹ἐτέθη *eis*
ἀφανισμόν ἀπωλείας. δι' ἐμέ ἀφαν-
ισμῶ ἡφανίσθη πᾶσα ἡ γῆ, ὅτι οὐκ
ἔστιν ἀνὴρ τιθέμενος ἐν καρδίᾳ. ¹²ἐπὶ
πᾶσαν διεκβολὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἦλθον
ταλαιποροῦντες . . .

. . . ¹³*σπείρατε πυρὸς καὶ ἄκανθαν*
θερίζετε . . .

ოტნი სამკვდრებელსა თვსსა
და კაცად კაცად [ქ]ოვეყანასა
თვსსა . ¹⁶და ხიყვს ოვკოვეთოვ
სწავლით ისწოვს გზად ერისა
ჩემისა: და ფოვცვიდენ სა-
ხელსა [ჩ]ემსა ცხოველ[ლ] არს
ო¹ი ვა [-] . ასწავეს

. . . *κατοικῶ αὐτοὺς ἔκαστον εἰς τὴν*
κληρονομίαν αὐτοῦ καὶ ἔκαστον εἰς τὴν
γῆν αὐτοῦ. ¹⁶*καὶ ἔσται ἐὰν μαθόντες*
μάθωσιν τὴν ὁδὸν τοῦ λαοῦ τοῦ ὁμνῆν
τῷ ὀνόματί μου *Ὁ Ὁ Κύριος, καθὼς*
ἐδίδαξαν τὸν λαόν μου. . . .

B. Oxford, Bodleian Library, Hib. C 1; ms. Heb. 2672

ლემი და საკოვეველი და შე-
საწირავი და გოვდროვჯი და
მოწაქოვდეს ქეძად სახელსა
ო¹წლისასა : ²¹და ოვკოვეთოვ
არა ხისმინოთ ჩემი წმიდა
ყოფად დღეს იგი შაბათთა . და
რ¹ა არა აღხიდოთ ტვრთი და
შეხვდოდით ბჭეთა ო¹წმისა-
თა დღესა შაბათთასა აღხიჯა-
გზნე ცეცხლი ბჭეთა ო¹წმისათა
და შეჭამნეს ზღოვრბოლი ო¹წ-
მისანი და არა დაშრტეს :

. . . *φέροντες ὀλοκαυτώματα καὶ θυ-*
σίαν καὶ θυμιάματα καὶ μάννα καὶ
λίβανον, φέροντες αἷψουν εἰς οἶκον
Κυρίου. ²¹*καὶ ἔσται ἐὰν μὴ εἰσακού-*
σῇτέ μου τοῦ ἀγιάζειν τὴν ἡμέραν τῶν
σαββάτων, τοῦ μὴ αἰρεῖν βαστάγματα
καὶ μὴ εἰσπορεύεσθαι ταῖς πύλαις
Ἱερουσαλὴμ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαβ-
βάτων, καὶ ἀνάψω πῦρ ἐν ταῖς πύλαις
αὐτῆς καὶ καταφάγεται ἄμφοδα Ἱε-
ρουσαλὴμ, καὶ οὐ σβεσθήσεται.

¹⁸⁻¹⁹ *Ὁ λόγος ὁ γενόμενος παρὰ Κυρίου*
πρὸς Ἱερεμίαν λέγων.

²ადღეგ და შთავედ შენ სახიდ
მეკვეცისა . და მოჲნ გესმენ სი-
ტყუაზნი ჩემნი : ³და შთავედ
სახიდ მეკვეცისა მის და აჰა და
ხიქმოდა საქმესა თჳსსა . ლღ-
დ[სა] ⁴ა და განსერა ჳოვრჳე-
[რი] იგი რ⁴ლსა ხიქ[მოდა]
გელითა თჳსითა ლღდსა მას
ჴედა და შეხიმოვსრო და გო-
ვლად შექმნა იგი ჳურჳრად
სხოვად ვ⁴ა სათნო ხოვჩნდა
წინაშე მისსა საქმედ : ⁵და ხიყო
სიტყუაჲ ო⁴მ ჩემდა . და
მრჳეჲ მე : ⁶ოვგოვეთოჲ ვ⁴ა
მეკვეცისა ამას ვერ ძალ მიც და
თქოვენდა სახლო ო⁴მლისაჲ
ხიტყჳს ო⁴ი აჰა ესერა ვ⁴ა
[თ]იგაჲ გელსა შინა მეკვეცისა
ეგრერა თქ⁴ნ ხართ გელსა
ჩემსა სახლო ო⁴მლისაჲ .
⁷ადსახროვლსა ხჳტყოდო ნათე-
სავთა მიმართ ანოჲ მეოჲ-
ფეშათა აღღებად მათა და
დარღოვევად და წარწყმედად
⁸და მოხაჳციოხ ნათესავმან მან
ოჲკვეთოვრებისა გან რ⁴ლსა ხჳ-
ტყოდე ყოფად მათსა . და
შეგინანო ბორღტო/

²Ἀνάστηθι καὶ κατὰβηθι εἰς οἶκον
τοῦ κεραμέως, καὶ ἐκεῖ ἀκούσει τοὺς
λόγους μου. ³καὶ κατέβην εἰς οἶκον
τοῦ κεραμέως, καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἐποίει
ἔργον ἐπὶ τῶν λίθων, ⁴καὶ ἔπεσεν τὸ
ἄγγιον ὃ αὐτὸς ἐποίει ἐν ταῖς χερσὶν
αὐτοῦ· καὶ πάλιν αὐτὸς ἐποίησεν
αὐτὸ ἄγγιον ἕτερον καθὼς ἤρεσεν
ἐνώπιον αὐτοῦ ποιῆσαι. ⁵καὶ ἐγένετο
λόγος Κυρίου πρὸς μέ λέγων· ⁶Εἰ
καθὼς ὁ κεραμεὺς οὗτος οὐ δυνήσομαι
τοῦ ποιῆσαι ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραὴλ;
ἰδοὺ ὡς ὁ πληθὸς τοῦ κεραμέως ὑμεῖς
ἐστε ἐν χερσὶν μου. ⁷πέρασ λαλήσω
ἐπὶ ἔθνος ἢ ἐπὶ βασιλείαν τοῦ ἐξᾶραι
αὐτοὺς καὶ τοῦ ἀπολλύειν, ⁸καὶ ἐπι-
στραφή τὸ ἔθνος ἐκείνο ἀπὸ πάντων
τῶν κακῶν αὐτῶν, καὶ μετανοήσω περὶ
τῶν κακῶν. . . .

C. Cambridge University Lib., Taylor-Schechter ms. 12,741

ვითარცა გეცხლი აღგხებოვლი
შემწუელი ძოჯაალთა ჩემთა
და [დახ]ჯგხნდი .[

] :ლი რ დ[: : : : ვასა . . . : ს სა
ცთეს ხ⁴ თოჲ და შეხოვძლოთ
მას და მოვი . [მოვრის გებ[ა]ჲ
ჩ⁴ნი . მის გ . [და ო⁴ი] ჩემ .
ვა მ . . . მღ : ო მ შედ მისა
] ვღეს

. . . ἐγένετο ὡς πῦρ καιόμενον φλέγον
ἐν τοῖς ὅστοις μου καὶ παρῆμαι πάντο-
θεν

. . . ἄνδρες φίλοι αὐτοῦ τηρήσατε
τὴν ἐπίνοιον αὐτοῦ εἰ ἀπατηθήσεται,
καὶ δυνησόμεθα. . . .

ო^ოო ძა . თა[ო] გამომ[.]დგ :
[] სიმართლი : გოჯლის
ზმის მყო[ფ]ლო გოჯლისა [და
თი]რგოჯმელ[თაო] მიხილა
[ვს] შოჯრის გეზა . ა . შენ
გან მ . ვ მი . .

[ბო]როტ[] [] . თ :
ბოჯლ ზიყავნ : ¹⁴ო . . რ^ოლსა
დღესა მას რ^ოლსა მშოჯა მე
დედამან ჩემმან ნოჯ ზიყოვინ
[ხალღველ ¹⁵წყელ ზიყავნ[.
. . . .

[] : ინან[] [] ს
მისთა[] ბა განთიად და
ვალაღება[

. . . Κύριε δοκιμάζων δίκαια καὶ συν-
ιών νεφροὺς καὶ καρδίας, ἴδοιμι τὴν
παρὰ σοῦ ἐκδίκησιν ἐν αὐτοῖς, ὅτι
πρὸς σέ ἀπεκάλυψα. . . .

. . . πονηρευομένων. ¹⁴ἐπικατάρatos
ἡ ἡμέρα ἐν ᾗ ἐτέχθη ἐν αὐτῇ, ἡ ἡμέρα
ἐν ᾗ ἔτεκέν με ἡ μήτηρ μου μὴ ἔστω
ἐπευκτή. ¹⁵ἐπικατάρatos ὁ ἄνθρω-
πος. . . .

. . . καὶ οὐ μετεμελήθη, ἀκουσάτω
κραυγῆς τὸ πρῶν καὶ ἀλαλαγμοῦ
μεσημβρίας. . . .

I = Jerusalem, Patr. Bibl.
Hib 7, f. 112r₂-v₂.
Jer. xii. 10-16

U = Tiflis, Georgian Univer-
sity ms. 1: M = Moscow
edition, 1743

¹⁰მწყსებთა მრავალთა განრყუ-
ნეს საყურბენი ჩემი . მისცეს
ნაწილი იგი ჩემი გულის სა-
თქუმელი უდაბნოდ უგზოდ .
¹¹იქმნა იგი განსარყუნელად წა-
რსაწყმდელისად ჩემ თვს : გა-
ნრყუნით განირყუნ + ყოველი
ქუეყანა . რამეთუ / არა არს
კაცი რომელმანგა დაიდგა ესე
გულსა თვსსა ¹²ყოველთა ზედა
ალაგთა უდაბნოჲსათა . მოვი-
დენ დაგლახაკებულნი უდაბ-
ნოჲსა ზედა . რამეთუ მახვლმან

მისცეს ნაწილი გილის სათქუ-
მელი ჩემი უდაბნოდ მიუვა-
ლად ¹⁴და იდგა უჩინო საქმე-
ლად წარწყმედისად ჩემ მიერ ⁵
უჩინო ყოფითა უჩინო იქმნა
ყოველი ქუეყანა რამეთუ არა
არს მამაკაცი დამდგელი გუ-
ლსა შინა ¹²ყოველთა აშინა ალა-
გთა უდაბნოჲსა შორის საარე- ¹⁰
ბელნი

MS. O.

²მისცეს] შეაგინეს. —
³om. იგი ჩემი. —
⁷განირყუნა. —
⁹ესე] იგი. —
¹¹⁻¹²მოვიდეს. —

²⁻³სათქმელი M.
³⁻⁴მიუვალად M.
⁴⁻⁵საქნელად M.

- უფლისა მან შეჭამოს კიდიოგან
 ქუეყანისაჲთ მიკიდედმდე ქუ-
 ეყანისა : არა არს მშვდობაჲ
 ყოველსა გორციელსა .¹³ ითესით
- 5 იფქლი და ეკალსა მოიშვით .
 ნაწილი თქუენი არა სარგებელ
 გეყვნენ თქუენ : გრცხუნო-
 დენ სიქადულისა გან თქუე-
 ნისა ყუდრებობისა გან წინაშე
- 10 ღმრთისა . ¹⁴ რამეთუ ესრეთ
 იტყვს უფალი ყოველთა თჳს
 მოძმეთა თქუენტა უკეთურთა
 მწყემსთა . რომელნი ავნებენ
 სამკვდრებელსა ჩემსა . რომელ
- 15 განუყავ ერსა ჩემსა ისრაჳლსა :
 აჰა ესერა მე აღვიხუნე იგინი
 ქუეყანიო მათით . და სახლი
 იუდაჲსი გამოვიყვანო შორის
 მათსა . ¹⁵ და იყოლ რაჲყამს გა-
- 20 მოვიყვანე იგინი . მოვაქციო
 და შევიწყალე იგინი . და და-
 ვამენე იგინი თითოეულად სა-
 მკვდრებელსა მათსა და კაცად
 კაცადი ქუეყანასა თჳსსა : ¹⁶ და
- 25 იყოლ და ასწაონ თუ სწავლით
 ერსა ჩემსა გზაჲ ჩემი ფიცად

. . . და დავამკვდრე იგინი კა-
 ცადი სამკვდრებელსა ჴედა
 თჳსსა . და კაცადი ქუეყანასა
 ჴედა თჳსსა . და იყოლ უკუეთუ
 მსწავლელთა ¹⁶ ისწავოს გზაჲ
 ერისა ჩემისაჲ ფუცვად სახლი-

MS. O.

მშვდობა. —

მომიშვით. —

ყუდრებობისა. —

¹⁰ ესრე. —¹² მოძმულეთა. —¹⁵ გან . . ავ. —¹⁷ om. მათით. —¹⁸ გამოვიყვანე sic, post quod add.
 მე. —¹⁹⁻²⁰ მოვაქცინე. —²⁰⁻²¹ დავამწნე. —²⁵ ასწავს თუ. —²⁶ გზაჲ ჩემი ერსა ამაჲს ჩემსა. —²⁶ ჩემისა M.

სახელითა ჩემითა ვითარმედ /
ცხოველ არს უფალი ვითარცა
იგი ახწავს ერსა ჩემსა ფიცად
ბაალისა . . .

სა მიმართ ჩემისა ცხოველ არს
უფალი ვითარცა ახწავს ერსა
ჩემსა ფუცვად ბაალისა მი-
მართ . . .

ff. 117v₂-118r₁; Jer. xvii.

26-xviii. 8

. . . მოაქუნდეს შესაწირავი
და საკუმეველი მანანაჲ და
გუნდრუკი . მოიღონ შესაწი-
რავად სახლისა უფლისასა²⁷და
თუ არა ისმინოთ ჩემი წმიდა
ყოვად დღეთა შაბათთა . აღვი-
დებად ტვრთისა და შესლვად
ბჭეთა იმრუსალებმისთა : და
აღვაგზნე გეცხლი ბჭეთა მი-
სთა . და შეჭამნეს ზღუდენი
იმრუსალებმისანი . და არა და-
მრტეს : —

. . . მომღებელნი დასაწუვე- 5
ლთა და მსხუტრპლთა და სა-
კუმეველთა და მანანასა და
გუნდრუკსა ; და მომღებელნი
საქებელად სახლისა მიმართ
უფლისა²⁷და იყოს არა თუ 10
ისმინოთ ჩემი წმიდა ყოვა-
დღე შაბათთაჲ არა აღდბად
ტვრთნი და შესლვად ბჭეთა
იმრუსალებმისათა დღესა შინა
შაბათთასა : და აღვაგზნა გე- 15
ცხლი ბჭეთა მისთა შორის .
და შეჭამნეს მრჩოდღეზებანი
იმრუსალებმისანი და არა და-
მრტეს :

თ ა ვ ი ი ო ზ .

¹სიტყუაჲ რომელი იყო იერე-
მიასა მიმართ უფლისა მიერ
და ჰრქუა : ²აღდეგ და შთა-
ვედ სახიდ მეკეცისა . და მუნ
გესმნენ სიტყუანი ჩემნი . და
შთავედ სახედ მეკეცისა . და
აჰა ესერა იქმოდა იგი საქმეთა

¹სიტყუაჲ კმნილი უფლისა 21
მიერ იერემიას მიმართ მე-
ტყუელი : ²აღდეგ და შთავედ
სახიდ მეკეცისა და მუნ გესმ-
ნენ სიტყუანი ჩემნი ³და შთა-
ვედ სახიდ მეკეცისა და აჰა იგი 26
იქმოდა საქმესა ქვათა ზედა :

MS. O.

³ახწავენ. —

¹⁰⁻¹¹om. აღვიდებად . . . და. —

¹⁴ზღუდენი] ზურგნი. —

²³ჰრქუა] თ^აქა ო^ან. —

²⁶სახიდ

²⁷om. ესერა. —

²⁷იგი იქმოდა. —

⁵⁻⁶და სწუტლთა M.

⁶⁻⁷საკუმეველთა M.

¹⁰ო^ა M.

¹¹წ^ა M.

²⁰U add, in margine manu posteriori:

თავი ი^აზ.

²¹სიტყვა M.

²¹ო^ა M.

²⁷ქვათა; corr. manu scribae e -სა U.

ქვათა¹ ზედა .⁴ და განერა ჭურჭელი იგი გელთა შინა მისთა რომელსა იქმოდა თიგისა გან . და კუალად შექმნა იგი ჭურჭრად სხუად ვითარცა/სთინდა წინაშე მისსა საქმედ იგინი :⁵ და იყო სიტყუამ უფლისამ ჩემდამო და მრქუა .⁶ არქუ მათ ვითარცა მეკეცემან ამან ვერ უძღვრებო¹⁰ შესაქმედ თქუა უფალმან : აჰა ესერა ვითარცა თიგამ გელსა შინა მეკეცისასა ეგრეთ თქუენ ხართ გელთა შინა ჩემთა სახლო ისრაელი-¹⁵ საო : ზღსასრული ვთქუა ნათესავთა ზადა და მეუფებთა მოსპოვად მათა და დარღუევად მათა და წარწყმედად მათა .⁸ და მოიქცეს ნათესავი²⁰ იგი უკეთურებთა გან მათთა . და მე შევინანო ბოროტებთა მათთა თჳს

დავარდა ჭურჭელი რომელსა იგი იქმოდა თიგისა გან გელთა შინა მისთა და კუალად შექმნა იგი ჭურჭლად სხუად ვითარცა სთინდა წინაშე მისსა ქმნად⁹ და იქმნა სიტყუამ უფლისამ ჩემდამო მეტყუელი¹⁰ არქუ მათ უკუეთუ ვითარცა მეკეცესა ამას ვერ ძალმიც ქმნად თქუენდა სახლო ისრაელი¹¹ [ი-ტყვს უფალი] : აჰა ვითარცა თიგამ გელსა შინა მეკეცისასა ეგრეთ თქუენ ხართ გელთა შინა ჩემთა სახლო ისრაელი-საო ზღსასრული ვთქუა ნათესავთა ზედა ანუ მეფობასა მოსპოვად მათდა¹² და წარწყმედად¹³ და მოაქციო¹⁴ ნათესავმან უკეთურებთა გან მათთა და შევინანო ბოროტთა თჳს

MS. O.

¹საქმეთა ქვათა] ქვათა მათთა. —

²om. და. —

³ჭურჭერი. —

⁴გელთა შინა მისთა post გან. —

⁵იგი. —

⁶post მრქუა add. მე. —

⁷ამათ. —

⁸ვ⁹ა] უ⁹კეთუ. —

¹⁰უძღვრებო საქმედ, post quod add. სახლო ი¹¹სრელი. —

¹²გელთა . . . მეკეცისათა. —

¹³და] გინა თუ. —

¹⁴მეფესა ზ¹⁵ა. —

¹⁶დარღუევად] წარწყმედად. —

¹⁷მათა] მათდა. —

¹დავრდა U sic correxit scriba recentior super rasuram aliae lectionis, hodie non legendae.

⁴add და ante სხუად M.

⁶სიტყვა M.

¹⁰⁻¹¹post ი¹¹სრელი in ms. იტყვს ი¹⁰ი, postea expunctum manu scribae U.

¹⁷მოსპოვად: -დ paene evanidum U.

f. 120r, -v¹ Jer. xx. 9-16

და იქმნა გულსა შინა ჩემსა
ვითარცა გეცხლი ადგზებული
შემწუველი და შემყენებელი
ძულათა შინა ჩემთა • შეუცავ
გარემო და ვერ შეუძლებ თავს
დებად .¹⁰რამეთუ მესმა გმობაჲ
მრავალთაჲ . რომელნი შე-
კრებოდდეს გარემო ჩემსა :
ადდეგით და ადვდეგით მის
ზედა ყოველნი მიყუარნი მი-
სნი . და უმზირთ ზრახვასა
მისსა • ცთენ სოლო თუ დავს-
ძლოთ მას . და მივიგოთ შური
ჩემი მის გან : ¹¹და უფალი ჩემ
თანა ვითარცა მბრძოლი ძლიე-
რი . ამის თვს მდევნეს და
ცნობად ვერ შეუძლეს . და
ჭრცხუნა ფრიად • რამეთუ
არა გულის გმა ყვნეს შეურა-
ცხებანი მათნი . რომელნი მი-
მდემი ვერ დაივიწყნეს : ¹²უფა-
ლო ძალთაჲ გამომცდელო
სიმატლისაჲ და მცნობელო
გულთა და თირკუმელთაჲ მი-
ხილავსმცა შენ მიერი შურის
გებაჲ მათ შორის . რამეთუ

. . . ვითარცა გეცხლი მგზება-
რე და მოტყინარე შემყენებე-
ლი შორის ძულათა ჩემთა და
შეუცავ ყოველგანით . . .

5

. . . განიხილეთ წუთით მოგო- 10
ნებაჲ მისი ანუ შეაცთუნეთ და
ვსძლოთ მას და მოვიდოთ შუ-
რის ძიებაჲ ჩუენი მის გან .
¹²და უფალი ჩემ თანა ვითარცა
მბრძოლი ძლიერი ამის თვს 15
მდევნეს . . .

20

. . . დავიწყებულ იქმნენ
¹უფალოძალთაჲ გამომცდელო
სამართალთაჲ გულის სმის
მყოფელო თირკუმელთა და
გულთაჲ მიხილავსმცა შენ 25
მიერის ძიებაჲ მათ გან . . .

MS. O.

- ³შეყენებული. —
⁴შევი . . . —
⁵⁻⁶თავს დებად[] შთავ. დებად. —
¹⁰post ყოველნი add. კაცნი. —
¹¹უმზირდეთ. —
¹³om. და მოვიგოთ. —
¹⁵post თანა add. და. —
¹⁸⁻¹⁹რამეთუ არა[] რომელსა. —
¹⁹⁻²⁰ყვეს შეურცხებაჲ მათი. —
²⁰⁻²¹მიმდე. —
²¹დაივიწყნენ. —
²³om. და. —
²⁴⁻²⁵მიხილავსმცა. —

- ⁴შეუცავ M.
⁴ყოველგანით M.
¹⁰განიხილეთ insertum a scriba super
დაუმზირეთ.
¹¹შაცთუნეთ M.
¹²შე sic M.
²³სემა sic U.
²⁵გულთაჲ correctum a scriba e
გულისაჲ U.

- შენდამი განვაცხადენ ვედრე-
ბანი ჩემნი : ¹³უგალობდით უფა-
ლსა/ აქედით მას . რამეთუ
განარინა სული გლახაკისაჲ გე-
5 ლთა გან უკეთურთაჲსა : ¹⁴წყე-
ულ იყავნ დღს იგი რომელსა
ვიშევ მას შინა : დღს იგი . რ-
მელსა შინა მშვა მე დედაჲან
ჩემჲან ნუ იყოფინ საღოცველ :
10 ¹⁵წყეულ იყავნ კაცი იგი რომე-
ლჲან ახარა მამასა ჩემსა . და
ჰრქუა გესუა შენ წულ : ¹⁶მხი-
რულმცა არს კაცი იგი ვითა-
რცა ქალაქნი . რომელ დააქცი-
15 ნა უფალჲან გულის წყრომით .
და არა შეინანა . ესმოდენ
ვალალებჲა დილითი და დაღ-
დებჲა სამხრის . . .
- ... მბორტყებელთასა ¹⁴და წყე-
ულ [იყავნ] დღე რომელსა
ვიშევ მას შინა დღე რომელსა
მშვა მე დედაჲან ჩემჲან ნუ
იყოფინ ზედღოცველ ¹⁵და წყე-
ულ კაცი . . .
- არა შეინანა . ესმედ დაღადე-
ბისაჲ განთიად და ვალალებჲა
ჟამსა შუადღისასა . . .

MS. O.

¹განვ . ცადენ. —³ante აქედით add. და. —¹²თ^ოქ . —¹²წული. —⁶იყავნ post წყეულ fuit, nunc expunc-
tum U.¹⁶არ sic U.

We now pass to the discussion, with translation, of the in-
dividual fragments.

FRAGMENT 1

Jeremiah xii. 10-11 . . . and untrodden and let it be placed
in an utter wasting for me. The whole land of thine is de-
stroyed, for there is no man who layeth it in his heart.
Every entrance of the desert. . . .

The second line is very fragmentary; ლ l is fairly clear, but
the following letters are uncertain, with the exception of the
next to the last in line 2, which is evidently თ t'. In lines 3-4
we must clearly read *ოვვალად* uvalad. This word means
literally 'ungoable' or 'hard to pass through' rather than 'un-
trodden.' I and O have *უგზოდ* ugzod 'roadless' from *გზად*

gzay 'road,' rather the Greek *ἄσδον*. M has the later form მიუვალი: მი- mi-, is the German *hin*. The preceding *da* is almost certainly the conjunction 'and' rather than the preposition. The form დახლვა (modern Georgian დახვლა) means to 'go down' (used of the sun) and is used especially in modern Georgian in the sense of the Greek *φοιτάω*. This being the case, a second adjective of a similar signification, as well as a substantive, must have preceded, since the ending is almost certainly adjectival—possibly [ოვვე]თ[ოვ]და 'evil,' 'bad.' This does not, however, agree with any of the allied versions. The Hebrew has two words which have approximately the same meaning *הַחֲרָב* of 'desert,' 'waste'; O' has *εἰς ἔρημον ἄβατον*, while A_v and S_p have *յանապատ անկոխ* and *հան անապատ* with the Greek respectively. The directive case in -ად -ad leads us to infer that some verb signifying to 'do' or to 'make' (probably ქმნენ) preceded, such as we have in the Armenian *արարին* and the Syriac *ܐܒܪܬܐ*. The reading in M მიხენებ is modelled on the Greek *ἔδωκαν* and is rather forced. It arose from a literal translation of the Hebrew idiom, as *תָּתַן* has the signification of 'make' as well as 'give.' The და da 'and' at the commencement of the next verse is a Georgian idiom; we also find it in M, but not in I and O; a similar initial *!* is also found quite frequently in Semitic. ჰიდვა *hidva*, which is relatively clear on the better photograph, has the pronominal prefix *ჰ* h in place of *ხ* χ. This is doubly interesting, as showing that the text itself was obviously written in a period when the *khanmeti* forms were going out of use and when *ჰ* h was the predominant and characteristic pronominal formative.⁴⁶ The other versions have verbs corresponding in meaning to that in L (H *הָרַץ*; A_v *הָרַץ*; O' *ἐρέθη*; with the exception of the Syriac, which has *ܐܒܪܬܐ ܐܒܪܬܐ* and is a free translation of the whole phrase.

The following word in L is not preserved complete in the manuscript, and offers some difficulty in restoration. *ოვხინდო* goes back one way or another to a Greek *ἀφανής/-ισμός* and the following word presumably means 'destroy.' The form, which

⁴⁶ See A. Šanidze, *Bulletin de l'Université de Tiflis*, II, 1923, pp. 417 ff.

gloss which has crept into the text. After დაიდვა I adds ებე *hoc*; O ობი *illud*. We should expect rather თვბა *suo* (dative); თვბა being the form used for the directive case in this word (without -დ -d). Ancient Georgian texts often show considerable variation between თვბი *suus* and მობი *eius*. თვბი is properly the reflexive form, and is considered to be a vulgarism, but Old Georgian usage is unstable in this regard.⁴⁷ The following words can be supplied with reasonable certainty: ყ[ოველ]ი[ა]ლ[სავალი] ოვდაბ[ა]ს[ა] 'every entrance into the desert.' The only other compound which will fit in the space is [მ]ლ[სავალი], but the sense of this word (*Einkommen*, 'harvest,' 'yield') is against it. Apparently the second letter is an ე e. M has a word ალვნი, which has the same significance as the A_v reading ლს 'paths'; the Hebrew מִנְּשֵׁׁ seems to have given the Septuagint translators trouble.⁴⁸ The series of readings in A' L M evidently goes back to the S_p reading ~~ლს~~ 'paths'; the singular in L is noteworthy; perhaps this arose through the influence of ყოველი 'every,' or was the original Armenian reading ճանապարհ *via*, or a similar word?

The damaged text in column r₂ gives us only one definite foothold: [ხ]თეხით is clearly στείρατε in vs. 13: M reads თეხენით იეჟლნი და ეკალნი მიმკენით with both the words 'wheat' and 'thorns' in the plural. The absence of the plural objective infix -ნ- -n- permits us to reconstruct the line thus: [ხ]თეხით [იეჟლი და მიხმ]კით [ეკალი], which (except for the khanmeti prefixes) is the reading of O and I. This again goes back to the Armenian, for we have in A_v *յորկան սիրմանեղէք և փուշ հնձեղիք* while H, O', and S have the plural. In column v₂ no single word can be made out with certainty.

Jeremiah xii. 15-16 . . . and I shall settle them the fugitives (?) in their heritage and each in his own land, and may it be if by learning they shall learn the path of my

⁴⁷ Etymologically თვბი is connected with თავი 'head,' which is used as the reflexive in Georgian. In the older manuscripts the reflexive sense was not yet fully attached to the adjectival form.

⁴⁸ Streane, *The Double Text of Jeremiah*, 1896, p. 136, on Jer. iii. 2.

people, and should swear in my name that (?) the Lord liveth, as (they) have taught. . . .

The second and third line of col. v should probably be restored thus: [და დავამკ]ჳდ[ტნე იგი მე]ოტნი: the *ოდ* is probably a part of the verbal form and should be read ჳდ; *o i* and *z ü* in capitals (*asomt'avruli*) are easily confused. The word whose ending is apparently preserved is not clear. The only apparent supplement is [მე]ოხნი *meoxni*, 'suppliants,' which is not supported by any of the other versions, and moreover does not fit in well with the sense of the passage. My suggestion is that [მე]ოტი *meotni*, 'fugitives,' should be read. This is easily possible palaeographically (ხ *χ* and ტ *t* being very easily confused, both in *asomt'avruli* and *khuc'uri*: on the photograph it is wholly uncertain which is to be read: the letter looks more like ტ *t*), and fits the meaning better, but is still open to the first objection raised above: I and O give the distributive თითოეულად 'each.' The other versions give no help; Professor G. F. Moore suggested that perhaps *ⲙⲓⲛⲓⲛⲓ* may have got corrupted into *ⲛⲓⲛⲓ*, but this seems rather unlikely. It is a perfectly natural bit of padding for the place. In any case we have a noun in the nominative plural which must be either the object or in apposition to the object of the verb 'settle.' სამკვდრებელსა is for the most part not legible, but enough remains to make the restoration certain. On თვსსა see above, p. 249: on ხიეობ, see pp. 233–234. სწავლით იხწაონ; on the construction, see above, p. 248; on the form, p. 234. Note the absence of the intervocalic ვ *v* (the root is სწავ- *scav-*), which appears, however, in ცხოველ *cxovel* below. I and O omit სწავლით; I reads იხწაონ თუ, while O has ახწაონ თუ. The word after სახელსა is undoubtedly ჩემსა, though the space seems large for it. I and O have გზად ერისა ჩემისა 'the road of my people.' After ჳა = ვითარცა 'as' there should be a pronoun, probably იგი 'he' or 'they': I and O have ვითარმედ, *შტლ*. ფოცცვიდენ may possibly have the optative significance; note the characteristic Georgian parataxis with და 'and': *δμνύειν* and *ἐρρῆναι* in O' and A, *ⲙⲉⲗⲁ* in S.

None of the other versions evince any special peculiarities.

FRAGMENT 2

Jeremiah xvii. 26–xviii. 8 . . . sacrific]es (?) and smoke-offerings and sacrifices and frankincense and they brought them for praise in the house of the Lord. ²⁷And if ye shall not hear me to make holy the day of the sabbaths, and that ye should not take up your burden and enter the gates of Jerusalem on the days of the sabbaths, I shall kindle a fire in the gates of Jerusalem, and it shall devour your thresholds and not go out.

(gap of three lines in the MS.)

²Arise and go thou down into the house of the potter and do (thou) hear there my words; ³and I went down into the house of the potter and behold he was doing his work on the stone, ⁴and he let fall the vessel which he was making with his hand on the stone and it was marred, and again he made another vessel as it seemed pleasing before him to make. ⁵And there was the word of the Lord to me, and (he) said unto me: ⁶If as to this potter, can I not to you, O house of Israel, saith the Lord? Behold the clay in the hands of the potter; so too are ye in my hand, O house of Israel. ⁷At the end was I saying to the nations either to take up their kingdom and to destroy and to annihilate it, ⁸and the people shall turn from their evil-doing, which I said I would do to them, and I repented the evils. . . .

The fragment starts with the enumeration of offerings in verse 26. The first word is not preserved complete, and it is by no means clear just what it is: so far as I can make out, the manuscript reads ლები -lebi, a so-called vulgar plural of a noun ending in -ლი -li. Such a form calls for caution on our part. The use of this form, which is found sporadically in the oldest texts and has become almost universal in modern Georgian, is a point which has not yet been satisfactorily cleared up. The older forms (in -ბი -ni for the nominative with the oblique cases in თა t'a) demand a plural form of the

fices.' I and O read 'sacrifice and smoke-offering, manna and incense.' The presence of the Armenian word *გოչნდրօչքո* is noteworthy; in itself this is no proof of the Armenian origin of L, for Armenian words were evidently current in the local dialect, but the two facts taken together are significant. The other versions in their present form show a decided dependence on the Septuagint.

We have already discussed the question of the pronominal prefix *ն-* *x-* in the verbal form *მცხქვანდეს*. The use of the imperfect here may seem curious, but is to be explained from the haziness of the temporal connotation of the tenses in Old Georgian; just as in the Semitic, the present (*resp.* imperfect) is the tense of unfinished, the perfect that of completed, action. The Greek and the Armenian have a participial construction here, which has a very restricted employment in Georgian. The Syriac also uses a participle, while U M have a late scholastic construction *მომღებელნი საქებელად accipientes ad laudandum* (sic). ქებად directive case of the masdar goes back in the end to the Greek *αἰνεσθαι*; the other versions have similar words, S_p *ՀԱՅԻԺ*; A_v *սլհսլթիւն*; M has a supine form *საქებელად*. I and O have *accipient ad offerendum*, using the same root as 'sacrifice' above. Note the dative case in *სახელსა* after a verb of motion. There is undoubtedly an error in L here; *სახლსა* *saxlsa*, 'house' must be read with O and I (*სახლისა* genitive) in place of *სახელსა* *saxelsa*, 'name'; all other versions have 'house.' The error is easy and frequently found in Georgian, but is not difficult in Armenian either, 'ԻՏՈՒՆ : ՅՆՆՈՒՆ.

The *ἔσται* of O', which we find in M *ოყბ*, does not appear in I and O, and is omitted in S_p A_v L. *ჩემი* = *μου*; the use of the genitive case in this early text is particularly interesting. The use of the directive case of the masdar after a verb of hearing is not a usual Old Georgian construction; more frequently we find *რათა* *rayt'a*, *ut*, with the subjunctive, as we have in the next line. It is clearly a literal translation of an infinitive construction such as stands in the Greek (*ἀγιάζειν*) or the Armenian (*սրբել*). *შაბათთა*; plural with A_v and O' against S H: I and O read *დღეთა* *შაბათთა*. The form *აღბო-*

დღო we have discussed above, as also შებნდღოთ; I reads in place of აღნიღოთ ტუზთი, აღვიღებად ტუზთისა: აღვიღებამ means 'to lift,' 'to shoulder,' and lacks the double meaning inherent in აღვებამ *aípein*; O omits the whole phrase and the following და *et*; this is possibly merely a slip. აღნკვავნე, a subjunctive form with future signification; on the form see below, p. 257.

The following word is hard to decipher in the manuscript. The remains of the letters, however, can only fit the reading we have in M შეჭამნეს. These forms with the following დაშრთეს and ცთეს can only be satisfactorily explained as subjunctives, here with a future significance. They are all third person singular; these subjunctive forms are found frequently in Old Georgian texts, though the scope of their usage and exact significance are as yet undefined. The next word is clear in the manuscript with the exception of the first letter, ზღრღ-ბლნი, *zgrublni*, and according to the lexicons means 'thresholds.' The other Georgian manuscripts have renderings which have a suspicious external resemblance to each other and to *zgrublni*. I reads ზღუღენი 'walls,' while O has ზუზგნი 'backs.' Both these renderings stand quite alone and I am inclined to think that the scribes have chosen the *scriptio proclivis*. This word presents the most difficult problem that we have in our text. In the first place the Hebrew has a word which occurs not infrequently in the Bible, but of which the etymology and meaning are wholly obscure. This is מִשְׁכָּן (sing. מִשְׁכָּן). The modern translators render it by 'palace' (or by 'castle'), but their ancient predecessors were decidedly at variance as to the meaning. Heawood⁵¹ in a note on this word has collected the Greek and Latin variants, and has discussed its etymology and semasiology. He points out that the Septuagint translators often render it by θεμέλια 'foundations.' and sets forth the grounds for believing that there was probably some reason for this. After an examination of all the passages he comes to the conclusion that the probable meaning is not 'palaces,' but rather 'outline' or 'ground-plan' (of the

⁵¹ Percy J. Heawood, מִשְׁכָּן and אֶרְמוֹן, *Journal of Theological Studies*, XIII, 1911-12, pp. 66-73.

	Septuagint	Syriac	Armenian	Vulgate	M
1 Kgds. 16, 18	ἄντρον	ܕܚܐ ܠܗܘܠ ܠܚܠܐ	սէնեակ (տանն արքայի)	palatium	მინაგანსა სახლისა- მეფესა
2 Kgds. 15, 25	ἐναντίον (? for ἐν ἄντρον)	ܕܚܐ ܠܚܠܐ ܠܚܠܐ	տանն արքայի	turri (domus regiae)	სახლისა მეფისა
2 Chron. 36, 19	βάρεις	ܐܬܚܝܬܐ ܐܬܚܝܬܐ	զատարանն	turres	გოდოლნი
Ps. 48, 4	βάρειν	do.	տաճարի	domibus	ტაძართა
Ps. 48, 14	βάρεις	do.	զաշտարակս	turribus	ტაძრები
Ps. 122, 7	πυργοβάρεις			turribus	
Prov. 18, 19	πόλις	ܠܚܠܐ	զքաղաք ամուր	urbium	საფუძველნი სამეფე ნი
Is. 23, 13	τοῖχος (v. l. βάρεις)	ܐܬܚܝܬܐ	զհիմն	domos	წოდდე
Is. 25, 2	θεμέλια	ܠܗܘܠ	հիմანց	domus	საფუძველნი
Is. 32, 14	οἴκοι	do.	საყარანք	domus	სახლნი
Is. 34, 13	πόλεις	ܐܬܚܝܬܐ	քաղաքս	domibus	ქალაქთა
Jer. 6, 5	θεμέλια	do.	զհիმილსა	domos	საფუძველნი
Jer. 9, 21 (20)	πλατείων	ܠܐܬܚܝܬܐ	ქერქერ	domos	ქყონად
Jer. 17, 27	ἄμφοδα	do.	շուրջ	domos	მრჩობლ- გზებნი
Jer. 30, 18	ἄμφοδα	ܠܗܘܠ	տաճարն	templum	ტაძარი
Jer. 49, 27		ܐܬܚܝܬܐ	հրապարակս	moenia	ურაკნი
Lam. 2, 5	βάρεις	do.	ამուღსა	moenia	ტაძრები
Lam. 2, 7	βάρων	do.	զպარხსაყս აշտორაქიყს	muros turrium	ტაძართა
Hos. 8, 14	θεμέλια	do.	զհიმილსა	aedes	საფუძველნი
Amos 1, 4	θεμέλια	do.	do.	domos	do.
Amos 1, 7	θεμέλια	do.	do.	aedes	do.
Amos 1, 10	θεμέλια τειχέων	do.	զհიმილსა ყარხსაყს	do.	do.
Amos 1, 12	θεμέλια	do.	զհიმილსა	do.	do.
Amos 1, 14	θεμέλια	do.	do.	do.	do.
Amos 2, 2	θεμέλια	do.	do.	do.	do.
Amos 2, 5	θεμέλια	do.	do.	do.	do.
Amos 3, 9 bis	χώραις bis	do. bis	ჟალაღს bis	do. bis	ხოფლებსა
Amos 3, 10	χώραις	ܠܚܠܐ	ჟალაღს	do.	bis
Amos 3, 11	χώρας	do.	ჟალაღ-ք	do.	ხოფლებთა
Amos 6, 8	χώραις	do.	զքაղაքს	domos	ხოფლებნი
Micah 5, 5 (4)	χώραις	do.	յաշխարհ	domibus	ქალაქი (?)

Vulgate	M	I	O	C	Tifl. Mus, 38.	Geo. Ath. Psalt.
latium	მინაგანსა სახლისა- მეფესა	---	?	?	—	—
ri (omus regiae)	სახლისა მეფისა	--	?	?	--	—
rres	გოდოლნი	—	---	ტაძრები	—	—
omibus	ტაძართა	---	---	ტაძართა	ტაძარსა	ტაძარსა
rribus	ტაძრები	---	---	ტაძრები	გოდოლები	ტაძრები
rribus		---	---	გოდოლ- ტაძრებსა	გოდოლთა	გოდოლ- ტაძრებსა
bium	საფუძველნი სამეფე ნი	—	?	?	—	—
omos	ზღუდე	ზღუდე	--	--	—	--
omus	საფუძველნი	საფუძველით	---	--	--	---
omus	სახლნი	?	---	--	—	—
omibus	ქალაქთა	ძნელოვანნი	---	---	---	---
omos	საფუძველნი	საფუძველნი	საფუძველნი	--	---	---
omos	ქყნად	ჭუნებთაგან	უბნებთაგან	—	--	—
omos	მრჩობლ- გზებნი	ზღუდენი	ზურგნი	---	--	--
mplum	ტაძარი	ტაძარი	ტაძარი	---	—	--
oenia	ურაკნი	ურაკპარაკნი	ურაკპარაკნი	---	—	—
oenia	ტაძრები	ტაძრები	ტაძრები	---	—	—
uros turrium	ტაძართა	ზღუდე ტაძართაჲ	ზღუდე ტაძრისაჲ	---	—	—
des	საფუძველნი	საფუძველნი	---	---	—	—
omos	do.	do.	საფუძველნი	---	—	—
des	do.	do.	do.	---	—	—
o.	do.	do.	do.	--	—	—
o.	do.	საფუძველნი ზღუდეთა მისთანი	საფუძველნი ზღუდეთანი	---	—	---
o.	do.	საფუძველნი	საფუძველნი	---	—	—
o.	do.	do.	do.	---	—	—
o.	do.	do.	do.	---	—	—
o. bis	ხოფლებსა	ხოფლებსა bis	ხოფლებსა bis	---	—	—
o.	bis	ხოფელსა	ხოფლებსა	---	—	—
o.	ხოფლებთა	ხოფლები	ხოფლები	---	—	—
omos	ხოფლებნი	ხოფელი	ქალაქი	---	—	—
omibus	ქალაქი (?)	ხოფელსა	ხოფელსა	---	—	—

city as a whole). So far one can agree with his arguments, but the etymological discussion which follows arouses serious doubts in my mind.

In the following I wish to point out the variants for this word in those versions which Heawood did not investigate, and also to trace out the history of the passages in the Old Testament where the word 'lintel' is used.

The word **חֹמֶת** occurs 32 times in the Old Testament. It does not appear in the Octateuch, but is found for the most part in the prophets, especially Amos (12 times), Jeremiah (5), and Isaiah (4).

The Septuagint shows a great variety of readings: *θεμέλια* (10 times); *βάρη* (5); *ἀμφοδα* (2); with *οἶκος*, *πόλις*, *γῆ*, *ναός*, *ἄντρον*, *πυργόβαρις*, *ἐναντίον* once each. In the Vulgate we have *turris* (4), *templum* (1), *urbes* (1); in the other cases we find *aedes*, *domos*, *moenia*. The Syriac is much more consistent: once we have **ܠܬܝܒܐ** 'city,' and three times **ܠܬܝܒܐ** 'temple,' but in all other passages there stands **ܠܬܝܒܐ** 'palace.' This last is probably a conventional rendering of **חֹמֶת**.

The Armenian shows a much greater variation; we have *սենեակ արքայի* 'chamber of the king' (1); *տանն արքայի* *οἶκος τοῦ βασιλέως* (2); *պարիսպ* *τείχη* (3); *տաճար* *ναός* (2); *աշտարակ* *πύργος* (2); *քաղաք* *πόλις* (3); *Հիմն*, *Հիմունք* *θεμέλια* (11); *ապարանք* *παλάτιον* (1); *երկիր* *γῆ* (1); *շուրջ* *ἀμφί* (1); *ամուրս* 'castle,' 'wall' (1); *գաւառք* *χωραι* (*Gaue*) (4); *աշխարհ* *χώρα* (country) (1); *Հրապարակ* *πλατεία* (1).

The Moscow Georgian Bible exhibits an equal diversity of rendering: *შინაგანსა* 'interior' (1); *სახლი მეფისა* 'house of the king' (1); *გოდგლნი* 'towers' (1); *ტაძარი* 'temple' (4); *სათუძველნი სამეფო* 'royal foundation' (1); *ზღუდე* 'wall' (1); *სათუძველნი* *θεμέλια* (9); *სახლნი* 'houses' (1); *ქალაქი* 'city' (2); *ქუეყანა* *γῆ* (1); *მზიდელ გზებნი* *ἀμφοδα* (1); *ურავნი* *plateia* (1); *სოფლები* *κῶμαι* (3); and in two passages the word is not rendered at all. The subjoined table will make plain the relation of the different renderings of the several versions where the Hebrew reads **חֹמֶת** or **חֹמֶת**.

It is therefore clear that we have no parallel in any version

to the reading in L, nor is it evident how this latter could arise through misreading or corruption in any of the stages through which the archetype might have passed. We must leave the question merely with a *non liquet*, after noting an interesting variant.

The next question is as to the use of the word ზღვრებლი in the Old Testament. Inasmuch as there is no concordance, or even critical edition, of the Georgian Old Testament, one cannot be certain of finding all the passages where the term is used. As far as I can ascertain, it is used in seven passages to translate the Greek word *φλιά*. This word represents in the Hebrew text two different terms with divergent meaning; *הֶרְשֵׁל* *Oberschwelle* and *תִּרְפוֹסֶת* *Türpfoste*. It is used once by Symmachus to translate the latter term in the Hebrew where O' has *σταθμῶν*, once by Theodotion; in a third passage both translators have it. The Syriac uses three terms more or less indiscriminately: *ܠܗܝܠܐ*, resp. *ܠܗܝܠܐ* 8 times: *ܠܗܝܠܐ* (the Greek *παραστάς*, -*ádos*) 3 times: *ܠܗܝܠܐ* (Heb. *הֶרְשֵׁל*) once (*sed bis ibidem*). All these words are rather indefinite, and may be taken either as 'threshold,' 'doorpost,' or 'lintel.'

The Armenian translates the three cases in Exodus xii where the Hebrew has *הֶרְשֵׁל* by *բարակոր* 'lintel'; in all other cases we have *սհամբ* 'threshold,' except in Isaiah lvii. 8, where the word *դրանքից* 'doorposts' is used.

In the Georgian we find in M that ზღვრებლი is used seven times in three different forms; ზღვრებლი, ზრღვრებლი, ზღვრბლი. It is used both in the singular and in the plural. This protean variation of form is not uncommon in Georgian; presumably the type we have in the text of L is the older. The word *φλιά* is translated by წყრთილი 'doorpost' in two cases; in one other it is missing in M. *σταθμοί* is translated once by წყრთილი and once by ზღვრებლი. The subjoined table gives the relation between the various readings.

At the beginning of chapter xviii three lines are left blank in the manuscript. This exactly coincides with the heading in I and O: სიტყუა რა იყო იერემიასა მიმართ ღმრისა მარ და ჰრქა; in each manuscript this is in red, and I suspect that the same was true in the Oxford fragment. No mark of any

	Septuagint	Georgian (M)	Hebrew	Syriac (Peš.)	Armenian	I	O	C
Exod. 12, 7	φλά	ზღუბრძლთა	הושב	𐤌𐤁𐤕𐤕𐤁𐤕	ჟაჟაჟიჟნი	—	წყირთლთა და ზღუ- ბრძლსა	წყირთლთა და ზღუ- ბრძლთა
Exod. 12, 22	do.	ზღრუბრძლსა	do.	do.	ღჟაჟაჟიჟნი	—	ზღუბრძლსა	ზღუბრძლსა
Exod. 12, 23	do.	ზღუბრძლსა	do.	do.	ჟაჟაჟიჟნი	—	ზღუბრძლთა	—
Deut. 6, 9	do.	ზღრუბრძლსა	הושב	do.	სხინიჟნი...	—	—	ზღუბრძლსა
Deut. 11, 20	do.	ზღრუბრძლსა	do.	do.	do.	—	—	ზღუბრძლთა
1 Kgds. 1, 9	do.	წყრთილთა	do.	𐤌𐤁𐤕𐤕𐤁𐤕	სხაჟნი	—	ზღუბრძლთა	ზღრუბრძლთა
3 Kgds. 6, 31	do.	ზღუბრძლსა	do.	𐤌𐤁𐤕𐤕𐤁𐤕	სხაჟნი	—	—	ზღრუბრძლნი
3 Kgds. 6, 33	do.		do.	do.	do.	—	—	do.
Ezek. 43, 8	do.	ზღუბრძლნი	do.	𐤌𐤁𐤕𐤕𐤁𐤕	ღჟაჟიჟნი	ზღუბრძლსა ... ზღრუბრძლთა	ზღუბრძლნი	—
Ezek. 45, 19	do. (bis)	წყრთილთა	do. bis	𐤌𐤁𐤕𐤕𐤁𐤕	სხინიჟნი bis	წყირთლთა	წყრთილთა	—
Is. 57, 8	Symm. do. Αἰ. παραστάδος Ο' σταθμῶν	do.	do.	𐤌𐤁𐤕𐤕𐤁𐤕	ღჟაჟიჟნი	?	წყრთილთა	—
Prov. 8, 34	Theod. φλά Ο' σταθμῶν	ზღრუბრძლთა	do.	𐤌𐤁𐤕𐤕𐤁𐤕	ღჟაჟიჟნი	—	ზღუბრძლთა	ზღუბრძლთა

chapter division is preserved, and the title of the following prophecy is absent. The use of the form ხახიდ *saxid* has already been discussed above (pp. 235–236). გეხმენ: subjunctive form with future meaning; second person singular of the objective category with the infix of the plural object -ნ- -n-; O and I have გეხმენ. The Armenian has *լուիցես* (fut.), the Greek *ἀκούσῃ*. მის demonstrative pronoun in agreement with მევეცხს: L has along with the other versions და აჰა ‘and behold.’ This is not legible in the original, but has come out well in the photograph. [ხ]ოქმდა is fairly certain, the ხ x is lost, but must be restored by analogy with the form below. The და *da* ‘and’ after აჰა is peculiar. The other versions give us no assistance here. I have restored ხ[ქმ]ეს comparing the Syriac *ܠܚܝܬܐ*; I has ხაქმეთა; O omits it; the Greek has merely *ἐποίει ἔργον*; A simply *գործէր*. The next word can be restored with certainty from the following verse as ლოდ[ხა]. The Hebrew has *עַל הַבְּרִיטִים* ‘on the stones’: O’ and A literally translate this *ἐπὶ λίθων*: ‘*ի վերայ վիմայ*’ S has the technical word *𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡* ‘potter’s wheel,’ ‘anvil.’ Now the reading in L has points of contact both with S_p and A_v; it stands in the singular, and also the word ლოდი *lodi* means in Georgian a ‘large stone’ or even ‘boulder,’ just as does the Armenian *վէժ*. This would seem to point to an original Armenian reading ‘*ի վերայ վիմի*’. M has ქვათა (plural), the ordinary word for ‘stone,’ as has I; O reads მათთა *eorum*. The following word განხედა is a *khanmeti* form of განხინებდა and means possibly *διέπτεσεν*, ‘let escape’: the Hebrew and the Syriac have a root meaning ‘to mar’ or ‘to spoil’: the Greek and the Armenian, ‘to fall,’ as has M დავარდა. ჭვრეჭვრე; the archaic form without the dissimilation of the second რ r is to be restored; cf. the following verse. What came after რ^ოლსა is hard to make out, but we can decipher on the photograph ხ . ქ [. .]: the dative case of the relative pronoun shows that the verb is in the present or the imperfect tense, and the instrumental case of გელითა makes the restoration ხიქმს or ხიქმდა almost certain. L also omits the words ‘from the clay’ with O’ against H S_p A_v: they are found in O

and I, though in different places. შეხიმოვსო; the -ბ- must be used because of the passive form, as this can only be a perfect tense here: და შეხიმოვსო is omitted by I and O. კოვლად: usually this word is written in contraction; the regular form is კოვალად, sometimes კოვლა. შექმნა means properly speaking 'create,' and with the directive case 'make into.' On სოვჩნდა see above, pp. 233–234; for სათნო სოვჩნდა I and O have სთნდა, from the same root as სათნო. წინაშე მისხა literally 'before him' with O' S_p A_v M. This goes back to the Greek, as ἐνώπιον frequently translates the Hebrew וְנֶפֶשׁ. საქმედ is the translation of an infinitive construction, such as we have in O A_v, after which O adds იგო illud, and I, იგინი pl. (by error). The following line can be read in the photograph practically with certainty და [ხოცო სიტყვს]ამ ოჟამ 'and (there) was the word of the Lord'; O' has λέγων, but the other versions use finite verbs, except M, which has მეტყუელი λέγων, a scholastic form patterned after the Greek. After შევეცხა L and M insert ამას τούτω. In the following line L has the same word with the sense of δύνασθαι (M has ძალმიც), as do I and O მეუძღო: L, however, omits ქმნად, 'do' (I O შესაქმედ); as in M სახლო is to be restored from all versions. The word after ὁ ἔλεος is ხიტყვს 'saith'; so with the Armenian.

L აჰა ეგერა = *ահաւարիկ* A_v, L ეგრეა = *այդպէս* A_v, both with the demonstrative pronoun -ჲ d characteristic of the second person; in M we have another form with similar meaning ეგრეთ. We have in both cola of the verse in L I O the singular გელსა 'hand,' in place of the plural, agreeing in this case with H against O' S_p A_v M.

In the following verse the word ܢܝܢ apparently means 'now . . . now.' The Greek has πέρασ . . . ἤ, which is followed by other versions; the Syriac reads ܢܝܢ ܐܝܢ, the Armenian *վահան*, and LM (IO -ლი) have აღსახრელსა. The lexicographer Saba Sulkhani Orbeliani also read this word in his manuscript (s.v.).⁵² LIO read 'nations' or 'kingdoms' with some of the Greek manuscripts, but against H S_p A_v M, which have the singular. M also has აღსახრელი (nominative), because it has the aorist ვოქეა (vulgar form) instead of the

⁵² Edited by I. Qip'šidze and A. Šanidze, Tifis, 1928, p. 27.

imperfect as in L. ადღებდა; imitation of an infinitive construction as in O' A_v; the original reading was literally translated, while მოხშოლვად in UIO (-აჲ M) is evidently a correct translation of the Armenian *բառնալ* or of the Greek *ἐξῆραι*, in the sense not of 'take up,' but of 'destroy.' The difference in meaning in the verb is inherent in Hebrew, Greek, and Armenian. S_p A_v and IOL, however, agree with H against O' M in exhibiting three verbs, the first of which corresponds to the *ἐξῆραι* of O', the second two to *ἀπολλύειν*. The first of these has just been discussed; both the other verbs in L have roughly the same significance — 'to destroy' although დაზღოვებდა is rather 'to ruin' and წაწმენდა 'to annihilate.' დაზღოვებდა (evidently a dialectal variant of *წყვნი* $\sqrt{rqvn} - \sqrt{r\gamma v}$) is not common in Old Georgian texts, but is found in certain tractates whose T'ao-Klardjet'ian origin is fairly well established, for example, in Epiphanius *περὶ τῶν ἑβ' λίθων*.

The form მოხშეცოხს we have discussed above. IO have მოიქცეს and the subject in the nominative. The Georgian here employs the causative aspect in a middle sense, which may reflect an Armenian construction; A_v reads *გაურძეხ* (passive), which is the *ἐπιστραφή* of O'. მოკვთოვრებობს 'evil actions' (IO -ბათა pl.); the Armenian has *ჯარბաց*, which may have this meaning, while the Greek has simply *κακῶν* (with S_p). L omits *πάντων* with H S_p A_v M, but also omits *αὐτῶν* against all other versions.

In the remainder of the verse L stands with all other versions against O'. The relative clause *ὃν ἐλογισάμην τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς* is attached to the *κακῶν* of the preceding colon with H and A_v — against S_p and O'. On the other hand, L does not agree with S_p and Chrysostom in putting the verb 'to repent' in the third person and in making 'people' the subject; O' H M L and A_v have it in the first person. After მომტობა (მომტობებათა IO) probably came თჳს, which is the usual construction with this word in Georgian (so in IOM).

FRAGMENT 3A AND 3B

The third fragment is badly battered, and we can obtain but little continuous text from it.

Jeremiah xx. 9–16

- 9 as a kindled fire, burning in my bones, and I was
loosed (?). . . .
- 10 . . . if he err, and we (*or* you) shall overcome them
and . . . our vengeance from him . . . and my
Lord . . . his. . . .
- 11–12 . . . see (?) . . . O Lord of powers, tester of justice,
comprehender of the heart and reins I see . . . the
vengeance . . . from thee. . . .
- 13–14 . . . evil . . . may it be[. . .]ed . . . on which . . .
that day on which my mother bore me; let it not
be one of prayer, let it be accursed. . . .
- 15–16 . . . repented . . . his . . . in the morning and a
wailing.

The two words for ‘burning’ are used rather indiscriminately in Georgian just as is the case in the other languages. The form ადგზებელი is usual for the passive past participle, ‘which has been kindled.’ I and O have the two words in reversed order. The passive seems rather forced there, and is probably an attempt to reproduce an Armenian passive participle in *-եալ* -eal, such as we have in A, *վառեալ*. The second word შემწვარი is active in form, and is, properly speaking, a *nomen agentis*, as the prefixed -მ- m shows; ‘the burner.’ We have, it is true, the same sequence of passive-active in the Greek *καίόμενον φλέγον*. The participial construction is rare in Georgian; can it be that we have here the trace of an Armenian present participle in *-ալ-ող* -aγ-og (e.g. *շինալ*) which is by nature a *nomen agentis*? A has a passive form *բოլբოբեալ*. The following verbal form is uncertain in the manuscript. The Hebrew reads *אני עייף* ‘I am weary with forbearing,’ which is supported by the Syriac *ܐܢܝ ܥܝܝܦ* lit. ‘it fails me to endure.’ O’ has *πάντοθεν παρείμαι* where *πάντοθεν* is a misreading of *ἐξ* as *ἐν*. A, has ‘I was loosed from all sides.’ M has *ყოველგნით* *πάντοθεν* but the verb is unclear; *შუცავ* probably *შეცავ* ‘I protected’ (aorist), as in IO, followed by *გარემო*. The word in L is uncertain, but if my reading of the

letters is correct, we should probably restore და[ხ]ჳ[ტ]ხნდო *παρεῖμαι*. The tense and the sense of this form stand closer to the Armenian.

Next comes a gap of ten lines in the manuscript, and the following passage is a real crux. The Hebrew is rather obscure; the Syriac has gone completely wild, the Armenian is equally bad, and the Greek is none too clear. M is also very confused. The first letters cannot be made out with certainty. In the next line [. . .]ახს. is clearly the dative case of some masdar which corresponds to *ἐπινοῖαν*. This may be the reading of I and O, ზრახვას, but it cannot be the late expression მოგონება which we have in M. [. . .]ხს is probably [თჳ]ხს 'his.' ცთხ c't'es; the meaning of this subjunctive form we have discussed above (p. 257); the Armenian *խարքեսի*, the third person singular of the passive voice. The Greek has *ἀπατηθήσεται*; M აცთუნეთ 'that ye lead them astray.' ზოთოჳ ძე ი; postponed, as often in Old Georgian. შეხვდლთ is probably the first person plural of the aorist subjunctive; O' has დუიხმეა, IO have ვხდლთ; the same root slightly differentiated √dzlv √dzleb means in Georgian both *κρατεῖν* and *δύνασθαι*. I and O have დავდლთ. The following verbal form is not preserved complete. M has მივიდლთ 'that we take,' 'receive'; I მოვიდლთ; we have only one other case in the rest of the text where the Georgian form of the pronominal prefix of the first person is used (-ვ- -v-) შევიხანდ. O omits და მოვიდლთ. However, the form იხწან shows that the dialectal prefixes are not used exclusively by the translator, and we should therefore probably read მივიდლთ along with the other versions. The next word]მიხგ[. . is almost certainly]მიხ გ[ან; cf. A' 'ი ზმანს: O' has ἐξ αὐτοῦ. The next two lines are probably to be filled out და ღოი ჩემ[თა ანს]ჳა მბრძოლო in accordance with MOI. The Armenian has *ἐρ* *erat*, but the general tenor of the phrase is better suited to the present ან 'is' in Georgian. The rest of the line is not clear. In what follows we should read დე]ვდეს; whether there was a pronominal object as in M მდევდეს; I O მდევნეს 'they pursued me' (imperfect or aorist), I do not know; the other versions show no trace of it.

In the next fragment the first understandable passage begins with the invocation to the Lord. If I have read the ლ l correctly in the preceding lines, we have a periphrastic form with the past participle as in M $\text{დავიწყებულ იქმენ : ვართ,}$ if correct, can only be *vart*, 'we are,' that is, 'we have not forgotten,' but the reading is too dubious, and there is no support in the other versions. I and O have დაივიწყეს. The word following ოო can only be *ძალთა*; the ო o of the vocative should be repeated, as the preceding words show. The vestiges of the following word make the completion გამომ[გ]დელ[ო] 'tester' practically certain; so also in M I and O. M has for the next word $\text{სამართლთა δικαιοσ,}$ that is, 'just actions,' for which LIO have სიმართლისაო 'justice.' This seems to stand apart from the other versions. $\text{გულის ხმის მყოფელ[ო]}$ (IO მცნობელ[ო]) is certain, as is also [თი]რგოჯ-მელთა. IO read გულთა. Presumably we should read მი]ხილავ[ს] (perfect tense) with M, but whether the particle მცა is also to be supplied after it is uncertain; there is room for it in any case. M has in the next line შურობ ძიებამ, which does not alter the sense, but IO have გებამ. The reading in L comes fairly close to $\text{A, } \alpha\alpha\alpha \text{ 'h } \epsilon\lambda\eta\text{ შენ გან:}$ we should probably read მათ in L after გებამ. The rest of the fragment is too broken for adequate restoration.

In the next passage [ოტ] is clearly a fragment of ბორ[ოტ] , 'evil'; it could hardly be the late denominative form and participial construction which we find in M მბორტებელთასა; IO have უკეთურთამსა, which is an attempt to imitate the πονηρευομένων of O'. The next line is too fragmentary to make sense. In the next we have the ending of a participle, -ბულ -bul. On ხეყან and იყან see above, pp. 233–236. The rest of the verse gives no important variant; M has ზედღოცველ, a monstrosity which is intended to be a literal translation of ἐπευκτῇ in O'.

The last fragment gives us but little. :ინა: is evidently შეინანა 'he repented.' In the next line we should perhaps restore გე]ხმის 'thou hearest.' The first word for 'cry' cannot be ღაღადებამ, as in M, for the space is too small. ვალადე-ბა[ა] is also in M.

The British Museum fragment is too small to identify: recto გოვლის 'heart'; verso probably ხვდ[?]ყოფი მ[?] 'I said.'

We have now to analyze the general character both of the khanmeti fragments and of the other Georgian manuscripts. A collation is accordingly subjoined of L, I and O, U, and M with the text of Codex Vaticanus (B), along with which is given the testimony, where it exists, of other Greek manuscripts for the variant readings of the Georgian. The Greek readings are taken from the apparatus of Holmes and Parsons's edition. Such attestation of these readings as exists in the Syriac and the Armenian is also quoted. Variants which are extant in the Greek are quoted in Greek, as are also inversions of word order; those which are not attested in Greek are given in Latin, and if the divergence is translational in character, this is indicated in the right hand column.

B	L	
ἄβατον	. . . et invium + et ante ἐτέθη	translational —
εἰς ἀφανισμόν ἀπωλείας	in invisible ad destru- endum	translational
ἀφανισμῷ ἠφανίσθη	ἠφανίσθη ἀφανισμῷ	22, 36, 48, 62, 88, 96, 231, 233
ἡ γῆ	om ἡ	—
οὐκ	non quis	—
τιθέμενος	qui poneret	translational
διεκβολὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ	διεκβολὴν τῆς ἐρήμου	τῆς ἐρήμου 22, 36, 48, 51, 62, 96, 229, 231
πυροὺς	sing. + fugaces post ἔκα-	—
μαθόντες μάθωσιν	doctu docuerint et iuraverint	διδάσκοντες διδάξωσι 22, 36, 48, 51, 62, 96, 98, 106
τοῦ ὀμνεύειν		translational
δλοκαυτώματα καὶ θυσίαν καὶ θυμιάματα καὶ μάνα καὶ λίβανον	victimas et holocausto- mata et sacrificium et tus	θυσίαν XII, 23, 86, 144, 198 Alex
βαστάγματα	om ἔσται pondus	22, 48, 51, 62, 96, 231 —

B	L	
τοῦ μὴ αἰρεῖν	et ut non tollatis	translational
αὐτῆς	om καὶ ante ἀνάψω	—
ἄμφοδα	Ἱερουσαλήμ	—
ὁ λόγος . . . λέγων	limina	vide supra, pp. 254–256
	om L	vide supra, p. 227
	+ tu post κατὰβηθι	—
	+ et post ἰδοῦ	—
	+ suum post ἔργον	—
ἔπεσεν	διέπεσεν	XII, 22, 23, 33, 36, 41, 48, 49, 51, 62, 86, 87, 88, 90, 91, 198, 228, 231, 233, 239: Orig. Cyril. Alex.
αὐτοῦ	ἐαυτοῦ, post quod + L	
	super lapides et con-	
	fractum est	
ἐνώπιον	ἐναντίον	XII, 22, 23, 33, 36, 41, 48, 49, 51, 62, 87, 88, 90, 91, 96, 106, 144, 198, 228, 229, 231, 239: cf. Cyril. Alex.
λέγων	καὶ εἶπέν μοι	εἶπεν αὐτοῖς XII in mg. ✕, 22, 36, 48, 51, 62, 86 in mg. sub. ✕, 196, 228, 231
καθὼς . . . ὑμᾶς	et sicut figulo illi non-	ὑμῖν (sed cum verbo
	ne possum et vobis	ποιῆσαι) 22, 36, 51, 62, 96, 229, 231
	+ ἐν χερσίν post πηλός	Alex sub. ✕ char. min. 22, 36, 51, 62, 88 sub ✕, 96, 229
	+ οὕτως ante ὑμεῖς	22, 36, 48, 51, 96, 231
ἐν χερσίν	ἐν χειρί	
	+ οἶκος Ἰσραὴλ post	23, 26, 33, 49, 90, 91, 106, 228, 233, 239, Alex mg.
	μου	
ἐπὶ ἔθνος ἢ βασιλείαν	πρὸς ἔθνη ἢ βασιλείας	ἐπὶ ἔθνη 106
τοῦ ἔξῃραι αὐτοὺς καὶ τοῦ	tollere eos et destruere	+ καὶ καθελεῖν 22, 36,
ἀπολλύειν	et extirpare	48, 51, 62, 88 sub ✕

B

L

		96, 229, 231 Theodoret; + καὶ κατασκάπτειν Chrysos.; + καὶ ἀνασκάπτειν Arm
	om πάντων	XII, 22, 23, 26, 33, 36, 48, 49, 51, 62, 87, 88, 90, 91, 96, 144, 198, 228, 229, 231, 233
τῶν κακῶν	τῆς πονηρίας ὧν . . . αυτοῖς post αὐτῶν ἐλογισάμην] dicebam + δυνάμεων post Κύριε καρδίαν καὶ νεφρούς	ἐλάλησα N 62, 88 22, 36, 48, 96, 231
τὴν παρὰ σοῦ ἐκδίκησιν κραυγῆς . . . ἀλαλαγμοῦ	παρὰ σοῦ post ἐκδίκησιν ἀλαλαγμοῦ . . . κραυγῆς	
I + O		
ἄβατον	ἄνοδος om ἡ ante γῆ	—
οὐκ	non quis	—
τιθέμενος	qui poneret hoc (illud O)	—
διεκβολὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ	διεκβολὰς τῆς ἐρήμου	cf. L
πυρούς	sing.	—
αὐτοῦ	αὐτῶν	—
μαθόντες μάθωσιν	om μαθόντες: docuerint	cf. L
τὴν ὁδὸν τοῦ λαοῦ μου	τὸν λαόν μου τὴν ὁδὸν μου I:	τὴν ὁδὸν μου 22, 36, 48, 51, 62, 96, 106, 198
	τὴν ὁδὸν μου τὸν λαόν ἐκείνόν μου	τὸν λαόν μου 22, 36, 48, 51, 62, 96, 198, 231
φέροντες 1° . . . κυρίου	offerebant sacrificium et holocausta, manna et tus, capi- ent ad oblationem domui Domini	om θυμιάματα 33, 91, 228 φέροντες αἰνέσεως 22, 31, 48, 62, 96, 231
	om ἔσται	cf. L
τὴν ἡμέραν	τὰς ἡμέρας	—
τοῦ μὴ αἵρειν	om μὴ I	om. μὴ Arm. ed.

B

I + O

βαστάγματα

pondus I: om τοῦ

. . . βαστάγματα καί

O

om ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν

σαββάτων O

ἀμφοδα

moenia I; terga O

cf. pp. 254–256

παρὰ Κυρίου πρὸς

πρὸς Ἱερεμίαν ὑπὸ Κυ-
ρίου

XII, 22, 26, 33, 36, 48,

62, 86, 87, 88, 91,

96, 228, 231, 233;

Origen

Ἱερεμίαν λέγων

καὶ εἶπεν Κύριος (om O)

αὐτὸς ἐποίει

ἐποίει αὐτός I

—

ἔργον

ἔργα I: ἔργον . . . λί-
θων] λίθων αὐτῶν O

—

om καὶ O

—

ἔπεσεν

διέπεσεν

cf. L

δ αὐτὸς ἐποίει ἐν ταῖς

ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ δ

36, 48, 51, 62, 96, 231,

χερσὶν αὐτοῦ

ἐποίει ἐκ πηλοῦ

239

om αὐτός

XII, 22, 27, 41, 48, 51,

+ αὐτά I (αὐτό O) post

62, 88, 96, 198, 229,

ποιῆσαι

231, 233

λέγων

et dixit mihi: Dic

εἰπέ XII, 22, 36, 48,

illis (his O)

51, 62, 86, 96, 228,

231

om εἰ I

om καθὼς O

om οἶκος Ἰσραὴλ I, post

—

quod + dixit Domi-

22, 36, 48, 51, 86, 198,

nus I O

229, 231, 233

ἔθνος

ἔθνη

106

ἥ

καὶ I

33, 48, 87, 90, Chrys.

Theodoret

βασιλείαν

βασιλείας I: βασιλέα O

τοῦ ἐξῆραι αὐτοὺς καὶ τοῦ

tollere eos et destruere cf. L

ἀπολλύειν

(extirpare [sic] O)

et extirpare

κακῶν

κακιῶν

+ ἐγὼ post καί

κακῶν

κακιῶν

B

I + O

	+ καὶ συνεχόμενον post 22, 36, 48, 51, 62, 88, φλέγον 96, 229, 231, 233	
	om ἄνδρες O	Arm. ed.
τήρησον	κατασκοπήσατε	—
δυνησόμεθα	vincemus	—
	+ δυνάμεων post Κύριε	cf. L
καρδία	καρδίας	—
	om καὶ	
πονηρευομένων	πονηρῶν	
κραυγῆς . . . ἀλαλαγμοῦ	ἀλαλαγμοῦ . . . κραυγῆς	

U + M

	om ἡ ante γῆ	—
ἐπὶ πᾶσαν διεκβολήν	ἐν πάσαις τρίβοις	cf. Syr
ἦλθον	ἐλθόντες	—
εἰς . . . κληρονομίαν	ἐπὶ . . .	—
εἰς . . . γῆν	ἐπὶ . . .	—
μαθόντες μάθωσιν	docentes docuerint	vide L
θυσίαν	θυσίας	vide L
	+ καὶ ante φέροντες 2°	26, 49, 87, 88, 90, 198, 228
αἶνεσιν	ad laudandum	
εἰς οἶκον	πρὸς (?) οἶκον	
	om μή ante εἰσπορεύ- εσθαι	XII, 22, 33, 51, 62, 86, 88, 96, 198, 231, 233
	om καὶ ante ἔπεσεν: hoc verbum in ms. scrip- tum manu posteri- ori	—
	+ ἐκ πηλοῦ post ἐποίει	vide I
	om αὐτός	vide I
	+ Dic illis post λέγων	vide I
	figulo illi	
	+ dicit post Ἰσραήλ	
	Dominus in ms., nunc expunctum	vide I
	+ ἐν χειρὶ post πηλός	vide L
	+ οὕτως ante ὑμεῖς	vide L
	+ οἶκος Ἰσραήλ post μοῦ	vide L
	om πάντων	vide L

B	U + M	
κακῶν	κακιῶν (?)	vide I
	+ και συνεχόμενον post φλέγον	
εἰ	ἥ	
δυνησόμεθα	vincemus	—
	+ δυνάμεων post Κύριε	vide I
	+ ἔστω, hodie expunc- tum, post ἐπικατά- ρατος	—
	+ ἐν καιρῷ post ἀλα- λαγμοῦ	XII mg sub ※, 22, 36, 48, 51, 62, 88 sub ※, 96, 228, 231, s m. s.

From the preceding analysis certain general facts are obvious. The Georgian codices, while differing widely among themselves so far as rendering and details go, show a strong basic element, common to all three versions, that is very different from B. Among Greek manuscripts the textual affiliations of this divergent strain are definitely connected with the strongly hexaplaric group of manuscripts headed by Q. All other Greek testimony is scattered and uncertain. The version in MU is somewhat less close to the Hexapla than are the other two: it would appear that it has undergone some revision, and, as the Greek text has undoubtedly influenced U directly, the Greek manuscripts used for the revision must have been distinctly less hexaplaric in character than the ultimate archetypes of L and I and O.

Peshitto

Jer. xii. 10–12; p. 603, col. 2. Shepherds many have spoiled my vineyard. They have trampled upon my portion. They have made my desirable portion as a waterless desert. They have made it desolate. ¹¹They have destroyed it. The waste makes lamentation for

Armenian

Jer. xii. 10–12. They shall make the desirable lot of mine a trackless desert; it is become (*positus est*) a destruction of desolation; ¹¹through (*lit.* because of) me has been destroyed with destruction the whole earth, so that not near has become its restitution, that

me. The whole land is desolate, for there is no one who cares. ¹²By all the desert paths the destroyers have come. For the sword of the Lord consumeth from the ends of the earth to the ends of the earth. No flesh has any peace. . . .

15-16; p. 606, col. 1. And after I uproot them, I will repent and have mercy upon them and return them each man to his heritage and each man to his land. ¹⁶And if they teach my ways to my people, to swear by my name, as the Lord liveth, as they have taught them to swear by Baal, they will be built up (*reading* ⴌⴓⴓⴓ *instead of* ⴌⴓⴓ) in the midst of my people. . . .

xvii. 26-27; p. 608, col. 1. And there will come from the villages of Judah around Jerusalem, and from the land of Benjamin, from the plain and from the mountain, and from the south, those who bring sacrifices and offerings and incense, and (those who) bring thanksgiving to the house of the Lord. ²⁷But if you will not obey me to make holy the sabbath day, so that you will not bear a burden nor enter the gates of Jerusalem on the sabbath day, I will set fire to its gates and it will consume the palaces of Jerusalem. It will not be extinguished.

there is not a man who putteth it in his heart, ¹²to every exit of the waste they came in trouble. . . .

15-16. . . . and I shall settle them each in his heritage and each in his land; and it shall be, after they are cast out, I shall return and take pity upon them, and I shall settle them each in his own heritage and each in his land, ¹⁶and if they by learning learn the road of my congregation, to swear in my name, Liveth the Lord, as they taught my congregation to swear by Baal. . . .

xvii. 26-27. And let them come (*or, they shall come*) from the cities of Judah around Jerusalem, and from Benjamin, and from the plains and from the mountain districts and from the lands of the south, bearing thank-offerings and incense and manna and incense, that they might bring gifts to the house of the Lord. ²⁷Then if ye shall not hear me to keep holy the day of the sabbath, not to take up my (your) burden and carry it into the gates of Jerusalem on the day of the sabbath, I shall kindle a fire in their gates, and it shall devour around Jerusalem and shall not be quenched.

xviii. 1-8. The word that came to Jeremiah from the Lord, saying: ²Arise, go down to the house of the potter, and there I will cause thee to hear my words. ³And I went down to the house of the potter according to the word of the Lord, and lo! he was making a work upon the wheel, ⁴and the vessel of clay which he was making was spoiled in the hand of the potter, but he again made another vessel according as he wished (it). ⁵And the word of the Lord came to me, saying: ⁶As this potter, can I not do to you, house of Israel? The Lord saith, Behold! as clay in the hands of the potter, so are you in my hands, house of Israel. ⁷If all at once I say concerning a people or a kingdom, Let it be uprooted (*infinitive*) and destroyed and overthrown and brought to nought, ⁸but that people repent from its evil, I shall turn from the evil which I had planned to do to it. . . .

xx. 9. And I have said, I will not mention him nor speak again in his name, but there was in my heart as a fire that blazes and burns fiercely in my bones. And I sought to endure, but I could not. . . .

10. For I have heard the mocking of the many who are gathered around me. They all say, those who ask after my health (*or* peace) with their

xviii. 1-8. The word which was to Jeremiah from the Lord and he sayeth: ²Arise, go down into the house of the potter ³and lo, he was working over his stones (*qhlilug*), ⁴and there fell a vessel which he was making from the clay out of his hands, and again he made another vessel, as was pleasing before him to do. ⁵And then was the word of the Lord to me and (he) sayeth: ⁶if as this potter, can I not do to you, the house of Israel, saith the Lord. Behold, as is the clay in the hands of the potter, so are ye in my hand, the house of Israel. ⁷If I shall speak the end upon the folk or upon the kingdoms to destroy them and to demolish and to annihilate, ⁸and this people shall be turned from its evils, which I spake against them, and I too shall repent of those evils which I have purposed to do against them. . . .

xx. 9. . . . like a blazing fire, burning in my bones, and I was abandoned from every side (*or* country). . . .

10-12. that I heard the blame (*plur.*) of many around me of crowding assemblies: Come and we shall arise up against him all men who are friendly

- lips but hate me in their hearts: Show him to us, and we will oppose him. Perhaps he will be cajoled by us, and we will exact our vengeance from him.
12. But O mighty Lord, the prover of the righteous, the examiner of the reins and heart, I will see thy retribution upon them. . . .
13. . . . for he has set free the soul of the poor (man) from the hand of the evil-doers. Cursed be the day in which I was born. The day in which my mother bore me, let it not be blessed. Cursed be the man who bore the (good) tidings to my father. . . .
16. Let that man be as the cities which the Lord overthrew and to which he was not reconciled. Let him hear a wailing in the morning and a bawling at noon. . . .
- to him; devise devices against him, although he deceive, and we shall conquer him, and wreak our vengeance against him, ¹¹and the Lord is with me as a warrior, and hath made me strong; wherefore they are pursued and think up means they cannot; greatly were they weakened so that in no wise did they understand their disgrace which till all eternity shall not be forgot. ¹²And the Lord of power, who weighest just actions and who understandest the heart and the reins, may I see the vengeance from thee upon them. . . .
- xx. 13. that he hath saved the soul of the poor (man) from the hands of the evil (men), cursed be the day in which I was born, and the day on which my mother bore me. Let it not be gladness, cursed be the man who gave rejoicing to my father. . . .
16. . . . and did not repent: let him hear a cry at dawn and a wailing in the midday tide. . . .

It remains to sum up the general results of this study.

(1) The Georgian fragments of Jeremiah are extremely ancient, as both language and palaeography show. They are probably to be dated in the eighth century.

(2) They belong to a complete codex of the prophets, and not to a lectionary.

(3) They belong to a period when the khanmeti peculiarities were beginning to die out in Georgian literature.

(4) They go back to an Armenian original, and have not been directly affected by the Greek text.

(5) Textually, they belong in the direct line of the Georgian tradition and betray strong influence from the Hexapla.

Harvard Divinity School

Greek Script and Georgian Scribes on Mt. Sinai

Author(s): Robert P. Blake

Source: *The Harvard Theological Review*, Vol. 25, No. 3 (Jul., 1932), pp. 273-276

Published by: [Cambridge University Press](#) on behalf of the [Harvard Divinity School](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1508316>

Accessed: 21/09/2014 17:30

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Cambridge University Press and Harvard Divinity School are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *The Harvard Theological Review*.

<http://www.jstor.org>

NOTES

GREEK SCRIPT AND GEORGIAN SCRIBES ON MT. SINAI

IN a joint article on the Koridethi Gospels, published by K. Lake and the writer some years since,¹ attention was called to the eclectic character of the Greek alphabet employed in the Koridethi codex, and emphasis laid on the mechanical and unnatural ductus of the writing.² I there advanced the hypothesis that these peculiarities, when taken in connection with certain others, tended to show that the scribe was not a Hellene by birth, but probably a foreigner, and that the presence of a Coptic word in one of the adscriptions would show that the ms. was written in an area not too far removed from Egypt. Sinai was suggested as the possible place of origin.³ My arguments were attacked by J. de Zwaan and, although on certain fundamental points I felt obliged to differ with his interpretation,⁴ I could at the time adduce no further data in support of my contentions.

Since then some interesting material has come into my hands which bears out the general hypothesis previously propounded, even if it does not specifically support my views with regard to the Koridethi codex. There can be no question that in the Christian East scribes and copyists were able to write more than one language and not infrequently did so. The general truth of this statement is widely recognized by scholars, but its specific bearing is not infrequently forgotten by them when dealing with individual cases. It seems worth while, therefore, to assemble such instances of this general phenomenon as I have run across in my studies, before bringing up the specific testimony which forms the special object of this note.

We must point out in the first place the fact that a large number of writers at various epochs were capable of composing works of considerable merit in two or more of the literary languages of the Christian-Mahometan East. Thus numerous instances might be alleged of writers who handled both Arabic and Syriac, Persian and Arabic,

¹ 'The Text of the Gospels and The Koridethi Codex,' *Harvard Theological Review*, XVI, July 1923, pp. 267-286.

² *Ibid.* pp. 278 f.

³ *Harvard Theological Review*, XVIII, pp. 113-114.

⁴ *Ibid.* p. 114.

Persian and Turkish, Persian, Turkish, and Armenian, Armenian and Syriac, Georgian and Greek, not to mention more unusual philological combinations. There was, however, a much larger group of persons, who, without having themselves the ability to write, were able to speak and read the other tongues, but for whom the unfamiliar script made difficulty. Hence we find transcriptions employed, sometimes on a grand scale. The best instances of this are the Karshuni mss., where Arabic texts are written in Syriac letters, but other combinations occur, such as Syriac in Armenian letters and vice versa, Greek in Persian,⁵ Turkish in Armenian.⁶ Turkish newspapers printed in Greek and Armenian characters were a familiar sight in Constantinople before the late War.

During a recent visit to Sinai, some evidence turned up which furnishes us with an opportunity of watching bilingual scribes at work. It is not at all uncommon to find quaternion signatures in mss. written in two different characters, but transcriptions and tags of this sort by the hand of the scribe himself are much rarer. Some examples, however, of this latter category did turn up in certain of the Georgian mss. of Sinai.

The first of these was a liturgical ms., called in the colophon an ὁδὸς ἱαδγὰρ *iadgari*.⁷ This can perhaps be best put into Greek liturgical terminology as πανδέκτης. It is an abbreviated collection of certain important sections of the liturgy, menaion, and the main cyclical chant-books and hymn-books. In both the copies⁸ of this liturgical work that are preserved among the Georgian mss. on Sinai, the tag-titles to the hymns are given in Greek in Georgian transcription. Various explanations might be given as to why this should be so, but the fact that the tags are given in Greek is the thing which primarily interests us here.

The reverse of this procedure is to be seen in the very ancient collection of ἀσκητικά in the ms. Georg. Sinai 35 (Tsagareli, No. 80). Here we meet with some actual titles in Greek letters in the midst of the Georgian text; their spelling and palaeographical execution show clearly that the author was but vaguely acquainted with the Greek language. On the verso of page 6, at the heading of the third apocryphal epistle of St. Anthony, the scribe copies the title in Greek letters

⁵ See G. Meyer, 'Die griechischen Verse im Rabābnāma,' *Byzantinische Zeitschrift*, 1895, pp. 401-411.

⁶ The Armenian poets of the 15th century.

⁷ On this word see Н. Марръ, *Житіе св. Григорія Хандзт'ійскаго*, С. Петербургъ, 1911, p. viii.

⁸ mss. No. 1 and No. 3 (Tsagareli, No. 63 and No. 65).

Ms. Sinai Georgian 35.

ף. 60

ტე ებიცთოლენ

ანთო ნიცთი გუ

ტე რეოზნტბტტტტბრზზბტტ

ა ტ ף. 70 ბ ჯ ף. 80

ე ף. 300

ყე კე ף. 1970

ი ף. 700

კ ს ף. 2050

ტ კა ף. 1050

ბ კზ ף. 2130

ჯ კგ ף. 1810

ღ / 2 კჰ ף. 2200

ო კნ ף. 1890

კ თ ף. 2290

ჟ კბ ף. 1730

შ ბ ლ ף. 2370

but in the Georgian form: ΕΒΙΣΤΟΛΕΗ ΑΗΤΟΗΙΣΙ Γ. This is immediately followed by the title in Georgian script. The same manuscript contains in a number of instances quaternion marks in both languages. I adduce copies of various examples so as to give as many letters of the alphabet as are preserved. The first two are given in the natural size of the script, the others in somewhat reduced dimensions. These were copied as carefully as might be by the writer and his wife, and are here reproduced on the following page. I think that the kinship in general ductus between them and the hand of the Koridethi manuscripts is fairly evident.

The date of the Georgian manuscript, whose colophon, if it ever had any, has been lost, is quite uncertain. It is written in *asomt'avruli* (Georgian capital letters) of a very peculiar type. Similar forms are not uncommon in inscriptions, but almost never occur in manuscripts. I should hesitate to attempt to date it, but it can not be earlier than the beginning of the 10th century, by reason both of its general aspect and also of its contents, which unquestionably belong to the oldest stratum of Georgian translational literature. On a priori grounds it is likely that this manuscript was not written on Sinai, but belongs to one of the Palestinian centres.

I am fully conscious of the fact that the above evidence in no way proves that the contention made in the previous article is valid in that instance, but I submit that it distinctly enhances the likelihood that a more lengthy task of copying could have been carried out by a scribe in the manner suggested and upon Mt. Sinai.

ROBERT P. BLAKE.

HARVARD UNIVERSITY.